

**ARKKIPIISPA MARTTI SIMOJOKI KIRKKOLAIN JA KIRKON
JÄRJESTYSMUODON UUDISTAJANA 1964–1978**

Joensuun yliopisto, teologinen tiedekunta
Läntinen teologia
Pro gradu -tutkielma, kevät 2009
Kirkkohistoria
Ismo Pentikäinen

SISÄLLYS

1. Johdanto	2
1.1. Tutkimustehtävä	2
1.2. Martti Simojoen vaiheet ennen arkkipiispakautta	4
1.3. Kirkon järjestysmuoto ja sen uudistuspyrkimykset 1960-luvun alkupuolelle saakka	6
2. Uusi arkkipiispa kirkon uudistusten keskellä 1964–1968	10
2.1. Kirkon järjestysmuodon edistettävä sen todistajantehtävän toteutumista	10
2.2. Oikeamielisyys tärkeintä kirkon taloudessa	21
2.3. Kirkon ja valtion suhteet järjestettävä kansan yleisen edun mukaisesti	23
3. Kirkon uuden järjestysmuodon synnytystuskissa vuodesta 1968 viimeiseen vanhamuotoiseen kirkolliskokoukseen 1973 saakka	37
3.1. Kirkon hallinnollinen uudistus valmistuu, Simojolle tärkeintä uudistustyö uskon perusteista käsin	37
3.2. Seurakunnalliset uudistukset tehtävä muotivirtauksia myötäilemättä	54
3.3. Yleinen oikeudenmukaisuus ja luottamuksen henki keskeistä kirkon ja valtion suhteita hoidettaessa	58
4. Uusimuotoisen kirkolliskokouksen aika ja Simojoen arkkipiispakauden loppu 1974–1978	69
4.1. Simojoki kirkon hallinnollisten uudistusten puolustajana	69
4.2. Arkkipiispan testamentti: kirkon yhteiskunnallinen tehtävä profeetallinen ja pastoraalinen	76
5. Tutkimustulokset	85
Lyhenteet	91
Lähteet ja kirjallisuus	92

1. JOHDANTO

1.1. Tutkimustehtävä

Tutkimukseni tehtävänä on selvittää, millaiset päämäärät sekä teologiset ja yhteiskunnalliset käsitykset ohjasivat Martti Simojoen toimintaa Suomen evankelisluterilaisen kirkon lainsäädäntöä ja järjestysmuotoa koskevissa kysymyksissä hänen arkkipiispakaudellaan vuosina 1964–1978. Simojoen toimintaan ja sen perusteluihin paneutumalla valaisen samalla myös sitä, miksi kirkkolainsäädäntöä ja kirkon järjestysmuotoa on uudistettu.

Simojoen rooli kirkollisena vaikuttajana muuttui oleellisesti hänen siirtyessään Helsingin hiippakunnan piispanistuimelta arkkipiispaksi vuonna 1964. Siksi tutkimus on luonnollista aloittaa Simojoen arkkipiispakauden alusta. Tutkittava ajanjakso rajautuu yhtä lailla luontevasti Simojoen eläkkeelle siirtymiseen ja hänen kirkollisen aktiiviuransa päättymiseen vuonna 1978.

Kirkkolainsäädäntö tarkoittaa kirkkoa ja sen toimintaa koskevien lakien ja asetusten kokonaisuutta. Tutkimuksen kohteena olevana ajanjaksona kaikki nämä lait ja asetukset sisältyivät yhteen kirkkolakiin. Kirkon järjestysmuodolla tarkoitetaan sekä kirkon asemaa yhteiskunnassa ja suhteessa valtioon että kirkon hallinnollisia rakenteita, organisaatiota ja toimintamuotoja. Kirkon yhteiskunnallinen asema on määritelty valtakunnan yleisessä lainsäädännössä. Kirkon hallinnosta, organisaatiosta ja toiminnasta säädetään kirkkolaissa.

Tutkimuksen lähdeaineisto muodostuu kirkolliskokouksen, piispainkokouksen ja laajennetun piispainkokouksen pöytäkirjoista sekä niistä eri komiteoiden mietinnöistä ja julkilausumista, jotka joko laadittiin Simojoen aloitteesta, joiden muotoilemisessa Simojoki oli mukana tai joihin hän jollakin tavoin otti kantaa. Pöytäkirjamateriaali valaisee Simojoen ajattelua ennen kaikkea hänen virallisten puheenvuorojensa näkökulmasta. Näihin lukeutuvat niin kokousten alkusanat ja avauspuheet kuin Simojoen puheenvuorot aiheeseen liittyvistä kysymyksistä käydyissä keskusteluissakin. Simojoen virallisesti hyväksymä linja on nähtävissä myös eri komiteoiden mietinnöistä ja julkilausumista. Lisäksi ne osoittavat, missä kysymyksissä hän on ollut aloitteellinen.

Yhtä tärkeää lähdeaineistoa ovat Simojoen julkaisut. Niihin lukeutuvat hänen kirjallinen tuotantonsa ja hänen eri aikakauslehdissä julkaistut artikkelinsa niiltä osin kuin ne liittyvät keskusteluun kirkon yhteiskunnallisesta asemasta, järjestysmuodosta ja kirkkoa koskevasta lainsäädännöstä. Etenkin kirjallisessa tuotannossaan Simojoki esitti laajempia teologisia ja yhteiskunnallisia perusteluja toiminnalleen ja näkemyksilleen kirkon kehittämisestä. Lehtiartikkelit puolestaan antavat lisää syvyyttä tiettyjen erityiskysymysten tarkasteluun, sillä niissä Simojoki otti kantaa kulloisiinkin keskustelun polttopisteessä olleisiin ajankohtaisiin asioihin. Tästä syystä lähdemateriaaliksi käyvät myös Simojoen antamat haastattelut ja hänestä kertovat artikkelit eri aikakauslehdissä.

Henkilökohtaista näkökulmaa Simojoen persoonaan ja ajatteluun avaavat hänen piispakollegojensa muistelmat, jotka aikalauskertomuksina ovat myös osa tutkimuksen lähdeaineistoa. Simojoen jälkeensä jättämä painamaton lähdeaineisto, kuten hänen muistiinpanonsa, puheidensa käsikirjoitukset ja henkilökohtainen kirjeenvaihto on rajattu tämän tutkimuksen ulkopuolelle, jotta aiheen tarkastelu ei paisuisi liian laajaksi pro gradu -tutkielmalle asetettuihin mittasuhteisiin nähden.

Martti Simojokea ja kirkkolain ja kirkon järjestysmuodon uudistamista käsittelevää tutkimuskirjallisuutta hyödynnetään tässä tutkimuksessa siinä laajuudessa, kuin sitä on toistaiseksi tehty. Suomen kirkkohistorian yleisesitysten ja kirkon hallinnosta tehtyjen tutkimusten lisäksi olen käyttänyt apunani Martti Simojosta laadittuja tutkimuksia. Niistä mainittavin ja tuorein on Pekka Niirasen vuonna 2008 julkaisema henkilökuva ”Martti Simojoki – kirkon ääni”. Niirasen tutkimus kattaa Simojoen vaiheet tämän valinnasta Mikkelin hiippakunnan piispaksi aina kuolemaan saakka. Niirasen esittelee teoksessaan kaikki Simojoen kannalta merkittävimmät tapaukset tämän vaiheista piispana ja arkkipiispana. Teos sisältää paljon tutkimukseni kannalta oleellista ja taustoittavaa aineistoa. Tutkimukseni eroaa Niirasen teoksesta merkittävimmin siinä, että Niiranen piirtää Simojosta paljon yksityiskohtia sisältävän elämäkerrallisen kuvan piispana ja arkkipiispana, muttei tee Simojosta mitään kokonaisvaltaista tulkintaa, kun taas oman tutkimukseni tarkoituksena on tehdä yhtenäinen tulkinta Simojosta kirkon järjestysmuodon ja kirkkolain uudistajana.

1.2. Martti Simojoen vaiheet ennen arkkipiispakautta

Martti Simojoki (vuoteen 1928 Simelius) syntyi 17.9.1908 pohjalaiseen Simeliuksen pappissukuun, joka oli uskonnolliselta taustaltaan herännäishenkinen. Simojoki omaksui nuoruudessaan kotoaan isänmaallisen asennoitumistavan, joka muuttui jo hänen opiskeluaikanaan ajatukseksi isänmaallisuudesta oman kansan oikeuksien puolustamisena ja olojen kehittämisenä. Kansallismielisen Akateemisen Karjala-seuran piiristä Simojoki siirtyi opiskeluaikanaan Ylioppilaiden Kristillisen Yhdistyksen ja allianssiekumeenisen asennoitumisen piiriin. Tämän myötä hänen ajattelustaan jäivät hiljalleen pois aiemmat kulttuurikielteiset asennoitumistavat, jotka olivat ilmenneet etenkin torjuvana suhtautumisena ulkomailta tulevia kirkollisia ja teologisia vaikutteita kohtaan.¹

Valmistuttuaan papiksi vuonna 1930 Simojoki toimi jonkin aikaa Ylioppilaiden Kristillisen Yhdistyksen yleissihteerinä ja tämän jälkeen uskonnonopettajana Helsingissä. Ennen sotaa hän työskenteli myös pappina Helsingissä ja Kuopiossa. Jatkosodassa Simojoki toimi sotilaspappina. Sota-ajan kokemukset ja toiminta asevelipappien järjestössä vaikuttivat Simojoen ajatteluun vahvasti sekä muokkasivat hänen yhteiskunnallista ja kirkollista ajatteluaan selvästi kansankirkollisempaan suuntaan. Tähän uuskansankirkollisuudeksi nimitettyyn liikehdintään, johon Simojoki sodan jälkeen aktiivisesti osallistui, kuului kristinuskon sanoman tulkitseminen koko elämää ja ihmisten arkipäivän kysymyksiä koskettavalla tavalla; kirkko ei ollut olemassa itseään vaan maailmaa varten. Uuskansankirkollinen ajattelu tähtäsi maallikkovastuun lisäämiseen ja toimintapohjan laajentamiseen kirkossa. Liikkeessä korostettiin myös kirkon yhteiskunnallista vastuuta ja ulospäin suuntautuvaa toimintaa. Siinä pyrittiin rakentamaan yhteyksiä kirkon ja työväenliikkeen välille aseveliajattelun pohjalta. Ajatus kirkon ja työväestön suhteiden kehittämisestä jäi tätä kautta pysyväksi osaksi Simojoen kirkkopoliittista ohjelmaa. Uuskansankirkollista toimintaa organisoitiin lähinnä Suomen Kirkon Seurakuntatyön Keskusliiton (SKSK) kautta. Simojoki kuului SKSK:n johtokuntaan sodan päättymisestä aina vuoteen 1964 saakka.²

¹ Lauha 2007, 24-29.

² Murtorinne 1995, 309-313; Lauha 2007, 24-29.

Sodan jälkeen Simojoki väitteli tohtoriksi vuonna 1948 käytännöllisen teologian alalta. Tähän mennessä hän oli myös perustanut perheen ja saanut kolme lasta vaimonsa Aunen, omaa sukua Castrén, kanssa. Simojoki valittiin vuonna 1950 Suomen Kirkon Seurakuntaopiston ja Luther-opiston johtajaksi Järvenpäähän. Tämä viran hoitaminen jäi kuitenkin lyhytaikaiseksi, sillä hänet valittiin Mikkelin hiippakunnan piispaksi vuonna 1951. Simojoen piispuusvuodet Mikkelissä ja myöhemmin myös Helsingissä olivat kirkollisten linjariitojen sävyttämiä: kirkon yhteiskunnallisen aseman määrittely sekä kirkon sisäiset uudistuspyrkimykset ja niiden takana oleva teologinen linja jakoivat mielipiteitä niin kirkonmiesten kuin kansankin keskuudessa. Simojoki kuului sodan aikana virinneen uuskansankirkollisen liikkeen maltillisiin kannattajiin. Uuskansankirkollisuus ei kuitenkaan saanut osakseen kirkon piirissä kaikkien kannatusta. Simojoki ajautuikin voimakkaisiin näkemyseroihin ja lopulta välirikoon vanhan ystävänsä, uuskansankirkollisuutta kritisoineen uuspietistisen liikkeen johtohahmon, Helsingin yliopiston dogmatiikan professorin Osmo Tiililän kanssa. Uuskansankirkollinen rintamakaan ei ollut sisäisesti yhtenäinen. Simojoki sanoutui irti liikkeen johtohahmojen Aarne Siiralan ja Erkki Niinivaaran jyrkimmistä kannanotoista edustaen sovittavaa, herätysystävällistä kansankirkollista linjaa.³

Simojoen sosiaalieettisesti ja kulttuurimyönteisesti painottunut toiminta sai kuitenkin osakseen myös paljon kannatusta. Tästä merkittävimpänä osoituksena oli hänen valitsemisensa vuonna 1959 perustetun Helsingin hiippakunnan ensimmäiseksi piispaksi. Simojoen osakseen saamaa yhteiskunnallista arvostusta osoittaa myös se, että hänen nimensä oli esillä presidentinvaalien alla 1961. Simojoki kuitenkin kieltäytyi ehdokkuudesta. Simojoki oli piispuusvuosiensa alusta lähtien hyvissä, joskaan ei henkilökohtaisissa, väleissä presidentti Urho Kekkosen kanssa. Luottamuksellisilla suhteilla Kekkoseen, samoin kuin ulkoministeri Ahti Karjalaiseen, oli suuri merkitys Simojoen hoitaessa kirkon ulkomaisia suhteita.⁴

Simojoen työskärsa Helsingin hiippakunnassa jäi lopulta vain vajaan viiden vuoden mittaiseksi, kun hänet valittiin ylivoimaisesti suosituimpana ehdokkaana arkkipiispaksi Turkuun keväällä 1964. Onnittelujen vyöry paljasti suosion lisäksi myös uuteen arkkipiispaan kohdistuneet odotukset. Kirkkokansan kirjeissä Simojoen

³ Junkkaala 2004, 603-604; Ripatti 2004, 131-133, 138-143; Lauha 2007, 24-29; Niiranen 2008, 17-21.

⁴ Seppo 1999, 33-36; Jalovaara 2007, 169-173, 270; Lauha 2007, 24-29; Niiranen 2008, 109-113.

toivottiin kykenevän maan yhdistämiseen yli poliittisten ja uskonnollisten rajojen. Piispaollegat olivat hyvillään Simojoen valinnasta ja presidentti Kekkonenkin ilmaisi avoimesti tyytyväisyytensä, kun arkkipiispaksi oli valittu henkilö, joka seurasi avoimin silmin yhteiskunnallista kehitystä ja halusi huomioida sen kirkon työssä.⁵

1.3. Kirkon järjestysmuoto ja sen uudistuspyrkimykset 1960-luvun alkupuolelle saakka

Simojoen arkkipiispakauden alussa vuonna 1964 Suomen evankelis-luterilaisen kirkon asema oli määritelty vuoden 1922 uskonnonvapauslaissa. Kirkon organisaatio oli järjestetty vuoden 1944 kaksijakoisen keskushallinnon mallin mukaisesti. Kirkon ylin päättävä elin oli kirkolliskokous, joka viime kädessä muotoili ja esitti kirkkolakia koskevat ehdotukset eduskunnalle. Kirkolliskokous kokoontui viiden vuoden välein ja tarvittaessa erillisestä kutsusta useammin. Laajennettu piispainkokous oli puolestaan yleensä kahdesti vuodessa kokoontuva kirkollinen edustuselin, johon kuului sekä virka-asemansa perusteella määräytyviä että kirkolliskokouksen valitsemia jäseniä. Se käsitteli kysymyksiä, jotka koskivat sekä kirkkolaisissa säädettyä että vapaata Raamatun ja kirkon tunnustuksen pohjalta tapahtuvaa työtä. Laajennetun piispainkokouksen tehtävänä oli myös käsitellä kirkon hallintoa ja taloutta koskevia asioita. Se oli näin myös pysyvänä hallintovirastona toimineen, kirkon hallinnollisten ja taloudellisten asioiden hoitamisesta vastanneen kirkkohallituksen yläpuolella. Taloudellista ja hallinnollista päätöksentekoa kontrolloinut laajennettu piispainkokous oli käytännöllisesti katsoen kirkon ylin päättävä elin huolimatta siitä, että vain kirkolliskokous oli oikeutettu esittämään muutoksia kirkolliseen lainsäädäntöön ja näin käytti kirkon juridista hallintovaltaa. Piispainkokous toimi neuvottelevana yhteistyöelimenä hiippakuntien hallintoa ja hoitoa koskevissa asioissa. Se kokoontui kerran vuodessa tai tarpeen vaatiessa useammin.⁶

Kaksijakoinen hallintomalli herätti jo 1950-luvulta alkaen arvostelua kirkon sisällä. Sen puutteena nähtiin erityisesti laajennetun piispainkokouksen vallan kasvaminen suhteessa viiden vuoden välein kokoontuvaan kirkolliskokoukseen.

⁵ Niiranen 2008, 219-222.

⁶ Murtorinne 1997, 35-36, 46, 48, 127; Nieminen, H. 2008, 114-118, 169-170.

Tämä ilmeni kirkolliskokouksen tehtävien vähittäisenä siirtämisenä laajennetulle piispainkokoukselle. Kirkolliskokouksen pelättiin käyvän tarpeettomaksi. Laajennetun piispainkokouksen ei vastavuoroisesti nähty täyttävän sille tarkoitettua ”pienoiskirkolliskokouksen” roolia edustuksellisen kapeutensa tähden. Arvostelua herättivät myös laajennetun piispainkokouksen asema taloudellisten päätösten tekijänä sekä keskitetyn johdon puute kirkon toiminnallisen johdon ollessa monille tahoille jakautunutta.⁷

Vuoden 1963 kirkolliskokouksessa laajennetun piispainkokouksen ja kirkon keskusjohdon suhteen kehittäminen tuli uuteen vaiheeseen. Kokous sai käsiteltäväkseen professori Heikki Wariksen johtaman komitean mietinnön ”Kirkko muuttuvassa yhteiskunnassa”, Kuopion hiippakunnan synodaalokokouksen ja Tampereen hiippakuntakokouksen aloitteet sekä piispa Eelis Gulinin anomusehdotuksen, jotka kaikki sisälsivät kirkon hallintoa ja järjestysmuotoa koskevia uudistusehdotuksia. Wariksen komitean mietinnössä ja piispa Gulinin ehdotuksissa esitettiin laajennetun piispainkokouksen kehittämistä, kun taas Kuopion ja Tampereen hiippakuntien aloitteissa esitettiin kirkolliskokousten väliaikojen tuntuvaa supistamista ja vastaavasti laajennetun piispainkokouksen tekemistä tarpeettomaksi. Uudistusehdotusten erisuuntaisuuden ja uudistustarpeen merkittävyyden takia kirkolliskokous päätti asettaa komitean selvittämään kirkon lainsäädännön ja hallinnon uudistamisen erilaisia mahdollisuuksia. Komitean perustamisen taustalla oli myös uusi kirkkolaki, joka hyväksyttiin samassa kirkolliskokouksessa. Kirkkolakia oli uudistuksessa täsmennetty ja täydennetty sekä sen jäsenystä paranneltu. Uudistuksessa ei kuitenkaan puututtu kirkon järjestysmuotoa tai kirkon ja valtion suhdetta käsitteleviin kysymyksiin. Kirkkolain hyväksymisen yhteydessä kirkolliskokous korostikin tarvetta perusteellisemmalle kirkkolain kokonaisuudistukselle, jossa huomioitaisiin myös kirkon hallintoon ja järjestysmuotoon liittyvät kysymykset. Kirkolliskokous valitsi tältä pohjalta perustetun kirkon lainsäädännön ja hallinnon uudistamiskomitean puheenjohtajaksi Simojoen. Tätä ennen hän oli ollut jäsenenä kirkkolain uudistamiskomiteassa ja

⁷ Murtorinne 1997, 64-65.

puheenjohtajana kirkkolain tarkistuskomiteassa, jotka olivat valmistelleet vuoden 1963 kirkolliskokouksessa hyväksytyt uuden kirkkolain.⁸

Simojoen johtoon uskotun komitean saama tehtävä oli moniosainen ja koski kirkkolain uudistamisen lisäksi myös tärkeitä kirkon järjestysmuotoon ja hallintoon liittyviä kysymyksiä. Komitean tuli tutkia kirkollista lainsäädäntöä ja selvittää, voitiinko ”vähempiarvoiset määräykset” erottaa kirkkolaista omaksi kokonaisuudekseen. Komitean tehtäväksi annettiin myös selvittää kirkon lainsäädännön nopeuttamista lyhentämällä kirkolliskokousten väliaikoja. Lisäksi komitea määrättiin tutkimaan kirkolliskokouksen, laajennetun piispainkokouksen ja kirkkohallituksen organisaation ja toiminnan perusteita sekä selvittämään mahdollisuuksia yhdistää ja tehostaa kirkon hallinnollista toimintaa. Tähän liittyen komitean tuli myös tutkia professori Wariksen johtaman komitean mietinnössä ”Kirkko muuttuvassa yhteiskunnassa” esitettyjä kirkon organisaation ja hallinnon kehittämissuhteita. Lisäksi komitea määrättiin tutkimaan kirkon hengellisen johdon kehittämistä tehostamalla laajennetun piispainkokouksen työtä ja piispojen välisiä neuvotteluja. Myös tuomiokapitulien toiminnan ja kokoonpanon kehittämisen tutkiminen kuului komitean tehtäviin. Komitean oli määrä valmistella kaikista tehtäväksi saamistaan asioista myös tarpeellisiksi osoittautuvat muutosehdotukset kirkkolakiin.⁹

Kirkon lainsäädännön ja hallinnon uudistamiskomitean tehtävä osoittautui laajaksi ja kokonaisvaltaisesti kirkkolakia sekä kirkon järjestysmuotoa ja hallintoa koskeväksi. Tämä voidaan nähdä selvänä osoituksena siitä, että kirkolliskokouksessa ja koko kirkon piirissä koettiin voimakasta sisäistä painetta kirkon lainsäädännön ja hallinnon sekä toiminnan uudistamiseksi.

Sisäisen paineen lisäksi kirkkoon kohdistui odotuksia myös ulkoa päin. Voimakkaimmin kirkkoa kritisoi dogmatiikan professori Osmo Tiililä, joka arvosteli kirkon kehitystä ja elämää kovin sanoin etenkin huomiota herättäneessä teoksessaan ”Kirkon kriisi” vuonna 1962. Tiililän pääväittäjä oli, että kirkko oli ajautunut kriisiin, koska kirkon johtajat eivät olleet tajunneet aikansa kehityksen suuntaa, vaan olivat myötäilleet sitä suosimalla kirkon keskittymistä maallisiin kysymyksiin. Tätä kautta kirkko oli Tiililän mukaan kadottanut suuntansa ja keskeisimmän tehtävänsä.

⁸ Kansanaho 1976, 62-63; Murtorinne 1997, 65-66; Lauha 2007, 29.

⁹ Kirkon lainsäädännön ja hallinnon uudistamiskomitea 1968, 5-7.

Kirkon heikkous tuli Tiililän mukaan esiin erityisesti siinä, että kirkossa oltiin välinpitämättömiä tunnustuksesta ja sananjulistus oli epävarmaa.¹⁰

Helsingin hiippakunnan piispana tuolloin toiminut Simojoki otti kantaa kirkon kriisistä käytyyn julkiseen keskusteluun kesällä 1964 julkaisemassaan kirjassa ”Uskonto vai Jumala”. Simojoki ei viitannut avoimesti Tiililän mielipiteisiin, vaan käsitteli kirkon kriisiä yleisemmin ja liitti sen myös samaan aikaan käytyyn keskusteluun kirkon järjestysmuodosta. Simojoki huomautti, että historiallisena ja yhteiskunnallisena laitoksena kirkko joutui luonnollisesti kriisiin aina, kun yhteiskunta koki murroksen. Simojoki nosti esiin ”valtaisan taloudellis-yhteiskunnallisen murroksen”, jonka keskellä Suomessa tuolloin elettiin. Hän huomautti Helsingin hiippakunnan perustamisen olleen esimerkkinä siitä, kuinka kirkon organisaatiota tuli täydentää ”taloudellis-yhteiskunnallisen kehityksen vaatimuksesta”. Simojoki piti ”kuoleman merkinä” sitä, jos kirkossa ei tunnettaisi eletävän kriisissä yhteiskunnallisten murrosten takia. Hän vertasi kriisissä olevaa kirkkoa vaikeasti sairaaseen potilaaseen, joka tarvitsi leikkausta tai useampaakin. Kirkossa tarvittiin ”organisatorisia muutoksia, joskus radikaalisiakin leikkauksia, jotta sen elinvoima vahvistuisi”. Tällaisia ”leikkauksia” oli Simojoen mukaan helppoa suositella, mutta hän painotti, että ilman ammattitaitoa ja asiantuntemusta ”leikkausten” suorittaminen olisi vaarallista.¹¹

¹⁰ Junkkaala 2004, 603-604; Niiranen 2008, 177-185.

¹¹ Simojoki 1964, 45-47, 55.

2. UUSI ARKKIPIISPA KIRKON UUDISTUSTEN KESKELLÄ 1964–1968

2.1. Kirkon järjestysmuodon edistettävä sen todistajantehtävän toteutumista

Martti Simojoki avasi arkkipiispakautensa ensimmäisen Turun arkkihiippakunnan tuomiokapitulin istunnon syyskuun 10. päivänä 1964 sanoilla, jotka summasivat hänen aiemman kirkollisen uransa tunteja ja painuivat kuulijoiden mieliin uuden arkkipiispan kirkollisena ohjelmanjulistuksena:

Meidän on useinkin käsillä olevana hetkenä vaikea nähdä kehityksen suuntaa. Hengellisessä elämässä, myös kirkossa vaikuttavat voimat pyrkivät peittymään. Kuitenkin juuri kehityksen suunta lopulta on tärkeintä. Eri asioissa me lukemattomat kerrat erehdymme ja teemme syntiä, mutta suunnasta emme saisi erehtyä. Pitäytyminen Pyhän Raamatun kirjoituksiin ja luterilaiseen tunnustukseen määrätköön suuntamme. Raamatullisuus ja tunnustuksellisuus merkitsevät lopulta hyvin yksinkertaista totuutta: sitä että Kristuksen pyhä evankeliumi saa määrätä kulkemamme tien.

Evankeliumissa on lopulta aina kysymys hyvin yksinkertaisesta asiasta. Älkäämme antako sen peittyä historiallisten perinteiden, lain säännösten, hallinnollisten tehtävien moninaisuuden tai kulloinkin vaikuttavien teologisten, kirkollisten tai uskonnollisten liikkeiden metsikköön, jossa meidän on kulkeminen.¹²

Simojoen ohjelmajulistus joutui koetukselle heti hänen arkkipiispakautensa alussa. Hän aloitti työnsä kirkon ylimpänä kaitsijana tilanteessa, jossa kirkko eli suurten myllerrysten keskellä. 1960-luku oli koko Suomessa voimakkaiden yhteiskunnallisten muutosten aikaa, mikä heijastui väistämättä myös kirkon elämään ja toimintaan sekä ihmisten kirkkoon kohdistamiin odotuksiin. Kirkko oli tuolloin jatkuvan arvostelun kohteena, ja kritiikkiä kirkon pyrkimyksiä kohtaan sateli etenkin poliittisen vasemmiston taholta.¹³

Vasemmiston kirkkokriittisyyttä kärjisti tuolloin epäilemättä vuosiin 1964–1965 osunut Hannu Salaman ”Juhannustanssit”-kirjasta käyty, ”Salama-sodan” nimellä tunnettu ja julkisuudessa laajalti vellonut kiista. Kiistan ytimenä oli Salaman syyttäminen jumalanpilkasta eräiden hänen kirjansa kohtien perusteella. Kiista laajeni nopeasti periaatteelliseksi keskusteluksi sananvapaudesta sekä sen suhteesta jumalanpilkkään ja kirkon rooliin tämän suhteen määrittelemisessä. Simojoki puuttui jo käynnissä olleeseen keskusteluun Salaman kirjasta kansanopistolaitoksen 75-vuotisjuhlassa marraskuussa 1964 pitämässään puheessa. Simojoki syytti Salamaa

¹² Virkkunen 1977, 196-197.

¹³ Virkkunen 1977, 196-197; Seppo 1999, 39-41; Malkavaara 2000, 231; Nevakivi 2003, 278-287.

kansan pyhien tunteiden loukkaamisesta. Eri osapuolten reaktiot Simojoen puheeseen olivat niin voimakkaat, että hänen toimintaansa tilanteessa on kuvattu myöhemmin jopa öljyn heittämiseksi ”suoraan nuotioon”. Tapauksen seurauksena oli, että salamasota henkilöityi tiedotusvälineissä kirkon osalta melko kielteisellä tavalla Simojokeen. Näin kävi siitäkin huolimatta, että hän toimi julkisuudessa asian suhteen lopulta varsin maltillisesti ja pyrki selvittämään tilannetta kulissien takana. Lisäksi kärkevin kirkollinen kritiikki Salamaa kohtaan nousi koko selkkauksen ajan muilta tahoilta.¹⁴

Uuden kirkkolain käsittely eduskunnassa Simojoen arkkipiispakauden alussa sai paljon huomiota julkisuudessa, ja kirkko sai tuntea nahoissaan poliittisen vasemmiston arvostelun myös lakiuudistuksen yhteydessä. Vasemmiston arvostelu kohdistui kuitenkin enemmän itse kirkkoon kuin uuteen kirkkolakiehdotukseen; kirkkoa syytettiin maallisen vallan tavoittelusta ja kansanvaltaisuuden puutteesta. Asian käsittely kasvoi ilmiriidaksi kirkkomyönteisen porvariston vastatessa kirkon puolesta kritiikkiin samalla mitalla. Simojoki puuttui kirkkolakiehdotuksen ympärillä raivonneeseen keskusteluun joulukuussa 1964 pitämässään laajennetun piispainkokouksen avajaispuheessa. Hän julisti, ettei vasemmiston kritiikki suinkaan ollut kielteistä tai vihamielistä, vaan rakentavaa ja ”työväenliikkeen miesten rehellinen kädenojennus kirkolle”. Keskustelu johdatti hänen mukaansa kirkon ”kasvokkain ajan ahdistuksen kanssa”. Simojoki varoitti puheessaan kirkon puolustajia loukkaantumasta henkilökohtaisesti tai kirkon puolesta.¹⁵

Simojoen puheenvuoro sai toivotunlaista julkisuutta ja rauhoitti mieliä eduskuntaa myöten tekemällä selväksi, että kirkko kuunteli ja arvosti vasemmiston näkökohtia. Kirkkolakiehdotus hyväksyttiin eduskunnassa pian tämän jälkeen suurella enemmistöllä vielä vuoden 1964 lopulla. Laki astui voimaan seuraavan vuoden alussa. Kirkkolain hyväksymisen yhteydessä eduskunnassa pidettiin tärkeänä, että kirkko ryhtyisi viipymättä kirkkolain perusteellisempaan kokonaisuudistukseen. Samaan oli kirkon piirissä päädytty jo vuoden 1963 kirkolliskokouksessa, jossa Simojoen johdettavaksi annettu komitea oli perustettu ja saanut tehtäväksiantonsa.¹⁶

¹⁴ Juva 1994, 119; Tarkka 1973, 164-168; Niiranen 2008, 225-237.

¹⁵ Kvsk 1964, 50-52; Kansanaho 1976, 62-63; Virkkunen 1977, 188-189; Malkavaara 2000, 231; Niiranen 2008, 237-240.

¹⁶ Kvsk 1964, 50-52; Kansanaho 1976, 62-63; Murtorinne 1995, 294-297; Malkavaara 2000, 231; Niiranen 2008, 237-240.

Kirkon lainsäädännön ja hallinnon uudistamiskomitean työskennellessä Simojoki käsitteli kirkon järjestysmuotoon liittyviä kysymyksiä muillakin rintamalla. Osmo Tiililän aloittama keskustelu kirkon kriisistä kävi edelleen kiivaana. Simojoki muotoili vastauksensa Tiililän esittämään kirkon arvosteluun vuonna 1965 kirjoituksessaan ”Mistä on kysymys?”, joka sisältyi hänen Mikko Juvan kanssa laatimaansa kirjaan ”Tästä on kysymys”. Simojoki palasi kirjoituksessaan jo ”Uskonto vai Jumala”-teoksessa esittämäänsä ajatukseen, jonka mukaan kirkon kriisi oli yhteydessä koko yhteiskunnan läpikäymään murrokseen. Keskustelussa kirkon kriisistä oli kysymys ennen kaikkea kirkon julistuksesta. Kirkon julistusta ei Simojoen mukaan ollut pelkästään se, mitä sanottiin ja opetettiin, vaan myös kirkon voimassa oleva järjestysmuoto ja sen toteuttamistapa.¹⁷

Kirkon järjestysmuodosta kirkon julistuksen osana Simojoki muistutti vielä 1968 julkaistussa kirjoituksessaan ”Kirkon tehtävä nykyhetken maailmassa”, joka oli ensimmäisenä lukuna kirkkoa esittelevässä laajassa yleisteoksessa ”Kirkko Suomessa”. Kirjoituksessaan Simojoki korosti, että kirkon oli puhuttava omalle ajalleen ja järjestettävä asiansa niin, että se tavoitti sanomallaan tehokkaasti mahdollisimman paljon ihmisiä. Koska kirkon järjestysmuoto oli osa sen julistusta, kirkon tuli jatkuvasti tutkia omaa järjestystään niin, ettei se olisi ristiriidassa kirkon tehtävän kanssa.¹⁸

Kirjoitustensa ohella Simojoki toi esiin henkilökohtaisia käsityksiään kirkon hallinnosta ja asemasta myös kirkon hallintoelinten istuntojen avajaispuheissa ja keskusteluissa. Vuoden 1965 ylimääräisen kirkolliskokouksen avajaispuheessa Simojoki käsitteli meneillään ollutta, kirkkoakin koskettanutta eläketurvajärjestelmän uudistamista. Hän viittasi uudistuksen vaatimaan työtahtiin huomauttamalla, ettei ”vain joka viides vuosi kokoontuva varsinainen kirkolliskokous selvästikään kykene pitämään kirkkoa ajan tasalla”. Lisäksi Simojoki puuttui epäsuorasti kirkon järjestysmuodosta käytyyn keskusteluun piispainkokouksen avajaispuheessa lokakuussa 1966. Hän huomautti, että kirkon työntekijät mielsivät helposti tehtäväkseen puolustaa olemassa olevaa kirkon instituutiota. Simojoen mielestä kirkossa tuli kuitenkin pyrkiä ensisijaisesti ”pyhän uskomme perusasioita nykyistä paremmin edustavan uudenlaisen kirkon nousuun”. Osittain samasta asiasta Simojoki

¹⁷ Simojoki 1965, 39-40, 64.

¹⁸ Simojoki 1968a, 16.

puhui laajennetun piispainkokouksen avajaispuheessa saman vuoden joulukuussa käsitellessään kansankirkon todistajantehtävää yhteiskunnassa. Kirkon oli tuotava ihmisten lähelle ajatus ihmisen henkilökohtaisesta vastuusta Jumalalle. Juuri tätä tehtävää kirkon järjestysmuodon ja hallinnon tuli Simojoen mielestä pohjimmiltaan palvella. Laajennetun piispainkokouksen avajaispuheessa joulukuussa 1967 Simojoki painotti vielä, että kirkon rakenteen ja toiminnan tuli vastata sille kuuluvaa tehtävää maailmassa.¹⁹

Kirkon lainsäädännön ja hallinnon uudistamiskomitea sai työnsä valmiiksi keväällä 1967, hyvissä ajoin ennen vuoden 1968 kirkolliskokousta, jota varten mietintö laadittiin. Siinä esiteltiin laajasti komitean tekemää tutkimus- ja selvitystyötä sekä sen tuloksia ja ehdotuksia. Komitea totesi heti mietintönsä aluksi kirkolliskokouksessa 1963 saamansa tehtäväksiannon olevan sellaisenaan liian laaja ja esitti oman näkemyksensä siitä, miten komitea oli tehtävänsä ymmärtänyt. Komitea katsoi, ettei se ollut saanut tehtäväkseen ”suuntaviivojen esittämistä kirkon järjestysmuodon täydelliselle uudistamiselle”, sillä näin laajasta tehtävästä suoriutumiseen se ei nähnyt omaavansa edellytyksiä. Tämän perusteella komitea esitti oman rajauksensa tehtävästään niin, että sen tuli selvittää kirkkolain jakamista kahteen osaan ja tutkia kirkolliskokouksen, laajennetun piispainkokouksen, piispainkokouksen, kirkkohallituksen, pappeinkokouksen, hiippakuntakokouksen, tuomiokapitulien, lääninrovastin viran ja seurakuntien itsehallintoelinten toiminnan kehittämistä ja tehostamista. Komitea rajasi tehtävänsä ulkopuolelle myös kirkkolain muutosehdotusten laatimisen muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta. Komitea vetosi tässä yhteydessä siihen, että kirkolliskokouksen toimeksianto oli ollut liian yleisluontoinen, jotta sen perusteella olisi voinut tietää, minkäsuuntaisia kirkkolain muutosehdotuksia oli tarkoitus valmistella. Mietinnössä todettiin kootusti komitean tehtävänä olleen suorittaa esivalmisteluja edessä olevaa uudistamista varten ja samalla esittää toimia, jotka silloisen kirkkolain voimassa ollessa olivat tarpeen ”kirkon toiminnan edistämiseksi ja tehostamiseksi nyky-yhteiskunnassa”.²⁰

Mietinnössä esiteltiin laajasti komitean työskentelyn tuloksia. Ensimmäisenä asiakokonaisuutena mietinnössä esiteltiin kirkon lainsäädännön ja hallinnon perusteet. Komitea totesi kirkon opin ja tunnustuksen olevan mitä kiinteimmin

¹⁹ Kkptk 1965, 4-6; Kvsk 1966, 59-61, 132-135; Kvsk 1967, 67-70.

²⁰ Kirkon lainsäädännön ja hallinnon uudistamiskomitea 1968, 5, 7-8.

yhteydessä kirkon lainsäädäntöön. Tämän takia kirkkolakia koskevia kysymyksiä käsiteltäessä tuli aina selvittää niiden teologinen sisältö. Tähän perustuen komitea korosti teologisen, oikeustieteellisen ja sosiologisen tutkimuksen ja asiantuntemuksen tarpeellisuutta. Komitea katsoi kirkon oman tutkimuslaitoksen olevan erillisiä komiteoita soveltuvampi johtamaan tällaista tutkimustyötä ja päätyi esittämään, että kirkolliskokous ryhtyisi viipymättä toimiin kirkon tutkimuslaitoksen perustamiseksi.²¹

Komitea selvitti myös kysymystä kirkkolain jakamisesta kahteen osaan. Se totesi uskonnollisten ja teologisten näkökohtien puoltavan ”kirkkoa koskevien oikeussäännösten antamista kirkon omien elinten toimesta niin suuressa laajuudessa, kuin se maan yleisen oikeusjärjestyksen kannalta on mahdollista”. Tätä perusteltiin sillä, että voimassa ollut kirkkolaki sisälsi paljon sellaisia säännöksiä, jotka nousivat yksin kirkon oman elämän pohjalta ja jotka eivät siitä syystä kuuluneet valtion ratkaisuvallan piiriin. Tärkeimpänä tällaisista säännöksistä komitea nosti esiin kirkon tunnustusta koskevan kirkkolain ensimmäisen pykälän. Komitea totesi lisäksi, ettei kirkolla ollut periaatteellisia uskonnollisia tai teologisia epäilyjä, jos valtiovalta antoi säännöksiä kirkon ulkonaisesta asemasta niin, etteivät ne koskettaneet kirkon tunnustusta ja siihen perustuvaa kirkon työtä. Komitea päätyi ehdottamaan, että kirkolliskokous pohtisi kirkkolain muutosehdotuksia tehdessään, mitkä säännökset kuuluivat kirkkolakiin ja mistä asioista puolestaan voitaisiin säätää laajennetun piispainkokouksen täytäntöönpanomääräyksiin. Kirkkolain kokonaisuudistuksen tullessa ajankohtaiseksi voitaisiin näin paremmin harkita, missä laajuudessa kirkkolain jakaminen lakiin ja täytäntöönpanomääräyksiin tulisi toteuttaa.²²

Komitea oli työskennellessään tutkinut jokaista kirkon hallintoelintä erikseen, ja myös mietintö noudatti tätä rakennetta. Siinä käytiin läpi yksitellen kirkolliskokouksen, laajennetun piispainkokouksen, kirkkohallituksen, piispainkokouksen, pappeinkokouksen ja hiippakuntakokouksen, tuomiokapitulin, lääninrovastin viran sekä yksittäisten seurakuntien asemaan ja toimintaan liittyviä kysymyksiä ja annettiin lukuisia niiden kehittämiseen tähtäviä muutosehdotuksia. Tärkeimpinä ehdotuksinaan komitea esitti kirkolliskokouksen väliaikojen lyhentämistä niin, että se kokoontuisi kahden vuoden välein aiemman viiden vuoden

²¹ Kirkon lainsäädännön ja hallinnon uudistamiskomitea 1968, 8-9.

²² Kirkon lainsäädännön ja hallinnon uudistamiskomitea 1968, 9-17.

sijaan. Lisäksi komitea ehdotti muutamia muutoksia kirkolliskokouksen kokoonpanoon ja toimintatapoihin. Kirkolliskokouksen kehittämiseen tähtävien ehdotusten antamisen lisäksi komitea totesi laajennetun piispainkokouksen vastuun ja tehtävien laajenevan, jos kirkkolain jakaminen eduskunnan säätämään kirkkolakiin ja laajennetun piispainkokouksen antamiin täytäntöönpanomääräyksiin toteutuisi. Tähän vedoten komitea esitti huomattavia muutosehdotuksia laajennetun piispainkokouksen toimivallan ja työmuotojen kehittämiseksi. Laajennetulle piispainkokoukselle esitettiin muun muassa mahdollisuuksia jakautua eri toimialoista vastaaviksi jaostoiksi ja perustaa valiokuntia eri tehtäviä varten. Kirkkohallituksen toimintaa komitea puolestaan esitti rajattavaksi niin, ettei sen tehtäviin kuuluisi puuttua kirkon lainsäädännölliseen toimintaan muuten kuin käyttämällä puhevaltaa laajennetussa piispainkokouksessa. Kirkkohallituksen toimintaa tuli muutenkin komitean mielestä kehittää enemmän hallinnollis-taloudellisen elimen suuntaan. Piispainkokouksen asemaan komitea ei ehdottanut muutoksia. Se totesi kuitenkin, että piispainkokousta tuli muuttaa enemmän piispojen ja tuomiokapitulien väliseksi neuvottelevaksi yhteistyöelimeksi, jonka tehtävä olisi entistä suuremmassa määrin hengellinen eikä niinkään hallinnollinen.²³

Mietintönsä loppupäätelmässä komitea korosti ehdottamiensa muutosten tähtävään siihen, että kirkon lainsäädäntö ja hallinto ”paremmin vastaisivat kirkon tehtävää nykymaailmassa”. Uudistukset tuli komitean mukaan suorittaa ”ilman liikaa viivyttelyä”. Komitea painotti olevansa selvillä siitä, että monet muutkin kuin sen käsittelemät kirkkolain kohdat kaipasivat uudistusta, mutta ettei sen tehtävänä ollut ollut käsitellä niitä. Komitea huomautti myös, etteivät sen ehdottamat muutokset koskeneet kirkon asemaa valtiossa, vaan ainoastaan kirkon sisäisiä kysymyksiä. Tähän liittyen komitea piti tärkeänä, että kirkko selvittäisi, oliko silloisessa lainsäädännössä kohtia, joiden voitiin nähdä olevan ristiriidassa uskonnonvapauden periaatteen kanssa. Jos näin havaittaisiin olevan, kirkon tulisi ehdottaa muutoksia lakiin niin, että kaikilla kansalaisilla olisi täydellinen uskonnonvapaus.²⁴

Kirkon lainsäädännön ja hallinnon uudistamiskomitean mietinnön lopullinen sanamuoto oli peräisin Simojoen kynästä.²⁵ Siinä voi kuulla selkeitä kaikuja

²³ Kirkon lainsäädännön ja hallinnon uudistamiskomitea 1968, 17-29.

²⁴ Kirkon lainsäädännön ja hallinnon uudistamiskomitea 1968, 30-31.

²⁵ Kirkon lainsäädännön ja hallinnon uudistamiskomitea 1968, 5.

Simojoen muissa yhteyksissä esittämistä näkemyksistä siitä, millaisia kirkon järjestysmuodon ja hallinnon tuli olla ja minkälaisien periaatteiden varaan niiden tuli rakentua. Onkin aiheellista kysyä, missä määrin Simojoen johtaman komitean mietintö ja siinä ilmaistut näkemykset kirkon uudistamisesta edustivat hänen henkilökohtaisia mielipiteitään ja miltä osin komiteassa yhteisesti saavutettuja tuloksia.

Vihjeitä Simojoen melko hallitsevasta roolista komitean työskentelyssä antaa Oulun piispana toiminut Hannes Leinonen muistelmissaan. Leinonen muistelee Simojoen olleen kirkolliskokousten asettamien komiteoiden puheenjohtajana enemmän itse äänessä ja olleen komenteleva kuin johtaneen puhetta.²⁶ Vaikka Leinosen näkemystä asiasta pitäisi liioiteltuna, lienee kuitenkin melko selvää, ettei Simojoki olisi kelpuuttanut kirjoittamiinsa mietintöihin ilman eriävää mielipidettä sellaisia näkökohtia, joihin hän ei voinut täysin yhtyä. Minkään lähteiden perusteella ei myöskään ole aihetta vähätellä arkkipiispan halua ja kykyä vaikuttaa johtamansa komitean näkemyksiin.

Simojoki otti vahvasti osaa kirkon hallinnosta ja kirkkolaista käytyyn keskusteluun kirkolliskokouksessa 1968, jossa kirkon lainsäädännön ja hallinnon uudistamiskomitean mietintöä käsiteltiin. Kokouksen avajaispuheessa Simojoki huomautti, että kirkon omasta piiristä oli noussut ”jyrkkäsanaistakin arvostelua kirkon eri elimiä kohtaan”. Simojoki viittasi myös jo 1964 eduskunnassa hyväksytyyn kirkkolain uudistukseen todetessaan, että kirkkoa ja kristinuskoa oli tiedotusvälineissä ja eduskunnassakin käsitelty ”moittivassa sävyssä”. Simojoki vastasi kritiikkiin moittimalla harhaanjohtavaksi olettamusta, jonka mukaan kaikki esiin pyrkivä ja uusi olisi elinkelpoista ja oikeaa. Myöhemmin hän kuitenkin totesi, että tapahtuisi vahinko, jos kirkossa ummistettaisiin silmät ja korvat ”sille uudelle ja elinkelpoiselle, joka usein niin oudolla ja toisinaan myös meitä helposti loukkaavalla tavalla on murtautumassa esiin”. Valmius uudistua oli Simojoen mukaan välttämätöntä kristityn ja kirkon elämässä, mutta kaikkea uutta ei silti tullut omaksua arvostelukyvöttömästi. Simojoki huomautti vielä lopuksi kirkkojen elämää hallineen usein enemmän muutoksen pelko kuin ”valmius ja alttius siihen, että ne tarkistaisivat

²⁶ Leinonen 1989, II 351; Talonen 2005, 46-49.

tietänsä ja uudistuisivat sekä hengeltään että rakenteeltaan.²⁷ Simojoen avajaispuheesta on kuultavissa vahva uudistusmielinen vire. Hän pyrki muokkaamaan kirkolliskokouksen maaperää otollisemmaksi kirkon hallinnollisten uudistusten eteenpäin viemiselle.

Innokkuutensa uudistusten ajamisessa Simojoki toi selkeimmin esiin ottaessaan kantaa kirkon hallintoa ja lainsäädäntöä koskeviin asiakysymyksiin komiteansa mietinnön käsittelyn yhteydessä. Hän käytti puheenvuoron mietintöä koskevassa yleiskeskustelussa ja perusteli tarvettaan käyttää puheenvuoro sillä, että kyseessä oli kirkolliskokouksen ”laajakantoisin asia”. Simojoki painotti ensin, ettei uudistusta saanut enää viivytellä. Hän myös totesi, ettei järjestysmuoto ollut kirkon kannalta perustava asia, mutta että se ei myöskään ollut yhdentekevä tai toisarvoinen. Kirkon järjestysmuodon tuli olla ennen kaikkea ilmausta kirkon uskosta ja tunnustuksesta. Simojoki mainitsi ymmärtävänsä käsittelyssä olevaan uudistukseen varauksellisesti suhtautuvia. Hän totesi kuitenkin, että paras kunnianosoitus silloisen järjestysmuodon aikaansaaneille oli juuri se, että yhäkin oltaisiin valmiita samanlaisiin uudistuksiin kuin mihin aikanaan oli uskaltauduttu. Simojoki ilmaisi puheenvuorossaan ilonsa siitä, että kirkolliskokouksessa haluttiin yksimielisesti säilyttää kirkossa vallinnut episkopaalis-synodaalinen rakenne, joka oli luterilaisessa maailmassa ainutlaatuinen. Hän totesi vielä lopuksi, että kirkon järjestysmuodon uudistamista voitiin ajatella kokonaan erilaisista lähtökohdista kuin kirkkolain uudistamista. Pääasia oli kuitenkin se, että uudistusten lähtökohdat olivat yhdenmukaisia kirkon olemuksen ja tehtävän kanssa.²⁸

Simojoen päätös käyttää puheenvuoro mietintöä koskevassa yleiskeskustelussa on huomionarvoinen asia, sillä tilanne oli tavallisesta kirkolliskokouksen työskentelystä poikkeava: käytäntönä oli, että arkkipiispa johti puhetta kirkolliskokouksessa eikä näin ollen käyttänyt keskusteluissa puheenvuoroja muuten kuin erityisissä tapauksissa. Simojoki koki selvästi asiansa siinä määrin merkittäväksi, että katsoi tarpeelliseksi poiketa kirkolliskokouksen totutusta työjärjestyksestä.

Yleiskeskustelun lisäksi Simojoki käytti puheenvuoron mietinnöstä kohta kohdalta käydyssä erilliskeskustelussa laajennetun piispainkokouksen asemaa

²⁷ Kkptk 1968, 7-10.

²⁸ Kkptk 1968, 269.

käsiteltäessä. Simojoki ei puuttunut itse ehdotuksen sisältöön, vaan varoitti yleisemmin liiasta vallan keskittämisestä kirkossa. Hän totesi liiallisen organisoinnin synnyttävän ahdistusta maailmaan ja huomautti, että jos kirkko organisoitaisiin ”ikään kuin marssivaksi, tehokkaaksi armeijaksi”, niin samalla synnytetäisiin suuri määrä ”uusia skismoja ja lahkoja”, jotka eivät viihtyisi kirkon piirissä. Simojoki korosti puheenvuoronsa lopuksi, että kysymyksiä kirkon järjestysmuodosta tuli tarkastella uskon ja ihmisen itsensä sekä ennen kaikkea evankeliumin kannalta.²⁹

Useat Simojoen aikalaiset ovat kertoneet tämän toimineen kirkolliskokouksen puheenjohtajana tehtävän edellyttämällä tavalla, ohjaten keskustelua ja pidättäytyen henkilökohtaisten mielipiteiden esittämisestä. Simojoki halusi myös omien sanojensa mukaan olla demokraattinen johtaja ja pidättäytyä tekemästä huomautuksia kirkolliskokouksessa käsiteltäviin asioihin ennen niiden ratkaisua. Hän korosti juuri vuoden 1968 kirkolliskokoukselle, ettei ollut puheenjohtajana tekemillään huomautuksilla halunnut vaikuttaa ratkaisujen tekemiseen. On erikoista, että Pekka Niiranen on tutkimuksessaan päätenyt tekemään samanlaisen tulkinnan Simojosta eikä korosta tämän tekemiä poikkeuksia periaatteestaan samaisessa kirkolliskokouksessa, vaan viittaa niihin vain ohimennen lähdeviitteissään ”sääntöä vahvistavina poikkeuksina”.³⁰ Kun tarkastellaan Simojoen toimintaa kokonaisuudessaan, pitänee yleisesti ottaen paikkansa, että hän pidättäytyi kirkolliskokouksen päätöksenteon johdattelemisesta henkilökohtaisilla näkemyksillään. Sitäkin räikeämmän poikkeuksen Simojoen yleislinjaan muodostaa hänen innokas ja selvästi kirkolliskokouksen ratkaisuihin vaikuttamaan tähdännyt osallistumisensa keskusteluihin, joissa kirkon lainsäädännön ja hallinnon uudistamiskomitean mietintöä käsiteltiin.

Liittyen vuoden 1968 kirkolliskokouksessa käytyyn keskusteluun kirkon hallinnon uudistamisesta Simojoki käsitteli piispainkokouksen asemaa ja piispojen tehtäviä piispainkokouksen avajaispuheessa, joka osui päällekkäin vuoden 1968 kirkolliskokouksen kanssa. Simojoki korosti lähtökohtaisesti, että piispat hoitivat yhtä pappisvirkaan kuuluvista tehtävistä eivätkä näin ollen edustaneet mitään papistosta erillistä kirkon osaa. Simojoki viittasi puheessaan piispainkokouksen osalta kirkolliskokouksessa kirkon hallinnosta käytyyn keskusteluun. Hän painotti, että

²⁹ Kkptk 1968, 348-349.

³⁰ Kkptk 1968, 318-319, 403; Toiviainen 2000, 219-220; Niiranen 2008, 297-298, 455.

piispainkokousta – ”piispojen keskinäisiä neuvotteluja ja veljellistä yhdessäoloa” – tultiin tarvitsemaan riippumatta siitä, millaiseksi kirkon hallinto tulisi muodostumaan. Simojoen mielestä kirkolliskokous ei missään tapauksessa voinut korvata piispainkokousta. Lisäksi Simojoki nosti esiin kysymyksen piispojen roolista yhteiskunnallisessa keskustelussa. Piispojen oli Simojoen mukaan uskallettava ottaa kantaa ajankohtaisiin kysymyksiin ja lausuttava mielipiteensä, sillä kristikansalla oli oikeus kuulla, mitä heidän paimenensa ajattelivat ja mihin kirkossa pyrittiin.³¹

Kirkon laisäädännön ja hallinnon uudistamiskomitean mietintö johti lukuisiin toimenpiteisiin vuoden 1968 kirkolliskokouksessa. Kokous asetti mietinnössä esitettyjen johtopäätösten ja niistä käytyjen keskustelujen pohjalta kolme komiteaa jatkamaan kirkon hallinnon ja laisäädännön uudistusten valmistelua. Näin perustetun kirkon järjestysmuodon tutkimiskomitean tehtäväksi annettiin kirkkolain kokonaisuudistuksen valmisteleminen ja ehdotusten tekeminen sen toteuttamiseksi. Tehtävä koski lähinnä laajempien periaatteiden etsimistä ja tähtäsi kauemmas tulevaisuuteen. Komitean puheenjohtajaksi valittiin Martti Simojoki. Lisäksi kirkolliskokous perusti kirkon hallintokomitean valmistelemaan kirkon laisäädäntöä ja yhteistä hallintoa koskevat ehdotukset kirkolliskokouksen, laajennetun piispainkokouksen ja kirkkohallituksen kokoonpanon ja työskentelyn tarkistamiseksi. Tarkoituksena oli nopeuttaa kirkollista laisäädäntöä ja tehostaa kirkon yhteistä hallintoa. Tehtävää pidettiin kiireellisenä ja komitea saikin ohjeeseen valmistella asiasta ehdotukset kahden vuoden kuluessa ylimääräistä kirkolliskokousta varten. Kirkon hallintokomitean puheenjohtajaksi valittiin piispa Erkki Kansanaho. Kolmas perustettu komitea sai tehtäväkseen seurakunnan hallinnon kokonaisuudistuksen valmistelun.³²

Simojoki käsitteli kirkon järjestysmuotoon liittyviä kysymyksiä vielä vuoden 1968 kirkolliskokouksen päätössanoissa, joissa hän painotti kokouksen vakuuttaneen osallistujat tehtyjen ja esitettyjen uudistusten välttämättömyydestä. Simojoki nosti esiin myös kokouksessa päätetyn seurakuntien luottamushenkilöiden vaalitavan uudistamisen. Vaaleissa oli aiemmin käytetty kirkonkokouksen enemmistö päätöstä ilman ennakkoon suoritettua ehdokkaiden asettamista. Uudistuksen myötä vaaleissa päätettiin siirtyä kunnallisvaalien kaltaiseen järjestelmään, jossa ehdokkaat

³¹ KvsK 1968, 103-105.

³² Kansanaho 1976, 64-65.

asetettaisiin etukäteen ja ryhmiteltäisiin erilaisiin vaaliliittoihin. Vaaleissa päätettiin myös ottaa käyttöön suhteellinen vaalitapa ja äänestämisen tehtiin mahdolliseksi useissa äänestyspaikoissa. Simojoen mukaan oli ilmeistä, että uudistus tulisi lisäämään seurakuntien jäsenten aktiivisuutta ja vastuuntuntoa sekä että se näin lähentäisi kirkkoa ja kansaa toisiinsa.³³

1960-luvulla niin Suomessa kuin muuallakin maailmalla käydyssä yhteiskunnallisessa keskustelussa oli vallalla vahvasti sosiologinen ajattelutapa, jonka mukaisesti yhteiskunnallisten epäkohtien syyksi nähtiin ennen kaikkea yhteiskunnallisten instituutioiden rakenteissa olevat vääristymät.³⁴ Tällainen ajattelutapa näkyy selvästi kirkon järjestysmuodosta käydyssä keskustelussa niin kirkon kuin kirkon ulkopuolistenkin tahojen näkemyksissä; tähtäsihän keskustelu ja uudistustyö juuri yhteiskunnan perusrakenteiden muuttamiseen. Samanlainen sosiologinen pohjavire on selvästi nähtävissä myös sekä Simojoen johtaman kirkon lainsäädännön ja hallinnon uudistamiskomitean työskentelyssä että Simojoen henkilökohtaisissa kannanotoissa kirkon järjestysmuodon kehittämisestä.

Mielenkiintoisen näkökulman Simojoen puheenvuoroihin avaavat hänen Osmo Tiirilälle lähettämänsä kirjeet hänen arkkipiispakautensa ensimmäisiltä vuosilta. Simojoki perusteli niissä Tiirilälle yksityisesti kannanottojensa vaikuttimia ja julkisten puheenvuorojensa aiheiden valintoja. Kullakin puheella oli Simojoen mukaan oma taustansa. Niiden teemat hän oli kertomansa mukaan valinnut ”pakon edessä”, kirjoittaen tai puhuen sitten ”sen, mikä oli sanottava”. Näkemystensä Simojoki selitti riippuvan omasta tehtävästään, perinnöstään ja ympäristöstään. Hän kertoi Tiirilälle myös virkatehtäviensä muovanneen ajatteluaan ja vaikuttaneen hänen tapansa havainnoida ajan ilmiöitä.³⁵ Simojoen kirjeet antavat ymmärtää hänen tunteneen arkkipiispanvirkansa puolesta velvollisuudekseen sanoa ”sen, mikä oli sanottava” kysymyksiin, jotka kirkon ylimmän paimenen näkökulmasta näyttivät kirkon kannalta oleellisilta. Kirjeet kielivät myös Simojoen halusta selittää näkemyksiään ja toimintaansa vanhalle toverilleen Tiirilälle kulissien takana, piilossa julkisuudelta.

³³ Kkptk 1968, 645-648; Juva 1976, 209-210.

³⁴ Murtorinne 1995, 389; Niiranen 2008, 274-275.

³⁵ Salo 1995, 95-96.

2.2. Oikeamielisyys tärkeintä kirkon taloudessa

Kirkko eli 1960-luvulla tilanteessa, jossa suomalainen yhteiskunta kävi läpi voimakkaita taloudellisia muutoksia: Suomi alkoi 1950–1960-lukujen taitteessa muuttua maatalousvaltaisesta maasta teollisuusmaaksi. Tähän liittyi laaja muuttoliike maaseudulta Etelä-Suomen kasvaviin kaupunkeihin. Kehityksen myötä elintaso Suomessa nousi, mutta toisaalta maaseudun autioituminen johti taloudelliseen taantumaan kaupunkien ulkopuolella. Kasvaviin teollisuuskaupunkeihin puolestaan syntyi väestönkasvun johdosta monia uusia sosiaalisia ja taloudellisia epäkohtia. Nämä muutokset näkyivät politiikassa etenkin ammattiyhdistysliikkeen ja vasemmistoradikalismin nousuna ja pyrkimyksinä hyvinvointivaltion luomiseen. Hyvinvointivaltion ajatukseen liittyi kiinteästi koulutuksen ja sosiaaliturvan kehittäminen. 1960-luvun yhteiskunnalliset rakennemuutokset heijastuivat kirkon elämän taloudelliseen puoleen etenkin seurakuntien taloudellisen tilanteen muutosten ja eläketurvajärjestelmän uudistamisen kautta.³⁶

Yhteiskunnallisten muutosten synnyttämät taloudelliset paineet eivät jääneet Simojolta huomioimatta. Eläketurvajärjestelmän uudistamisen tiimoilta Simojoki intoutui käsittelemään taloudellisia kysymyksiä ylimääräisen kirkolliskokouksen avajaispuheessa ja päätössanoissa vuonna 1965. Ylimääräinen kirkolliskokous oli kutsuttu koolle osittain juuri valmisteilla olleen eläketurvajärjestelmän uudistamisen takia. Uusi järjestelmä tuli koskemaan myös kirkon työntekijöitä ja vaati muutosta kirkkolakiin. Uudistuksen tarkoituksena oli yhdenmukaistaa valtion ja kirkon eläkelait. Se merkitsi myös kirkon eläkelain mukaista eläkettä saavien piirin huomattavaa laajenemista. Simojoki totesi asian koskevan ennen kaikkea kirkon asemaa maailmassa ja yhteiskunnassa. Hän painotti nopean yhteiskunnallisen kehityksen velvoittavan kirkkoa ottamaan kantaa yhteiskunnallisiin kysymyksiin. Simojoki heitti ilmoille kysymyksen siitä, miten kirkko kykeni toteuttamaan ohjelmaansa teollistuneessa ja demokratisoituneessa maailmassa, joka oli jatkuvan yksilöitymis- ja erilaistumisprosessin alainen. Kokouksen päätössanoissa Simojoki mainitsi vielä 1960-luvun yhteiskunnallisessa tilanteessa olevan useita hämmennystä aiheuttavia ilmiöitä, joista eräs oli kysymys siitä, miten yhteinen kansantulo oli

³⁶ Juva 1976, 202-203, 207-208; Malkavaara 2000, 231; Nevakivi 2003, 278-287, 290.

jaettava ja miten korkeat asumiskustannukset saataisiin alenemaan. Simojoki nimitti tätä ”uudenlaiseksi torpparikysymykseksi”. Hän totesi kirkon sanan painavan tällaisissa päivänkysymyksissä ainoastaan, jos kirkossa oltiin itse valmiita tarkistamaan omia käsityksiä ”Jumalan sanan ja evankeliumin edessä”.³⁷

1960-luvun rakennemuutokset näkyivät myös muiden taloudellisten kysymysten yhteyteen liittyneissä kuntien yhteensulautumisissa. Kaupungistumiskehityksen myötä yleistyneet kuntaliitokset nostattivat mukanaan kysymyksen seurakuntien yhteen liittämistä kuntaliitosten yhteydessä ja osittain ratkaisuna pienten seurakuntien taloudellisiin ongelmiin.³⁸ Simojoki osallistui keskusteluun seurakuntien yhdistämisestä muutamissa julkisissa puheenvuoroissaan. Kirkollinen Kotimaa-lehti kertoi Simojoen puheesta, jonka hän piti Turussa syyskuussa 1966 järjestettyjen seurakuntien luottamushenkilöiden neuvottelupäivien avajaisissa. Puheen pääajatuksena oli, ettei kuntien yhteensulautumisen tarvinnut merkitä väistämättä myös seurakuntien yhdistämistä. Seurakunnilla oli Simojoen mukaan kolme vaihtoehtoa: seurakuntien sulautuminen toisiinsa, seurakuntien asettuminen yhteistalouteen ja näiden välimuoto, jossa seurakunnat yhtyisivät, mutta suurempaan seurakuntaan sulautuneeseen seurakuntaan jäisi kuitenkin edelleen erityinen papinvirka. Tällöin voitiin Simojoen mukaan puhua vanhan kappelikirkkojärjestelmän uudelleen elvyttämisestä. Simojoki piti tärkeänä, että kussakin tapauksessa tutkittaisiin erikseen, mikä järjestelmä parhaiten vastasi kyseisten seurakuntien tarpeisiin, ”niin että Jumalan sana mahdollisimman tehokkaasti saavuttaa aikamme ihmiset”.³⁹

Simojoki palasi seurakuntien taloudellisten ongelmien ja yhdistämiskysymysten pariin kirkolliskokouksessa 1968. Kokouksessa käsiteltiin seurakuntien taloudellisia ongelmia ja seurakuntien taloudellisen eriarvoisuuden tasaamista rahallisten tukien avulla. Simojoki osallistui keskusteluun seurakuntien yhdistämisen ongelmista ja huomautti, ettei ihmisiä saisi sulkea ”suuriin karsinoihin”, jolloin yhä harvemmat päättäisivät asioista yhä useampien puolesta. Hän ilmaisi kannattavansa kaikkia toimia, jotka olivat taloudellisesti järkeviä ja edistivät ”aivan selviä välttämättä tarpeellisia seurakuntamuutoksia”. Muutoksia ei hänen mukaansa

³⁷ Kkptk 1965, 4-6, 33-35; Juva 1976, 202-203.

³⁸ Murtorinne 1995, 291, 358-362; Nevakivi 2003, 278.

³⁹ Kotimaa 72/30.9.1966 Kuntien yhteensulautumisen ei tarvitse ilman muuta merkitä myös seurakuntien yhdistämistä.

kuitenkaan saanut tehdä väkivalloin, vaan niihin oli kasvettava. Kokouksen päätössanoissa Simojoki huomautti vielä asiassa olevan kyse ”oikeamielisestä asenteesta heikommassa taloudellisessa asemassa olevaa kohtaan”. Hän luonnehti kokouksessa tehtyä päätöstä tukea heikossa taloudellisessa tilanteessa olevia seurakuntia ”tärkeäksi suuntaa antavaksi toimenpiteeksi”.⁴⁰

Kirkolliskokouksessa 1968 saatiin lisäksi päätökseen edellisessä kirkolliskokouksessa 1965 alulle pantu kirkon eläketurvajärjestelmän uudistaminen. Simojoki viittasi tähänkin asiaan kokouksen päätössanoissaan. Hän huomautti, että kirkon tuli olla työnantajana ainakin yhtä oikeudenmukainen jokaista palveluksessaan olevaa kohtaan kuin muutkin työnantajat olivat. Kirkon tuli hänen mukaansa myös olla ”olemuksensa kannalta näissä asioissa kärjessä”.⁴¹

2.3. Kirkon ja valtion suhteet järjestettävä kansan yleisen edun mukaisesti

1960-luvulla käytiin kiivasta keskustelua kirkon ja valtion suhteista. Valtakunnan lainsäädännössä määritelty kirkon asema valtiossa muodosti lähtökohdan ja puitteet kirkon järjestysmuodolle. Tällä tavalla kirkon ja valtion suhteista käyty keskustelu liittyi kysymykseen kirkon järjestysmuodosta. Keskustelu kirkon ja valtion suhteista kumpusi etenkin vasemmistoradikalismia edustaneista piireistä, joiden ohjelmaan kuului kirkon ja valtion erottaminen toisistaan ja uskonnonopetuksen poistaminen kouluista. Asiakysymysten tasolla kirkon kannalta oleellisin keskustelu keskittyi 1960-luvulla uskonnonvapauslaissa säädettyyn kirkosta eroamisen käytäntöön, rukouspäivien huvikieltoon ja tiettyihin koululaitoksen uudistamiseen liittyneisiin uskonnonopetusta koskeviin seikkoihin.⁴²

Simojoki osallistui aktiivisesti julkiseen keskusteluun kirkon ja valtion suhteista etenkin kirjoittamissaan kirjoissa. Hän kosketteli aihetta jo arkkipiispakautensa alkuvaiheessa kirjoituksessaan ”Mistä on kysymys?”, jossa hän nosti esiin lukuisia keskustelua herättäneitä seikkoja kirkon ja valtion suhteista. Siinä hän totesi aluksi, että Suomessa voimassa olleen lainsäädännön mukaan kansalaisten

⁴⁰ Kkptk 1968, 534, 645-648.

⁴¹ Kkptk 1968, 645-648.

⁴² Pirinen 1977, 120-121; Murtorinne 1995, 389-390; Seppo 1999, 40-43; Nevakivi 2003, 285-287.

oikeudet ja velvollisuudet eivät riippuneet heidän kuulumisestaan tai kuulumattomuudestaan mihinkään uskonnolliseen yhdyskuntaan. Valtio oli näin ollen nähtävissä periaatteessa tunnustuksettomaksi. Tämä ei hänen mukaansa kuitenkaan estänyt sitä, että valtio asettui ”täysin positiiviselle kannalle uskontoon ja kansalaisten uskonnollisiin pyrkimyksiin nähden”. Simojoki huomautti, että valtio asetti ”uskonnonvapautta ylläpitäen” evankelisluterilaisen ja ortodoksisen kirkkokunnan erikoisasemaan historiallisista syistä. Lisäksi valtio tunnusti kansalaisten uskonnollisen vakaumuksen tyydyttämisen tärkeyden ja otti huomioon uskonnollisten tarpeiden olemassaolon. Simojoki totesi tähän perustuen, että ”kun kansan suuri enemmistö kirkkoon kuulumalla tunnustaa uskonnollisen vakaumuksen tärkeyden, valtion suhde tällaiseen kirkkoon järjestyy yleisen edun mukaisesti”.⁴³

Simojoki jatkoi kirjoituksessaan, että silloinen keskustelu oli keskittynyt lähinnä joihinkin kirkon ja valtion suhteiden yksityiskohtiin. Näistä yksityiskohtista hän mainitsi väestökirjanpidon siirtämisen pois kirkolta, yhtiöiden kirkollisverot, kirkon yleisen veronkanto-oikeuden, koulujen uskonnonopetuksen ja sen, tuliko ainoastaan kirkon jäsenillä olla oikeus antaa uskonnonopetusta siihen kuuluville. Lisäksi Simojoki mainitsi kirkon lainsäätämisyjärjestyksen, jonka mukaan vain kirkkoon kuuluvat kansanedustajat olivat oikeutettuja osallistumaan kirkkolain säätämiseen. Hän huomautti myös rukouspäivälainsäännösten ja valtiopäiväjumalanpalvelusten kuuluvan samaan asiayhteyteen. Simojoki kritisoi voimakkaasti käsitystä, jonka mukaan kirkon ja valtion suhteissa vallinnut järjestys olisi jonkinlainen tabu. Kirkon taholta oli ”painokkaasti sanottava”, ettei valtion ja kirkon suhteissa saanut olla mitään sellaista, joka ei kestäisi totuuden ilmituloa. Suomen kansa päätti itse omien valtioelintensä välityksellä, kuinka se halusi asian järjestää. Kirkko ei esittänyt asiassa vaatimuksia, eikä kirkon olemassaolokaan riippunut siitä, suhtautuiko valtio siihen positiivisesti vai ei. Asia oli kuitenkin Simojoen mielestä ”sitä arvo- ja suuruusluokkaa”, ettei kokeiluihin tullut ryhtyä ”propagandististen väitteiden ohjaamana”, vaan asia tuli tutkia perusteellisesti. Kirkkoon kohdistuneen arvostelun sekä kirkon ja valtion erottamispyrkimysten taustalla Simojoki näki pyrkimyksen päästä muuttamaan koko perinteistä yhteiskuntajärjestystä. Tietyissä piireissä kirkon katsottiin hänen mukaansa pyrkivän

⁴³ Simojoki 1965, 55-56.

säilyttämään sellaista yhteiskuntajärjestystä, johon ei oltu tyytyväisiä. Näin arvostelu kohdistettiin kirkkoon ennen kaikkea poliittisin perustein eikä niinkään uskonnollisista tai aatteellisista syistä. Simojoki roimi tässä yhteydessä kirjoituksessaan kovin sanoin kommunistista aatetta toteamalla, että silloisessa keskustelussa kirkon ja valtion suhteista kommunistit pyrkivät ennen kaikkea poliittiseen tavoitteeseensa eli koko yhteiskuntajärjestyksen muuttamiseen. Simojoki huomautti, että jos tämä pyrkimys toteutuisi, ”henkinen vapautemme kahlehdittaisiin ja erityisesti kirkko joutuisi painostuksen kohteeksi”. Kommunistinen valtio ei suvainnut vapaasti toimivaa kirkkoa, sillä kommunismin ideologia oli ateistinen, Simojoki kirjoitti.⁴⁴

Simojoki sivusi kirjoituksessaan ”Mistä on kysymys?” myös papiston poliittista osallistumista sekä kirkon poliittista valtaa kirkon ja valtion suhteisiin liittyvänä kysymyksenä. Hän vastasi kirjoituksessaan kritiikkiin kirkon poliittisesta vallankäytöstä väittämällä, ettei kirkolla ylipäänsä ollut poliittista valtaa. Oli mahdollista, että poliittisissa vaaleissa oli ehdokkaina pappeja ja että he myös keräsivät itselleen ääniä osin pappeina saamansa luottamuksen perusteella. Koska pappeja oli kuitenkin useassa eri puolueessa, oli mahdotonta sanoa, minkäsuuntaista poliittista valtaa kirkon palvelijat edustivat. Simojoki kirjoitti lisäksi, ettei omasta puolestaan kannattanut seurakuntavirassa toimivien pappien aktiivista osallistumista politiikkaan. Hän piti pappien poliittisen osallistumisen ongelmana sitä, että nämä joutuivat poliittisessa toiminnassaan vetämään rajoja toisenlaisten perusteiden mukaan kuin toimiessaan sielunpaimenina. Tämä johtui siitä, ettei ollut olemassa mitään kristillistä puoluetta tai poliittista aatetta, jonka mukaan jokin poliittinen kannanotto olisi kristillisempi kuin jokin toinen. Tästä syystä puhe kirkon poliittisesta vallasta oli Simojoen mielestä silloisessa tilanteessa vailla pohjaa.⁴⁵

Rukouspäivien viettämisestä käyty keskustelu käänsi 1960-luvulla osaltaan huomiota kirkon ja valtion suhteisiin sekä uskonnonvapauden toteutumiseen Suomessa. Voimassa olleiden määräysten mukaan oli voimassa rukouslauantaiden huvikielto, jolla rajoitettiin erinäisten palvelujen tarjoamista rukouspäivinä. Määräykset rajoittivat muun muassa elokuvateattereiden ja ravintoloiden aukioloaikoja sekä konserttien järjestämistä. 1960-luvun loppupuolella valtio ryhtyi

⁴⁴ Simojoki 1965, 56-59.

⁴⁵ Simojoki 1965, 67-68.

aikakauden uudistusmielisessä hengessä ja tilanteen synnyttämän tyytymättömyyden ajamana rukouspäivien huvikiellon kumoamiseen johtaneeseen uudistustyöhön. Asian yhteydessä kuultiin luonnollisesti kirkonkin mielipidettä, jolloin myös arkkipiispa osallistui rukouspäiväkeskusteluun.⁴⁶ Kun asiaa käsiteltiin piispainkokouksessa toukokuussa 1966, Simojoki korosti rukouspäiviä koskevassa lausuntoehdotuksessaan, että niiden viettoa koskevien määräysten antaminen oli valtiovallan asia. Väitteet, joiden mukaan rukouspäiväsäädökset olivat ristiriidassa uskonnonvapauden ja kansalaisten demokraattisten oikeuksien kanssa, olivat hänen mukaansa ainakin osin perusteettomia. Tämä johtui siitä, ettei asiasta ollut olemassa mitään selvitystä, joka kertoisi kuinka suuri osa kansasta yhtyi rukouspäivien huvikiellon arvosteluun. Uskonnonvapaus ja demokraattiset kansalaisoikeudet edustivat kuitenkin Simojoelle ”kaiken yhteiselämän perusarvoja, joita ei saa loukata”. Simojoki totesi lausuntoehdotuksensa lopuksi, että lainsäädännöllä oli pyrittävä siihen, ”ettei mikään osa kansaamme voisi oikeutetusti väittää rukouspäivien kahlehtivan sen vapautta”.⁴⁷

Rukouspäiviä koskevien asetusten uudistamisen lisäksi kirkon piirissä otettiin kantaa myös valmisteilla olleeseen uskonnonvapauslain uudistukseen, jossa selvitettiin kirkosta eroamisen muuttamista kirjallisella ilmoituksella tapahtuvaksi. Tarkoituksena oli helpottaa kirkosta eroamista niin, ettei sen yhteydessä enää vaadittaisi henkilökohtaista keskustelua papin kanssa. Laajennettu piispainkokous muotoili joulukuussa 1966 Simojoen johdolla lausunnon, jossa ei kannatettu kirkosta eroamisen muuttamista kirjallisella ilmoituksella tapahtuvaksi. Laajennettu piispainkokous painotti lausunnossaan, että jos uudistus toteutuisi suunnitellusti, tulisi etsiä keinoja, joilla voitaisiin estää ”sopimaton painostus kirkosta eroamisen puolesta”. Simojoen johtama työryhmä päätyi esittämään lausunnossaan, että eroamisilmoitus tehtäisiin kirjelmällä, joka allekirjoitettaisiin omakätisesti kahden todistajan kanssa. Eroamisenettelyä muutettiin kuitenkin kirkon toivomaa linjaa väljemmäksi niin, että kirkosta eroamiseksi vaadittiin vastedes vain asianomaisen henkilön allekirjoittama kirjallinen ilmoitus.⁴⁸

⁴⁶ Nevakivi 2003, 285-287; Niiranen 2008, 248-249.

⁴⁷ Kvsk 1966, 129-130.

⁴⁸ Kvsk 1966, 110-115; Pirinen 1977, 121; Nevakivi 2003, 286.

Laajennettu piispainkokous päätti vuonna 1966 myös perustaa komitean tutkimaan periaatteita, joiden mukaan kirkon ja valtion suhteita tuli kehittää. Komitean oli määrä selvittää, oliko Suomen kirkollisessa lainsäädännössä kohtia, jotka rajoittivat tai uhkasivat kansalaisten uskonnonvapautta. Yllykkeen komitean perustamiseen laajennettu piispainkokous oli saanut kirkosta eroamisesta käydyn keskustelun ohella radikaalien, lähinnä vasemmistolaisten ryhmien kirkkoon kohdistamasta arvostelusta, joka keskittyi eritoten uskonnonvapauden toteutumisen arvioimiseen. Näin perustetun kirkko ja valtio -komitean johtoon tuli piispa Erkki Kansanaho.⁴⁹

Simojoki ryhtyi tarkastelemaan kirkon ja valtion suhteita perusteellisemmin kirjoituksessaan ”Kirkon ja valtion suhde oman aikamme ongelmana”. Kirjoitus julkaistiin vuonna 1967 Suomen piispojen synodaalikirjassa ”Kristillinen usko ja kirkko ajassamme”. Simojoki liitti Suomessa käydyn keskustelun kirkon ja valtion suhteista muiden maiden vastaaviin tilanteisiin ja eritteli asiaa aatehistoriallisesta, sosiologisesta, oikeustieteellisestä ja teologisesta näkökulmasta. Simojoki painotti, ettei hänen tarkoituksenaan ollut esittää kirkollista ohjelmaa, vaan kiinnittää tarkasteluillaan huomiota kysymyksiin, jotka vaativat selvittelyä kirkon ja valtion suhteissa. Yksi tällainen asia oli Suomen evankelisluterilaisen kirkon valtiokirkkoluonne. Se toi Simojoen mukaan kirkkoon tiettyjä pakonomaisia piirteitä, jotka saattoivat kohdistua myös kirkkoon kuulumattomiin kansalaisiin. Silloinkin, kun pakotteet kohdistuivat vain kirkon jäseniin, ne eivät välttämättä ottaneet huomioon omantunnonvapauden ajatusta. Tässä asiassa oli kirkossa Simojoen mukaan harjoitettava ”jatkuva itsensä tutkistelu ja suoritettava muutoksia, niin ettei omaatuntoa ja uskoa koskevissa asioissa kukaan joutuisi pakon alaiseksi”. Usko saattoi syntyä ja elää Simojoen mielestä vain vapauden ilmapiirissä. Hän kuitenkin huomautti lailla olevan kirkossakin oma tehtävänsä. Valtio nimittäin suojaasi yksityisten ihmisten vapauksia ja oikeuksia ulottaessaan lainsäädäntönsä ja valvontansa myös kirkon sisäpuolelle. Simojoki huomautti lisäksi, että valtiosta erossa olevissa kirkoissa saattoi ilmetä ”pahempaa omatuntojen sitomista” kuin niissä kirkoissa, jotka olivat jollakin tavoin yhteydessä valtioon.⁵⁰ Tällaisista huomautuksista päätellen Simojoki kannatti pohjimmiltaan valtion ja kirkon yhteyttä

⁴⁹ KvsK 1966, 62-67; Kansanaho 1976, 63; Seppo 1999, 42-43; Malkavaara 2000, 231.

⁵⁰ Simojoki 1967, 145-162.

sekä suhtautui varauksellisesti täydelliseen kirkon ja valtion suhteiden uudelleen määrittelyyn, vaikka kannattikin joitakin uudistuksia kirkon sisäisissä kysymyksissä ja kirkon suhteessa valtioon.

Simojoki jatkoi kirjoituksessaan kirkon ja valtion suhteiden sisältämien ongelmakohtien tarkastelua kirkon näkökulmasta. Vakavin kirkolle mahdollisesti aiheutuva vahinko kirkon ja valtion yhteydestä oli hänen mukaansa sen julistuksen aitouden vaarantuminen. Sidonnaisuus valtioon ja kirkon olemassaolo ”kansaa varten” saattoivat muodostua kirkolle lankeemukseksi. Tämän Simojoki näki johtuvan siitä, että ”etsiessään sanomalleen teitä ihmisten luo kirkko on kiusauksessa mukautua maailmaan”. Kirkko ei voinut vaikuttaa mukautumalla maailmaan, ”vaan olemalla toisenlainen kuin maailma”, Simojoki totesi painokkaasti.⁵¹

Seuraavaksi Simojoki siirtyi käsittelemään kirkon ja valtion suhteissa järjestettäviä asioita. Kaiken perustana Simojokeille oli uskonnollista elämää ja uskonnonharjoituksen vapautta koskeva lainsäädäntö. Hän nosti esiin uskonnonvapauslain ja uskonnon harjoittamisen rauhaa koskevat säännökset sekä niihin liittyvät säännökset avioliittoa, valaa, huoltoapua, uskonnonopetusta ja koulukasvatusta koskevista kysymyksistä. Näissä asioissa Simojoki totesi olevan kyse niin sanotuista ”res mixtae”-kysymyksistä eli sekalaisasioista, jotka olivat samanaikaisesti sekä kirkon että valtion intressien kohteena. Tällaisista asioista valtiovalta teki päätöksen kuultuaan kirkon mielipidettä niiden suhteen. Kyse oli Simojoen mielestä ennen kaikkea siitä, että valtio turvasi kansalaisten oikeuden toimia oman uskonnollisen vakaumuksensa mukaan. Myös yleiset rukouspäivät ja valtiopäivien jumalanpalvelukset liittyivät Simojoen mukaan läheisesti edellisiin kysymyksiin. Molemmissa tapauksissa oli kyse valtiovallan positiivisesta suhtautumisesta kirkkoon tilanteessa, jossa annettujen säännösten vaikutuspiiriin joutuivat kuulumaan muutkin kuin kirkon jäsenet. Toisen järjestettävien asioiden ryhmän muodostivat Simojoen mukaan kirkon lainsäädäntöä ja hallintoa koskevat asiat. Kolmantena erillisenä asiaryhmänä Simojoki nosti esiin kirkon taloutta koskevat kysymykset. Näistä tärkeimpinä hän näki kirkon omaisuuden saaman suojan, kirkon verotusoikeuden sekä kirkon palkkauslain. Simojoki huomautti, että

⁵¹ Simojoki 1967, 163-164.

valtion kirkolle antama rahallinen tuki oli vaatimaton suhteessa kirkon valtiolle tekemiin palveluksiin väestörekisterin pitäjänä ja hautausmaiden ylläpitäjänä.⁵²

Mainitut kolme asiaryhmää muodostivat Simojolle ne asiat, joihin valtion intressit kirkossa yleisimmin kohdistuivat ja joiden osalta valtiovalta teki ratkaisuja. Kun kirkko oli kiinteästi sidoksissa valtioon, ei syntynyt ongelmaa siitä, kenelle ratkaisulta missäkin asiassa kuului. Jos kirkko puolestaan olisi asetettu yhdistysten asemaan ja menettänyt julkisoikeudellisen luonteensa, valtio käyttäisi tällöinkin valtaansa järjestelläkseen kirkkoa koskevia, yleisten intressien piiriin kuuluvia asioita, Simojoki kirjoitti. Hän huomautti vielä, että kirkko saattoi säilyttää julkisoikeudellisen asemansa myös valtiosta erotettuna. Tällaisessa tilanteessa valtion ja kirkon suhteet järjestettäisiin erillisillä molemminpuolisilla sopimuksilla. Kirkolla olisi tällaisessa asetelmassa oma paikkansa julkisessa elämässä ilman, että sitä olisi ”sekoitettu valtioon tai että valtio vihamielisesti tai välinpitämättömästi siihen suhtautuisi”. Simojoki väläytti tällaista Länsi-Saksassa vallinnutta järjestelmää mielenkiintoisena esimerkkinä vaihtoehtoista, joita oli löydettävissä ”varmaan muuallakin ja omien historiallisten olojen pohjalta etsittäessä ratkaisua kirkon ja valtion ongelmaan”.⁵³ Simojoen pyrkimyksenä oli tällaisia pohdiskeluja esittämällä mitä ilmeisimmin osoittaa, että kirkon toiminnan kannalta ei olisi kohtalokasta se, miten sen asema ja suhteet valtioon nähden lopulta järjestettäisiin.

Seuraavaksi Simojoki tarkasteli kirjoituksessaan kirkon ja valtion suhteiden järjestämistä koskevia johtavia näkökohtia, joiden mukaan ongelmia tuli pyrkiä ratkaisemaan. Asian teki haastavaksi se, että kirkon ja valtion suhteista ei voinut esittää mitään vakiokaavaa. Hän totesi, että suhteita järjestettäessä tuli varoa ”kamariteorioita” ja nojautua tosiasioihin. Asiaan tuli etsiä sellaista ratkaisua, joka otti mahdollisimman pitkälle huomioon sekä valtion että kirkon oikeudet ja tarpeet. Simojoki huomautti rajanneensa pohdintansa ulkopuolelle tilanteen, jossa jompikumpi osapuoli suhtautui toiseen vihamielisesti ja pyrki tekemään vahinkoa toiselle. Valtion kannalta tarkasteltaessa asiassa tuli Simojoen mielestä ottaa huomioon ensinnäkin se, että valtion tehtävänä oli oikeusjärjestyksen ylläpitäminen. Tästä syystä kirkossa ei voitu sallia sellaisten periaatteiden noudattamista, jotka olivat ristiriidassa valtion omaksuman oikeuden kanssa. Poikkeuksen tästä muodostivat

⁵² Simojoki 1967, 165-167.

⁵³ Simojoki 1967, 167-168.

yksityisen kansalaisen omantunnonasiat, kuten valan vannominen ja asepalvelus. Toiseksi valtion näkökulmasta tärkeäksi seikaksi Simojoki totesi valtion velvollisuuden suojella ja varjella ihmiselämää sekä tunnustaa kaikille kuuluvat ihmisoikeudet. Kirkon aseman ja järjestyksen tuli näin ollen olla ristiriidaton yleisten ihmisoikeuksien kanssa. Valtion oli Simojoen mukaan myös ylläpidettävä ja suojeltava omantunnon- ja uskonnonvapautta, jotka kuuluivat yleisiin ihmisoikeuksiin. Valtion oli lisäksi pidettävä huolta kansalaisten hyvinvoinnista. Simojoki katsoi tähän sisältyvän sen, että valtio suhtautui myönteisesti kirkkoon ja muuhun uskonnolliseen elämään ja toimi siten ”kansalaisten uskonnollisen elämän parhaaksi”.⁵⁴

Tarkastellessaan kirkon ja valtion suhteita kirkon kannalta Simojoki lähti liikkeelle siitä, että kaikkea tuli arvostella evankeliumin valossa. Kaikkea tuli arvostella sen mukaan, mikä oli evankeliumin mukaista ja edisti sen leviämistä mahdollisimman laajalti. Kirkon tehtävä oli Simojoen mukaan näin ollen täysin erilainen kuin valtion, eikä kirkkoa ja valtiota siksi tullut samaistaa. Toiseksi kirkko tarvitsi tunnustuksen ja julistuksen vapautta sekä vapautta valita itse omat palvelijansa voidakseen suorittaa tehtävänsä ”evankeliumin palvelijana”. Kolmanneksi kirkko ei voinut suostua rajoittumaan tehtävissään vain yksityisen elämän piiriin, vaikkei kirkko ollut myöskään ”valtiovallan omaksumien uskonnollisluonteisten käsitysten tulkki”. Kirkolle kuului Simojoen mukaan ”tehtävä keskellä julkista elämää”, sillä sen tuli julistaa ”omalle ajalleen sekä Jumalan lakia että Jumalan evankeliumia”. Yhtenä kirkon tehtävänä sen osallistuessa julkiseen elämään oli Simojoen mielestä ”muistuttaa valtiota sille kuuluvista rajoituksista”. Kirkolle kuului palvelijan tehtävä, mutta se ei saanut olla ”vallanpitäjien palvelija, vaan Herransa palvelija”. Kirkko ei saanut myöskään liittoutua valtion kanssa sillä tavalla, että sen tehtäväksi muodostui vallitsevien olojen säilyttäminen. Kirkon tuli Simojoen mukaan päinvastoin toimia sen hyväksi, että olot muuttuisivat paremmin vastaamaan Jumalan tahtoa.⁵⁵

Simojoki huomautti vielä kirkon ja valtion suhteiden ongelmallisuuden johtuvan osittain siitä, että molempia oli tulkittu monin eri tavoin eri aikoina. Koko valtion käsite sellaisena kuin se hänen aikanaan ymmärrettiin, oli Simojoen mielestä

⁵⁴ Simojoki 1967, 169-170.

⁵⁵ Simojoki 1967, 170-171.

vieras Uudelle testamentille. Uusi testamentti tunsu puolestaan esivallan käsitteen, joka oli hävinnyt 1960-luvun Suomen valtiollisesta elämästä. 1960-luvun Suomen valtio oli lisäksi erilainen kuin uskonpuhdistuksen aikainen, joten kirkon ja valtion suhteiden tarkasteleminen oli ongelmallista myös reformatorisen kristinuskon käsityksen pohjalta. Simojoki päätti kirjoituksensa toteamalla, että miten kirkon ja valtion suhteet ikinä järjestettiin, kirkon tuli kuitenkin julistuksessaan osoittaa ne ”elämän peruslait”, joiden varaan terve ihmiselämä oli mahdollista rakentaa.⁵⁶

Oman värinsä kirkon ja valtion suhteiden hahmottelulle antoi kesällä 1967 julkiseksi puhjennut Yleisradion ja kirkon kiista radioitavien saarnojen ja hartauspuheiden ennakkotarkastuksista. Yleisradiossa oli ryhdytty jo keväällä 1966 laatimaan ohjelmatoimintaa koskevaa julkaisusääntöä. Asiaa valmistellut toimikunta halusi saattaa kirkkojen ja vapaiden kristillisten tahojen saarnat ja hartausohjelmat kaikkia muitakin ohjelmia koskeneen ennakkotarkastusmenettelyn alaisiksi. Kantaa perusteltiin sillä, ettei minkään ulkopuolisen tahon tullut saada käyttää Yleisradiota vapaasti hyväkseen. Yleisradion pääjohtajan Eino S. Revon näkemyksillä oli voimakas vaikutus toimikunnan kantaan. Esitystä asetui vastustamaan ainoastaan toimikunnan puheenjohtaja, ohjelmajohtaja Jussi Koskiluoma. Koskiluoma pyysi kirkon tiedotuskeskuksen radio-osaston päällikkönä toimineelta Heikki Castrénilta aineistoa eriävää mielipidettä varten ja liitti näkemyksensä Yleisradion johtokunnalle annettuun selvitykseen. Asian oltua vireillä runsaan vuoden ajan Yleisradion johtokunta päätti kuitenkin elokuussa 1967 sisällyttää myös saarnat ja hartauspuheet yleisen ohjelmien ennakkotarkastuksen piiriin.⁵⁷

Kirkon tiedotuskeskukselle tieto päätöksestä tuli syyskuussa, jolloin myös Simojoki sai kuulla asiasta. Simojoki lähetti viipymättä kirkon tiedotuskeskuksen johtajana toimineen Erkki Karion ja Heikki Castrénin tapaamaan Eino S. Repoa. Karion ja Castrén korostivat Revolle asian vakavuutta ja arkaluonteisuutta kirkon näkökulmasta: ennakkotarkastusten oli määrä koskettaa kieliänsä lisäksi myös sisältöä. Tällaisen sensuurin alaiseksi joutuminen merkitsi kirkolle sitä, että julistuksen arviontiperusteeksi asetettiin jokin muu kuin Raamattu, kuten myös Koskiluoma oli eriävässä mielipiteessään painottanut. Karion ja Castrénin käynti

⁵⁶ Simojoki 1967, 171-172.

⁵⁷ Malkavaara 2000, 233; Niiranen 2008, 261-262.

Revon luona ei johtanut juurikaan tuntuviin tuloksiin. Repo ei suostunut ehdotettuun tapaamiseen Simojoen kanssa, mutta antoi kuitenkin suostumuksensa asian julkistamiselle. Kirkon tiedotuskeskuksesta otettiinkin tämän jälkeen viipymättä yhteys Simojokeen, ja asia saatettiin myös Suomen ortodoksisen kirkon arkkipiispan Paavalin ja Suomen vapaiden kirkkokuntien ja seurakuntien radiotoimikunnan puheenjohtajana toimineen Eino I. Mannisen tietoon. Simojoen kehotuksesta asia päätettiin julkistaa välittömästi. Kirkot ilmoittivat vetäytyvänsä radion ja television hartaushjelmita, jos Yleisradion johtokunnan päätös hyväksyttäisiin ja virallistettaisiin myös yhtiön hallintoneuvostossa. Asia päättyi julkisuuteen jo samana iltana, ja seuraavina päivinä sitä riepoteltiin maan sanomalehdistössä rajusti: lööpit hehkuttivat Yleisradion pääjohtajan sensuroivan Jumalan sanaa.⁵⁸

Saarnasensuurikiistasta uutisoi pian myös kristillinen Kotimaa-lehti. Syyskuun 12. päivän numero kuulutti etusivullaan arkkipiispan sanoja: ”kirkolla ei ole asiassa valinnanvaraa”. Simojoki jylisi antamassaan lausunnossa jumalanpalvelusten ja hartaushetkien ennakkosensuurin olevan ”mahdottomuus”. Toteutuessaan sensuuri merkitsisi, ”että meillä olisi yleisradion valvonnan alainen kirkko”. Simojoen mielestä Yleisradion ”johtokunnan enemmistö ei ole päätöstä tehdessään loppun saakka harkinnut asiaa, vaikka sen käytettävissä oli kirkon selvä kannanotto”. Asiassa paljastunut asenne pakotti kirkon Simojoen mukaan ”mitä suurimpaan huolellisuuteen puolustaakseen sananjulistuksen vapautta”. Kuluneiden vuosikymmenien kokemukset ”eräissä muissa maissa” olivat Simojolle varoittavia esimerkkejä. ”Raskain mielin” oli todettava, Simojoki jatkoi, ”ettei nykyisen johtokunnan enemmistö ole tahtonut kuunnella kirkkojen edustajien näkökohtia ja että se siten on ajanut asian nykyiseen vaiheeseen”.⁵⁹ Simojoen jyrkän suhtautumisen asiaan voi nähdä selvästi hänen yksiselitteisestä tavastaan sälyttää vastuu tilanteesta yksipuolisesti ja neuvottelematta toimineelle Yleisradion johtokunnalle. Simojoki haki painoarvoa sille, kuinka vakavaksi asia koettiin kirkon piirissä, viittaamalla varoittavilla esimerkeillään kirkkojen ahdistaviin oloihin tietyissä Itä-Euroopan maissa, vaikkei hän ryhtynytäkään niitä nimeämään.

Samassa Kotimaa-lehden numerossa julkaistiin arkkipiispan lausunnon lisäksi myös monien muiden tahojen näkemyksiä sensuurikysymyksestä. Esillä olivat niin

⁵⁸ Malkavaara 2000, 233; Niiranen 2000, 198-200; 2008, 261-263.

⁵⁹ Kotimaa 63/12.9.1967 Arkkipiispa Simojoen lausunto radiosensuurista.

eri kirkkokuntien ja kristillisten liikkeiden kuin Yleisradionkin edustajien mielipiteet. Lisäksi lehti julkaisi yksityisten henkilöiden kirjeitä ja eri toimittajien artikkeleita. Keskustelu ja kirjoittelu kysymyksestä jatkui runsaana vielä lehden seuraavassakin numerossa.⁶⁰

Saarnasensuurikysymys laajeni kirkon ja Yleisradion sananvapauden keskittyneestä kiistasta pian myös poliittiseksi kysymykseksi. Kirkon tiedotuskeskuksen johtaja Erkki Kario otti julkisuudelta piilossa yksityishenkilönä yhtettä presidentti Kekkonen, joka kuitenkin kieltäytyi julkisesta väliintulosta. Kekkonen viivytteli vastauksen antamista, kunnes asia oli jo edennyt Yleisradion hallintoneuvoston kokoukseen. Kekkonen ilmaisi myötätuntonsa kirkolle ja Kariolle, muttei ilmeisesti halunnut antaa kirkolle näin painavaa lyömäasetta asian ratkaisemiseksi. Lisäksi hän ei katsonut voivansa antaa asiasta julkilausumaa, sillä asiasta oli ennätetty tekemään välikysymys eduskunnassa.⁶¹

Kirkossa ongelmaan pyrittiin löytämään ratkaisu ilman kiusallisen arvovaltakysymyksen synnyttämistä. Ratkaisuksi keksittiin ehdottaa erityisen komitean perustamista Yleisradioon pohtimaan kirkollisten ohjelmien vastuukysymyksiä. Kirkon tiedotuskeskuksen johtokunta hyväksyi Simojoen johdolla oikeusneuvos Heimo Lammelta peräisin olleen ehdotuksen. Se otti myös viipymättä yhteyttä ortodoksisen kirkon ja vapaiden kristillisten liikkeiden edustajiin sekä tiettyihin Yleisradion hallintoneuvoston jäseniin. Ehdotus sai Yleisradion hallintoneuvostossa myönteistä vastakaikua, ja Yleisradion ja kirkkokuntien yhteinen toimikunta asetettiin pohtimaan ohjelmien vastuukysymysten järjestämistä. Toimikunta saikin pian aikaan yksimielisen ehdotuksen, jonka mukaan tosin ainoastaan arkkipiispat vapautettiin ennakkotarkastuksesta, mutta muiden ohjelmien valvonnasta vastaisi kirkkokuntien ja vapaiden suuntien sekä Yleisradion edustajien muodostama yhteinen hartausohjelmien valvontaelin. Esitys hyväksyttiin pikaisesti Yleisradion hallintoneuvostossa.⁶²

Simojoki puhui tuolloin meneillään olleesta kiistasta toimittaessaan piispantarkastusta Suodenniemen seurakunnassa. Hän kertoi murehtineensa sitä, että kysymys oli saanut poliittisen leiman. Kirkon oli kuitenkin saatava itse määritellä

⁶⁰ Kotimaa 63/12.9.1967, 64/15.9.1967.

⁶¹ Niiranen 2000, 200-202; 2008, 264.

⁶² Niiranen 2000, 202; 2008, 265.

julistuksensa sisältö. Simojoen selvä kanta oli, että kirkon julistuksen ennakolta tapahtuva valvonta ei missään tapauksessa kuulunut valtiolle.⁶³

Saarnasensuurikiistaa käsiteltiin myös joulukuussa laajennetun piispainkokouksen istunnossa. Kokoukselle esiteltiin Simojoen kirjelmä Yleisradion hartausohjelmien valvonnasta. Siihen oli liitetty Simojoen Yleisradion hallintoneuvoston johtajalle lähettämä kirje, jossa hän antoi vastauksensa tämän tiedusteluun hallintoneuvoston päätöksestä ja sensuurikiistalle ehdotetusta ratkaisusta. Simojoki oli ilmoittanut asettavansa Yleisradion hallintoneuvoston esityksen laajennetun piispainkokouksen päätettäväksi. Kokous hyväksyi esityksen Simojoen suosittelemana ja ilmaisi tyytyväisyytensä arkkipiispan toimintaan tilanteen laukaisemiseksi.⁶⁴ Simojoki menetteli saarnasensuurikiistassa jyrkistä mielipiteistään huolimatta sovitteluvasti ja kompromissiratkaisua etsien. Hänen toimintaansa leimasi pyrkimys huolehtia siitä, että kiistakumppani saattoi säilyttää ”kasvonsa”, julkisen uskottavuutensa, ongelman ratkeamisen jälkeenkin. Simojoki pysytteli asian hoitamisessa taustalla. Tämä huomattiin julkisuudessaakin: arkkipiispan jättäytyminen pois Yleisradion edustajien kanssa käydyistä neuvotteluista nostettiin esiin muun muassa Hufvudstadsbladet-lehdessä.⁶⁵

Simojoki palasi kysymyksen kristittyjen osallistumisesta poliittiseen toimintaan vuoden 1968 alussa julkaisemassaan kirjassa ”Kristittynä moniarvoisessa yhteiskunnassa”. Kirja sisälsi useita eri aiheita koskettelevia lyhyitä tarkasteluja, joista yhdessä arkkipiispa keskittyi kristinuskon ja politiikan suhteen ongelmien pohtimiseen. Simojoki toisti jo vuonna 1965 julkaistussa ”Mistä on kysymys?”-kirjoituksessaan esittämänsä näkemyksen, ettei kannattanut ajatusta kristillisestä puolueesta. Hän perusteli kantansa edelleen sillä, ettei voinut nähdä kristinuskon sisältävän pätevää ja yksiselitteistä tietoa siitä, mikä oli Jumalan tahto kussakin poliittisessa päivänkysymyksessä. Kristittyjen osallistuminen politiikkaan ei kuitenkaan ollut Simojoen mielestä paha asia, vaan pikemminkin tapa toteuttaa jokaisen velvollisuutta kantaa huolta yhteisistä asioista. Kristinusko ei antanut yleispäteviä ohjeita monimuotoisiin ja vaikeisiin yhteiskunnallisiin tilanteisiin. Tämän takia ajatus kristillisestä puolueesta oli hänen mukaansa väärä periaate

⁶³ Niiranen 2008, 265.

⁶⁴ KvsK 1967, 108-112.

⁶⁵ Toiviainen 2000, 222; Niiranen 2008, 266.

lähestyä politiikkaa. Simojoki totesi elämän luonteeseen kuuluvan vastakkaisuuksia, jotka veivät kehitystä eteenpäin. Tämän takia oli luontevinta, että kukin osallistui poliittiseen toimintaan ”niissä puitteissa ja muodoissa, jotka ovat häntä lähinnä ja parhaiten vastaavat hänen omaa henkilökohtaista näkemystään”. Simojoki myös ilmaisi toivovansa, että tällaisia kirstittyjä olisi ”kaikissa poliittisissa liikkeissä työskentelemässä sen hyväksi, mikä on hänen kristillisen uskonsa mukaista”.⁶⁶ Simojoen kirjoituksissaan toistamien mielipiteiden perusteella voi päätellä, että hänen näkemyksensä kristillisestä puolueesta ja papiston osallistumisesta politiikkaan säilyivät samanlaisina läpi 1960-luvun.⁶⁷

Vuonna 1967 käyty saarnasensuurikiista nousi esiin vielä vuoden kuluttua, syksyllä 1968, kun Yleisradion ohjelmatoiminnan pitkän tähtäimen suunnittelun päällikkönä toiminut Nils-Börje Stormbom esitti, että Yleisradion uskonnollisten ohjelmien tulisi vastedes olla puolueettomia. Yhtä uskontoa tai valtiokirkkoa ei hänen mukaansa haluttu enää suosia. Asia herätti tunteita kirkon piirissä siitäkin huolimatta, että Stormbom oli korostanut esittäneensä asian vain yksityisenä mielipiteenään, ei Yleisradion virallisena kannanottona. Dosentti John Vikström vastasi Stormbomille julkisesti Hufvudstadsbladet-lehdessä, ja Simojoki otti asian puheeksi laajennetun piispainkokouksen avajaispuheessaan joulukuussa.⁶⁸ Puheessaan Simojoki viittasi Vikströmin kirjoitukseen ja tiivistä siinä esitettyjä näkökulmia kokoukselle. Pääongelmana oli sopivan keinon löytäminen kuulijoiden uskonnollisten tarpeiden tyydyttämiseksi radiotarjonnassa siten, että Yleisradion puolueettomuus saatettiin samalla säilyttää. Simojoki vastasi Stormbomin mielipiteisiin Vikströmin suulla: oli ymmärrettävää, että uskonnollisia kysymyksiä käsittelevä ohjelma ja uskonnollinen ohjelma olivat eri asioita. Suomessa oli yksinkertaisesti luonnollista, että uskontoa käsiteltäessä pääpaino oli kristinuskolla. Vikströmin ja Simojoen mielestä oli lisäksi väärin ja Yleisradion omien ohjelmaperiaatteiden vastaista vihjailla, että hartausohjelmia tuli vähentää ja niiden luonnetta muuttaa. Simojoki huomautti vielä puheessaan laajennetulle piispainkokoukselle, että vuotta aiemmin käydyssä kiistassa

⁶⁶ Simojoki 1968b, 62-64; Niiranen 2008, 305-307.

⁶⁷ Niiranen 2008, 305-307.

⁶⁸ Mustakallio 2007, 524-527; Niiranen 2008, 266.

oli ilmeisesti sittenkin ollut ”ainakin joillain tahoilla” kyse ”radion uskonnollisen ohjelman romuttamisesta, vaikka asiasta tahdottiin antaa toinen kuva”.⁶⁹

Kirkon ja valtion suhteet olivat esillä vielä vuoden 1968 lopulla kirkolliskokouksenkin työskentelyssä. Kirkolliskokous teki Erkki Kansanahon johtaman kirkon ja valtion suhteita tutkineen komitean työn pohjalta kaksi muutosehdotusta uskonnonvapauslakiin. Kokous ehdotti ensinnäkin munkki- ja nunnakuntien sekä luostarien perustamista koskevan kiellon poistamista uskonnonvapauslaista. Toisena ehdotuksenaan kirkolliskokous esitti, että kirkon jäsenille myönnettäisiin oikeus antaa uskonnollisesta vakaumuksesta johtuvista syistä valan sijasta juhlallinen vakuutus. Kokous päätti lisäksi antaa laajennetun piispainkokouksen tehtäväksi tutkia mahdollisuuksia myöntää koulujen uskonnonopetuksen oikeus tietyin edellytyksin myös evankelisluterilaiseen kirkkoon kuulumattomille kristityille. Simojoki viittasi kokouksen päätössanoissaan näihin uskonnonvapautta edistämään pyrkineisiin ehdotuksiin toteamalla, että kirkon piirissä oli alettu ymmärtää aiempaa selkeämmin uskonnonvapauden vaaliminen kirkon itsensä kannalta ensiarvoisen tärkeäksi asiaksi. Simojoki korosti uskonnonvapauden edistämisen merkitystä vedoten siihen, että kristillinen usko saattoi syntyä ja elää vain ”vapauden ilmapiirissä”.⁷⁰

⁶⁹ Kvsk 1968, 53-57.

⁷⁰ Kkptk 1968, 645-648; Juva 1976, 207.

3. KIRKON UUDEN JÄRJESTYSMUODON SYNNYTYSTUSKISSA VUODESTA 1968 VIIMEISEEN VANHAMUOTOISEEN KIRKOLLISKOKOUKSEEN 1973 SAAKKA

3.1. Kirkon hallinnollinen uudistus valmistuu, Simojelle tärkeintä uudistustyö uskon perusteista käsin

Vuoden 1968 kirkolliskokouksen jälkeen kirkon hallinnon ja lainsäädännön uudistustyö oli täydessä vauhdissaan. Kirkon hallintokomitean työstäessä Erkki Kansanahon johdolla kirkon hallinnon pikaista uudistusta Simojoen luotsaama kirkon järjestysmuodon tutkimiskomitea valmisteli pitemmällä tähtäimellä toteutettavaa kirkkolain kokonaisuudistusta.⁷¹ Uudistustyön herättämät ajatukset olivat luonnollisesti monesti esillä Simojoen puheenvuoroissa niin kirkollisissa kokouksissa kuin tiedotusvälineissäkin.

Laajennetun piispainkokouksen avajaispuheessaan keväällä 1969 Simojoki pohti demokratian toteutumista kirkossa kirkollisen lainsäädännön ja hallinnon uudistustyön tiimoilta. Hän huomautti kirkon demokratiassa olevan kyse kirkossa vallitsevista asenteista ja kirkollisesta elämäntyylistä enemmän kuin kirkon rakenteista. Kirkon elämä ja järjestys perustuivat ensisijaisesti Raamattuun, minkä vuoksi demokraattisuutta tuli tarkastella kirkon piirissä uskon perusteista käsin. Simojoki korosti, että tämän takia kirkon elämään ei suoraan ja yksiselitteisesti voinut ”lainata niitä hallinnon malleja, jotka kunakin aikana hyväksytään yhteiskunnan ja valtion eri portaisissa”. Demokratiassa oli kyse vastuunalaisesta hallintojärjestelmästä; demokratian toteutuminen riippui siitä, mitä ihmisestä ajateltiin. Tämän takia kirkko oli Simojoen mielestä omalta osaltaan vastuussa siitä, millaiseksi demokratia muodostui.⁷²

Simojoki jatkoi saman aihepiirin käsittelemistä seuraavassa laajennetun piispainkokouksen istunnossa joulukuussa 1969. Avajaispuheessaan hän painotti, että kirkkoa ja maallisia yhteisöjä ei voinut samaistaa järjestysmuodon tai hallinnon osalta. Ihmiset eivät voineet päättää demokratialla uskon perusteista. Tämä ei kuitenkaan Simojoen mukaan merkinnyt sitä, että autoritaariset asenteet tai

⁷¹ Kansanaho 1976, 64-65.

⁷² KvsK 1969, 15-17.

menetelmät kuuluisivat kirkon hallintoon. Ihmisen vastuunalaisuudesta Jumalan edessä seurasi se, että kaikille oli annettava tilaisuus itse valita ja ratkaista, miten kulloinkin toimi. Simojoki korosti, että kirkossa tuli vaalia ja kunnioittaa tällaista ihmisen vapautta ja oikeutta. Siinä oli kyse sellaisesta demokratiasta, jonka tuli toteutua kirkon järjestysmuodossa.⁷³ Ottaessaan kantaa demokratiaan kirkossa Simojoki mitä ilmeisimmin pyrki hillitsemään innokkainta kirkon hallinnon uudistusmieltä. Hän painotti puheenvuoroissaan sitä, että kirkon hallinnollisten ratkaisujen tuli ennen kaikkea edistää uskon lähtökohtien ja tarpeiden toteutumista. Siitä syystä kulloisenkin aikakauden yhteiskunnalliset käytännöt tai ajattelutavat eivät saaneet muodostua itsetarkoituksiksi kirkon järjestysmuotoa kehitettäessä.

Kirkon järjestysmuodon uudistamisesta Simojoki toi seuraavan kerran julki mielipiteensä piispainkokouksessa lokakuussa 1970. Kokous käsitteli kirkkohallituksen lausuntopyyntöä hiippakunnallista toimintaa koskeneesta, kirkon lainsäädännön ja hallinnon uudistamisvaliokunnan mietinnön mukaisesti laaditusta valmistelusta. Asiasta käydyssä keskustelussa Simojoki asettui puolustamaan luterilaisen kirkon kirkkojärjestyksen muokkaamisen vapautta. Hän totesi, että tunnustuskirjoissa oli erittäin vähän perusteita kirkkojärjestykselle ja että luterilaiselta pohjalta saatettiin luoda hyvin erilaisia järjestyksiä. Suomen kirkon järjestystä Simojoki luonnehti keskustelussa osin episkopaaliseksi, osin synodaaliseksi. Järjestelmän heikkoutena hän piti sitä, ettei tuomiokapituleja ollut saatu kylliksi mukaan hengelliseen hallintoon ja että piispat olivat liiaksi sidottuja hiippakunnan ulkopuolisiin tehtäviin. Puheenvuoronsa lopuksi Simojoki korosti uudistuksen tarvetta ja sen nousemista selvältä teologiselta pohjalta.⁷⁴

Vuoden 1971 alussa Simojoki julkaisi kirjan ”Kirkon tie”, johon oli koottu hänen piispainkokouksessa ja laajennetussa piispainkokouksessa pitämänsä avajaispuheet vuosilta 1964–1970. Simojoki kirjoitti kirjan alkusanoissa halunneensa julkaista kirjana puheensa ”joihin tuskin kukaan tutustuu mainittujen kokousten pöytäkirjoista”, koska hän tunsu halua tehdä tunnetuksi ”kirkon tien” sellaisena kuin se hänelle oli hänen työssään kirkastunut. Simojoki kirjoitti, että hänen osakseen oli tullut hoitaa virkaansa ”ajankohtana, jolloin keskustelu perinnäisistä instituutioista ja niiden edustamista arvoista on ollut tavallista kiihkeämpää”. ”Kirkon tie”-kirjassa

⁷³ KvsK 1969, 55-58.

⁷⁴ KvsK 1970, 133-135.

julkaistut Simojoen puheet käsittelivät erilaisia ajan hermolla olleita kysymyksiä, joihin lukeutuivat myös kirkon järjestysmuodon uudistamisen ongelmat. Simojoki mainitsi kirjansa alkusanoissa otaksuvansa, että julkaistuilla puheenvuoroilla saattoi olla ”oma tehtävänsä aineksena keskusteluun ja kannanottoihin”.⁷⁵ Simojoen puheenvuorojen julkaiseminen kirjana osui ajankohtaan, jolloin kirkon järjestysmuodon uudistaminen oli parhaassa vauhdissa. Simojoen motiivi kirjan julkaisemiseen oli epäilemättä hänen halunsa antaa täysi panos kirkon uudistustyöstä ja muista kirkon kohtaamista haasteista käytyyn keskusteluun.

”Kirkon tien” viimeisessä luvussa Simojoki omien sanojensa mukaan kokosi yhteen kirjassa julkaistuissa puheissa ”esiin päässeet ajatukset”. Luvun otsikkona oli ”Kirkko arvojen ristiriidassa”. Siinä hän tarkasteli hyvin teoreettisesti ja syvällisesti aikansa erilaisia aatteita ja arvoja sekä niiden kirkolle asettamia haasteita. Osassa lukua Simojoki pohti kirkon luonnetta instituutiona erilaisten sosiologisten teorioiden avulla. Tätä kautta hän esitti näkemyksensä kirkon toiminnasta yhteiskunnassa vallinneessa arvojen ristiriidan täyttämässä tilanteessa. Simojoki totesi kirkon edustavan sellaista instituutiomallia, jossa pyrittiin vaalimaan yhteiskunnan ”pysyviä, historiallisesti periytyneitä rakenteita”. Tällainen malli joutui hänen mukaansa vaikeuksiin silloin, kun ”arvojen ristiriita” muodostui yhteiskunnallisten muutosten takia akuutiksi. Tällöin saattoi käydä niin, että ne arvot ja asiat, joita kirkko edusti, joutuivat hyljeksityiksi sen omaaman kankean instituutiomuodon vuoksi. Simojoki huomautti, että monet 1960-luvun lopulla esiin nousseet kirkon rakenteiden uudistamista koskeneet vaatimukset, ”niin ristiriitaisia kuin ne ovatkin, ovat varmaan nousseet tältä pohjalta”. Simojoki kirjoitti vielä, että kirkko ei hänelle ollut missään tapauksessa ”mikään itsetarkoitus”. Sen tuli olla riittävän joustava ja muuttuva, ”niin että se mitä ristiriitaisimpien tilanteitten vallitessa – jopa apokalyptisessä vaiheessa, kun kaikki vanha hajoaa ja kaiken uudistuminen tapahtuu – voi suorittaa sille kuuluvat tehtävät ihmisten keskellä”. Simojoki huomautti, että epätarkoituksenmukaiseen institutionaaliseen malliin tarkertunut kirkko kasvatti ja vahvisti aiheettomasti arvojen ristiriitaa eikä kyennyt ”siihen todistajantehtävään, mikä sille juuri silloin kuuluisi, kun ihmiset turvattomina kyselevät, mikä on oikein ja mikä väärin”. Simojoki päätti kirkon instituutiota tarkastelleen osion kirjoituksessaan

⁷⁵ Simojoki 1971a, 7-8.

toteamukseen: ”Kysymys on siitä, että kirkon instituution on vastattava kirkon tehtävää ja siis noustava kirkon uskon pohjalta.”⁷⁶ Kirjoituksen teoreettinen ote kieli siitä, että Simojoki halusi esittää muissakin yhteyksissä esiin tuomille näkemyksilleen laajemmat ja perinpohjaisemmat perustelut, kuin mihin hänellä julkisissa puheenvuoroissaan oli mahdollisuuksia.

Kotimaa-lehti julkaisi kesäkuun lopulla 1971 Simojoen kirjoituksen ”Kirkon hallintoa koskevien uudistusehdotusten perustelut”. Siinä hän käsitteli piispa Erkki Kansanahon johtaman kirkon hallintokomitean esityksiä kirkon hallinnon uudistamiseksi. Komitean uudistusehdotus oli laadittu syksyllä 1971 kokoontuvaa ylimääräistä kirkolliskokousta varten; se oli saatu valmiiksi jo vuoden 1970 lopulla. Kirkon hallintokomitean esitys sisälsi kaksi vaihtoehtoista mallia kirkon keskushallinnon järjestämiseksi. Ensimmäisen mallin, eli malli A:n mukaan kirkolliskokous kokoontuisi joka toinen vuosi ja laajennettu piispainkokous muutettaisiin osittain erilaisiin tehtäviin keskittyväksi kirkon keskusneuvostoksi. Ensimmäinen ehdotus mukaili osittain Simojoen johdolla toimineen kirkon lainsäädännön ja hallinnon uudistamiskomitean vuonna 1968 esittämiä suuntaviivoja. Toisen mallin, eli malli B:n mukaan kirkolliskokous kokoontuisi vuosittain ja laajennettu piispainkokous lakkautettaisiin sen tehtävien siirtyessä kirkolliskokoukselle, osin myös piispainkokoukselle ja kirkkohallitukselle. Tärkeimpänä syynä mallin B esittämiseen on pidetty komitean pyrkimystä laajentaa kirkolliskokouksen päätävävaltaa kattamaan kaikki kirkkoa koskevat asiat siten, ettei sen tarvitsisi siirtää toimivaltaansa muille elimille.⁷⁷

Simojoki julkaisi kirjoituksensa tulevan ylimääräisen kirkolliskokouksen työskentelyä silmällä pitäen. Hän toi vaikuttimensa selvästi esiin heti kirjoituksensa alussa. Hän kertoi olevansa kirkkolakikomiteoista saamansa kokemusten pohjalta ”jossain määrin selvillä siitä, kuinka helposti kirkon uskon pohjalta nousevat teologiset perusteet tällaisessa työssä häipyvät taka-alalle ja kuinka niiden ensisijaisesta tärkeydestä kerta toisensa jälkeen on muistutettava”. Simojoki teroitti lisäksi uudistustyön teologisista perusteista käytävän avoimen keskustelun välttämättömyyttä tilanteessa, jossa valmisteltiin ”muutosesityksiä, joissa tietoisesti

⁷⁶ Simojoki 1971a, 8, 144-149.

⁷⁷ Kotimaa 45/25.6.1971 Kirkon hallintoa koskevien uudistusehdotusten perustelut; Juva 1976, 213-214; Kansanaho 1976, 224; Murtorinne 1995, 347-349, 1997, 68-69.

lähdetään tähänastisesta kokonaan poikkeaviin uudistuksiin”. Hän tarkasteli komitean saamaa tehtäväksiantoa ja totesi, ettei kaivannut perusteluja niinkään komitean A-ehdotuksen osalta vaan ennemminkin B-ehdotukselle. Simojoen mukaan B-ehdotukseen sisältyi ”joukko asioita, joitten periaatteellista merkitystä on tutkittava”. Hän totesi, ettei komitean mietinnössä juurikaan avattu B-ehdotuksen taustaa ja toivoi, että tulevan kirkolliskokouksen valiokunta voisi esittää kirkon hallintokomitean mietinnöstä puuttuvia teologisia näkökohtia. Keskeiseksi Simojolle nousi kysymys ”episkopaalisen, synoodisen ja konsistoriaalisen periaatteen asemasta ja niiden keskinäisestä suhteesta kirkon hallinnossa”.⁷⁸

Simojoki huomautti kirjoituksessaan vielä, että uudistusten ollessa toteuttamisen kynnyksellä ”jouduttaisiin edessä olevina aikoina perusteellisesti harkitsemaan kirkon ja seurakuntien järjestysmuotoa ja hallintoa koskevia kysymyksiä”. Kaikkea toimintaa ohjaavana pyrkimyksenä uudistuksissa tuli olla se, että ”evangeliumi nykyistä tehokkaammin pääsisi kohtaamaan ihmiset”. Simojoki ilmaisi olevansa uudistusten kannalla, mutta vain sellaisten, jotka nousivat ”kirkon perustehtävästä”. Hän totesi, että kirkon hallintokomitean B-ehdotus ”kirkolliskokouksessa sopivalla tavalla edelleen kehitettynä ilmeisesti on sellainen eikä sitä siis sellaisenaan ole mielestäni syytä vastustaa”. Simojoki peräänkuulutti vielä uudestaan esitetyistä muutosehdotuksista käytävän periaatteellisen keskustelun tärkeyttä kirkolliskokoukseen valmistauduttaessa. Kirjoituksensa lopuksi hän totesi, että ”ellemme kirkossa voi selvään ilmaista, mistä syystä teemme ehdotuksia, muutoksia ja uudistuksia, on olemassa vaara, että kuljemme virran mukana ja rakennamme hiekalle. Kirkon järjestysmuodon tulee rakentua kirkon uskoon.”⁷⁹

Simojoen kirjoituksessa tuli selvästi esiin hänen kirkon järjestysmuodon uudistamiseen liittyneen teologisen ajattelunsa pohjavire: yksityisen ihmisen pelastuminen oli kirkon uudistumisen ehto ja lähtökohta. Kirkon järjestysmuoto oli osa kirkon julistusta, ja siksi kirkon uudistamisessakin oli kyse ennen kaikkea sananjulistuksen uudistamisesta niin, että evangeliumi tavoittaisi ihmiset entistä paremmin. Kirkon tuli kyetä tulkitsemaan pelastuksen sanoma kullekin ajalle

⁷⁸ Kotimaa 45/25.6.1971 Kirkon hallintoa koskevien uudistusehdotusten perustelut.

⁷⁹ Kotimaa 45/25.6.1971 Kirkon hallintoa koskevien uudistusehdotusten perustelut.

ymmärrettävällä kielellä. Tässä onnistuakseen kirkon tuli antautua avoimeen vuorovaikutukseen ympäröivän todellisuuden kanssa.⁸⁰

Myös kirkkohallitus antoi syksyllä 1971 ylimääräistä kirkolliskokousta varten lausunnon Kansanahon komitean esittämistä kirkkolain muutosehdotuksista. Kirkkohallitus, joka oli jo aiemmin arvostellut laajennettua piispainkokousta hallinnolliselta kannalta, asettui lähes yksimielisesti kannattamaan komitean B-ehdotusta vetoamalla etenkin siihen, että kirkon hallinto tulisi sen myötä yksinkertaisemmaksi ja tehokkaammaksi. Kirkkohallituksen puheenjohtajana Simojoki liitti kuitenkin lausuntoon eriävän mielipiteensä. Simojoki penäsi lausunnossaan kirkon hallintokomitean B-mallin yksityiskohtaisempia perusteluja. Hänen mielestään ehdotus vaati periaatteellista selvitystä siitä, millaiseksi episkopaalisen, synodisen ja konsistoriaalisen periaatteen suhteet tulisivat muodostumaan, jos ehdotettu B-malli toteutuisi. Samoin oli hänen mukaansa selvitettävä, ”mikä asema näille perinteille kirkon nykyisen todistajantehtävän kannalta on kuuluva”.⁸¹ Kirkkohallituksen lausunnossa Simojoki siis toisti Kotimaa-lehdessä aiemmin esittämänsä kritiikin kirkon hallintokomitean B-ehdotusta kohtaan. Näin hän varmisteli näkemystensä huomioiduiksi tulemistä edessä olleessa ylimääräisessä kirkolliskokouksessa.

Vuoden 1971 ylimääräinen kirkolliskokous järjestettiin kirkon hallintokomitean mietinnön pohjalta tapahtuvaa kirkon keskushallinnon uudistamista varten. Kokouksen avajaispuheessa Simojoki huomautti alkaneen kokouksen olevan siinä mielessä poikkeuksellinen, että se oli ensimmäistä kertaa kutsuttu koolle kirkon omasta tahdosta, ei valtiovallan aloitteesta. Hän korosti kirkon itsensä tunteneen tarvetta nopeuttaa korkeimman elimensä toimintaa. Simojoki pohti puheessaan kirkon rakenteita koskevaa uudistustyötä ja totesi siinä olevan pyrkimyksenä saada selville, mikä kirkon rakenteissa oli kirkon uskoon kuuluvaa ja ”luovuttamatonta perintöä”, mikä taas oli peräisin eri aikojen yhteiskunnallisista ja yleisen kulttuurielämän katsomuksista. Tällainen liikehdintä tuli nähdä osana yhteiskunnallisen elämän eri aloilla käynnissä ollutta uusien rakenteiden etsintää. Simojoki totesi lisäksi, ettei rakennekysymyksiä tullut käsitellä irrallaan kirkon opista ja tunnustuksesta. Tunnustuskirjoissa rakennekysymykset liitettiin vanhurskauttamisoppiin. Kirkon

⁸⁰ Nieminen, M. 1973, 95-111.

⁸¹ Kirkkohallituksen lausunto 1971; Kansanaho 1976, 225; Niiranen 2008, 332.

rakenteen oli tämän vuoksi oltava sellainen, että ”sen piirissä voidaan päästä uskoon ja elää uskossa”. Hän myös huomautti, etteivät rakennekysymykset olleet kirkossa tunnustuskirjojen valossa ”ensimmäistä tärkeysluokkaa olevia asioita”.⁸² Simojoki toimi kirkon järjestysmuodosta käydyin keskustelun lisäksi aktiivisesti muillakin kirkon elämän kehittämisen alueilla. Kirkossa oli muun muassa Simojoen piispainkokouksessa 1970 tekemän aloitteen pohjalta ryhdytty kirkon julistus- ja sielunhoitotyön kannalta ajankohtaisten sosiaalieettisten kysymysten selvitystyöhön, johon piispainkokous asetti vuonna 1971 kaksi eri työryhmää.⁸³ Simojoki saattoi viitata pelkoonsa tällaisten kysymysten jäämisestä järjestysmuotouudistusten varjoon huomauttaessaan, etteivät rakennekysymykset olleen tunnustuksellisesta näkökulmasta tärkeimpiä asioita.

Simojoki toi kirkolliskokouksessa esiin mielipiteitään kirkon järjestysmuotokysymyksestä avajaispuheensa lisäksi kirkon hallintokomitean mietinnöstä käydyssä keskustelussa. Hän käytti pitkähkön puheenvuoron, jossa hän esitti keskeisimpiä näkemyksiään uudistustyöstä. Simojokea oli arvosteltu kokouksessa siitä, että hän oli puuttunut julkisuudessa asiasta käytyyn keskusteluun ja siten jarruttanut asian kehitystä. Simojoki puolustautui toteamalla katsoneensa välttämättömäksi korostaa, että kirkossa järjestysmuotokysymyksiä tuli pohtia uskonnollisina ja periaatteellisina, ei ensi sijassa käytännöllisinä kysymyksinä. Hän ilmaisi lisäksi huolensa siitä, ettei kirkolliskokouksessa käydyissä keskusteluissa kirkollisten kirjojen uudistamiskysymystä lukuun ottamatta ollut tullut ”juurikaan esiin kysymys kirkon todistajantehtävästä”. Simojoki esitti vielä hienostuneen piikittelevään sävyyn toiveekseen, että uudistusten myötä kirkolliskokouksesta tulisi tulevaisuudessa elin, ”jossa innostuttaisiin muustakin kuin lainsäädännöstä ja talousasioista”. Simojoki mainitsi vielä kirkolliskokouksen istuntojen lisäksi tarvittavan jotakin niiden ulkopuolista, pysyvää valiokuntaa, jolla olisi ”ainakin jonkinasteista päätösvaltaa”.⁸⁴

Kirkolliskokous päättyi lopulta pitkällisten keskustelujen ja pienehköjen muutosten jälkeen yksimielisesti kirkon hallintokomitean alun perin vaihtoehtoisena ehdottaman B-mallin kannalle. Uudistus merkitsi huomattavaa muutosta kirkollisen

⁸² Kkptk 1971, 8-10; Juva 1976, 213-214; Murtorinne 1995, 347-349, 1997, 68-69.

⁸³ Kvsk 1970, 143; Kvsk 1971 102-105. Työryhmien mietinnöt julkaistiin Simojoen alkusanoin varustettuna kirjassa Pelastus ja yhteiskunta 1972.

⁸⁴ Kkptk 1971, 23-30.

hallinnon ja päätöksenteon järjestelmään. Uusi kirkon keskushallinnon järjestelmä vuotuisine kirkolliskokouksineen määrättiin astumaan voimaan vuoden 1974 alussa. Ensisijainen syy valituksi tulleen mallin suosioon oli kirkon piirissä yleisesti tunnettu mieltymys vuosittain kokoontuvaan kirkolliskokoukseen.⁸⁵

Ylimääräisen kirkolliskokouksen 1971 päätössanoissa Simojoki puhui vielä yleisesti kirkollisesta lainsäädäntötyöstä ja kokouksessa päätetyistä uudistuksista. Hän huomautti, että käsittelyssä oli ollut havaittavissa ”sellaista vanhasta kiinni pitämistä, jota voidaan pitää lähinnä uudistusten pelkona ja kenties myös haluna pitää kiinni saavutetusta asemasta ja tähänastisista oikeuksista”. Simojoki varoitti painokkaasti tällaisesta pysähtyneisyydestä. Hän totesi tulevaisuuden näyttävän, millaisia uudistukset olisivat ja pidättäytyi arvostelemasta niitä enempää. Simojoki mainitsi vielä päätössanojensa lopuksi, ettei voinut havaita kokouksen toimiessa mitään kirkossa vallitsevaa hajaannusta, josta toisinaan oli julkisuudessa puhuttu.⁸⁶

Vuonna 1972 julkaistiin professori Aimo T. Nikolaisen juhlakirja ”Sana, kirkko ja yhteys”, johon Simojoki oli kirjoittanut artikkelin ”Kirkon rakenteet sen elämän edistäjinä ja ahdistajina”. Artikkelissaan Simojoki käsitteli kirkon rakenteisiin liittyviä kysymyksiä sosiologian ja teologian lähtökohdista. Hän viittasi Rhodoksella pidetyn Kirkkojen maailmanneuvoston kokouksen laatimaan mietintöön, jossa käsiteltiin kirkon elämän rakenteita. Mietinnössä todettiin, että kirkon rakennetta määräsi toisaalta kirkkoa ympäröivän yhteiskunnan kulttuuri, toisaalta kirkon lähetystehtävä. Tietyt rakenteet tuli säilyttää muuttumattomina, koska ne olivat ilmausta ”yhden, pyhän, katolisen ja apostolisen kirkon olemuksesta”. Joidenkin rakenteiden puolestaan tuli olla muutettavissa, sillä niiden tuli tehdä kirkolle mahdolliseksi suorittaa lähetystehtävänsä kaikenlaisissa oloissa. Simojoki totesi Kirkkojen maailmanneuvoston mietinnön osoittavan, että kirkon rakenteista puhuminen oli myös ekumeeninen kysymys. Hän huomautti lisäksi, että erilaiset kirkon rakenteita koskevat säännökset voitiin kokea yhtä lailla kirkon elämän edistäjinä kuin sen ahdistajinakin. Kyse oli siitä, koettiinko tällaisilla säännöksillä olevan paikkansa myös kirkossa vai koettiinko ne vain muiden yhteiskunnallisten instituutioiden elämään kuuluviksi.⁸⁷

⁸⁵ Murtorinne 1995, 349; 1997, 70-71.

⁸⁶ Kkpt 1971, 454-456.

⁸⁷ Simojoki 1972, 130-131.

Simojoki jatkoi pohdiskeluaan toteamalla, että kirkon rakenne, sen suhde valtioon tai sen sisäinen järjestysmuoto eivät millään lailla saaneet kahlehtia tai rajoittaa kirkon opetusta. Kirkon järjestyksen tuli ”mahdollisimman pitkälle vastata ja edustaa evankeliumia”. Hän huomautti Suomen luterilaisten kirkon toimivan kevytmielisesti, jos se yrittäisi uudistaa ja muuttaa rakennettaan ”selvittämättä itselleen kohta kohdalta, mistä missäkin asiassa lopulta on kysymys, kun asioita tarkastellaan kirkon uskon ja sen saaman perinnön valossa”. Kirkon rakenteita ei Simojoen mielestä voitu ymmärtää eikä uudistaa ilman teologista, kirkon uskonkäsitteestä nousevaa tutkimusta.⁸⁸

Seuraavaksi Simojoki luetteli artikkelissaan mielestään ajankohtaisia Suomen evankelisluterilaista kirkkoa koskevia rakenteellisia kysymyksiä. Ensimmäisenä hän mainitsi kirkon jakautumisen perusyksiköihin paikallisella tasolla. Toisena osa-alueena oli kysymys kirkon virkojen täyttämisestä. Keskeinen harkinnan kohde oli, täytettiinkö virat vaaleilla vai kirkon johdon päätöksellä. Asiaa voitiin Simojoen mielestä harkita sen mukaan, mikä näytti ”parhaiten vastaavan toiminnan tehokkuuden vaatimuksia tai silmällä pitäen yhteiskunnassa parhaillaan vaikuttavaa demokratisoitumistendenssiä tai sitten viranhaltijan oikeusturvan ja riippumattomuuden näkökulmasta”. Asiaa ei kuitenkaan voitu ratkaista ilman kirkon viran teologista selvittelyä. Seuraava Simojoen esittelemä ajankohtaisten rakennekysymysten osa-alue koski kirkon asemaa yhteiskunnassa. Ilman teologista selvitystyötä kävi hänen mukaansa herkästi niin, että kirkon suhteet valtioon ja muuhun yhteiskuntaan järjestettiin kirkon ulkopuolisten olojen ehdoilla, ottamatta huomioon kirkon olemusta. Viimeisenä ajankohtaisena asiakokonaisuutena Simojoki nosti esiin kirkon hallintojärjestelmän. Hän totesi demokratian toteuttamisen kirkossa edellyttävän, että ”kohta kohdalta selvitetään demokratian nimissä asetettujen tavoitteitten yhteensoveltuvuus kirkon olemuksen kanssa”. Autoritaarisuutta ei kuitenkaan voitu kovinkaan hyvin puolustaa kirkossa, jonka keskeisin opinkappale, vanhurskauttamisoppi julisti kaikkien tasavertaisuutta.⁸⁹ Simojoen kirjoitus julkaistiin vain lyhyen ajan kuluttua vuoden 1971 ylimääräisestä kirkolliskokouksesta, jossa oli päätetty kirkon hallintoa koskevista uudistuksista. Myös työskentely seurakuntia koskevien hallinnollisten uudistusten parissa oli paraikaa käynnissä. Simojoen

⁸⁸ Simojoki 1972, 134-136.

⁸⁹ Simojoki 1972, 136-138.

kirjoituksen voi tässä valossa nähdä ajankohtaisiin kysymyksiin pureutuneena puheenvuorona kirkon rakenteista käydyssä julkisessa keskustelussa.

Simojoen johtama kirkon järjestysmuodon tutkimiskomitea julkaisi vuonna 1973 välimietintönsä samana vuonna pidettävää viimeistä vanhamuotoista kirkolliskokousta varten. Vuoden 1968 kirkolliskokouksen asettaman komitean tehtävänä oli selvittää periaatteita, joiden mukaan myöhemmin tapahtuva kirkkolain kokonaisuudistus tuli toteuttaa. Komitean tehtäväksi annettiin myös tarvittavien uudistusehdotusten valmisteleminen. Välimietintöön ei kuitenkaan sisältynyt toimenpide-ehdotuksia, vaan komitea oli tyytynyt ainoastaan uudistustyön periaatteiden selvittämiseen. Komitea korosti mietintönsä johdannossa tehtävänsä monimuotoisuutta: uudistuksen periaatteita oli selvittävä sekä kirkko-opin että pelastusopin näkökulmasta, samoin kuin uusimman yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen valossa. Mietinnön lopullinen muoto ja teologinen rakenne oli Simojoen käsialaa, samoin kuin hänen aiemmin johtamansa kirkon lainsäädännön ja hallinnon uudistamiskomitean mietintö oli ollut vuonna 1968.⁹⁰

Ensimmäisenä asianaan komitea selvitteli kirkon järjestysmuodon perusteita teologiselta pohjalta. Komitea korosti kolminaisuusopin, kristologian, vanhurskauttamisopin, eskatologian ja katolisuuden sekä apostolisuuden merkitystä kirkon ominaispiirteinä, joista käsin kaikkien kirkon järjestysmuotoa koskevien ratkaisujen tuli nousta. Komitean mukaan kirkon tehtävänä oli olla olemassa maailmaa ja ihmisiä varten. Kirkko oli ”lähetetty maailmaan” ja ”kutsuttu osallistumaan maailman hätään ja ahdistukseen ja myös siihen työhön, jota Jumala tekee luojana ja ylläpitäjänä maailmassa”. Kirkko oli ”maailmassa, mutta ei maailmasta”. Käytännössä tämä merkitsi komitean mielestä uskon perusteista nousevaa toimintaa ”inhimillisen yhteiskunnan rakentamiseksi, heikkojen ja avuttomien puolustamiseksi ja epäoikeudenmukaisuuksien korjaamiseksi”.⁹¹

Seuraavaksi komitea tarkasteli laajasti senhetkistä tilannetta ja uudistusten tarvetta kirkkolain suhteen. Komitea huomautti kirkkolaissa olevan ensinnäkin joitakin ”muodollisia heikkouksia”. Tällaisia olivat vanhahtava kieliasu ja epäselvä jäsenyys. Komitea penäsi kieliasun uudistamista ja lain jäsentämistä teologisten

⁹⁰ Kirkon järjestysmuodon tutkimiskomitea 1973, 1-8; Juva 1976, 205-207, 227; Kansanaho 1976, 64; Niiranen 2008, 334.

⁹¹ Kirkon järjestysmuodon tutkimiskomitea 1973, 10-17.

näkökohtien mukaan. Suunniteltuun kirkkolain kahteen osaan jakamiseen komitea huomautti liittyvän ”tärkeitä periaatteellisia kysymyksiä, jotka koskevat kirkon suhdetta valtioon ja kirkon itsemääräämisoikeuden lisäämistä”. Kaavaillun uudistuksen mukaan kirkkolaki haluttiin jakaa kahteen osaan, joista kirkkolakiin jäisivät vain tärkeimmät määräykset. Vähempiarvoiset määräykset muodostaisivat kirkkojärjestyksen, jota kirkko voisi muuttaa ilman eduskunnan suostumusta. Tällainen uudistus tuli komitean mukaan jättää myöhemmin tapahtuvan lain täydellisen uudistamisen yhteyteen. Komitea asettui kirkkolain jakamisen kannalle niin, että muodostettaisiin erilliset kirkkolaki ja kirkkojärjestys.⁹²

Komitea jatkoi kirkkolain uudistustarpeiden kartoittamista yhteiskunnallisen kehityksen aiheuttamien muutosten näkökulmasta. Mietinnössä todettiin aluksi käytännön osoittaneen, että ”vanhoja säännöksiä halutaan puolustella silloinkin, kun siihen ei ole aihetta”. Yhtenä ”ilmeisesti vanhentuneisiin yhteiskunnallisiin oloihin pohjautuvana epäkohtana” voimassa olleessa kirkkolaisessa komitea nosti esiin edustuksellisuuden puutteellisen toteutumisen kirkon hallinnossa. Seurakunnat pääsivät komitean mielestä vaikuttamaan ”todellisuudessa vain vähän ylemmissä hallintoportaissa tehtyihin ratkaisuihin”. Saman arvostelun komitea kohdisti myös tuomiokapitulilaitokseen. Toisena esimerkkinä epäkohdista komitea mainitsi seurakuntien työntekijöiden eriarvoisuuden, joka ilmeni niin päätöksenteossa kuin oikeusturvassa ja palkkauksessakin. Tätäkin komitea nimitti ”jäänteeksi” vanhoilta ajoilta. Tärkeänä asiana mainittiin vielä kysymys seurakuntien itsemääräämisoikeudesta. Nämä esimerkit osoittivat komitean mukaan riittävästi, millaisista asioista oli kyse, kun kirkon lainsäädäntöä arvosteltiin yhteiskunnallisen kehityksen valossa. Komitea viittasi edelliseen kirkkolain kodifointiin vuodelta 1964 ja totesi ykskantaan, ettei kirkkolakia ollut tuolloin ollut mahdollista uudistaa sen nyt esittämien ajatusten kannalta. Tästä syystä kirkkolain kokonaisuudistusta puolsivat nyt sitä suuremmassa määrin ”tärkeät yhteiskunnallisesta kehityksestä johtuvat syyt”. Komitea totesi vielä kirkon uskon näkökulmaa painottaen, että kirkon järjestysmuotoa tuli tutkia ja uudistaa niin, ”ettei kirkon suhde valtioon ole ristiriidassa kirkon saaman tehtävän kanssa”.⁹³

⁹² Kirkon järjestysmuodon tutkimiskomitea 1973, 18; Kansanaho 1976, 63.

⁹³ Kirkon järjestysmuodon tutkimiskomitea 1973, 19-21.

Komitea veti kirkkolain uudistustarpeita koskevan tarkastelunsa yhteen pohtimalla vielä kirkon roolia muuttuvan yhteiskunnan osana. Kirkko suoritti tehtävänsä muuttuvassa maailmassa. Tästä seurasi komitean mukaan väistämättä, että mikäli kirkko pyrki hoitamaan tehtävänsä oikein, myös sen rakenne muuttui yhteiskunnan muuttumisen myötä. Komitea korosti maallikoiden vastuuta tällaisten muutosten ja uudistusten toteuttamisessa: ”maallikoiden olisi oltava mukana tässä kirkon työssä ja osallistuttava sitä edellyttävien päätösten tekoon”. Sekä kirkon työntekijöitä että seurakuntalaisia tuli myös kouluttaa ”vastuulliseen johtamiseen ja toimintaan”. Komitea käytti tässä yhteydessä mietinnössään fraasia ”kirkon rakenteen todistus”. Kirkon todistusta heikensi komitean mielestä sekä kirkon työntekijöiden että koko kirkon yhteisön keskuudessa vallinnut ”tiedotuksen ja keskusteluyhteyden heikkous”. Tämän komitea katsoi johtuvan ”osittain perinteisen yhteiskunnan ja sen eriarvoisuuden hyväksymisen jatkuvasta heijastumisesta kirkon elämään ja eri ryhmien välisiin suhteisiin”. Komitean mielestä oli välttämätöntä, että ”kirkon päätöksenteossa, vaikutusmahdollisuuksissa ja eri työntekijäryhmien asemassa voidaan toteuttaa pitkälle menevää tasavertaisuutta”.⁹⁴

Esiteltyään kirkkolain senhetkistä tilaa ja tärkeimpiä uudistustarpeita komitea siirtyi tarkastelemaan kirkkolakiuudistuksen pääongelmia. Yhtenä ongelmallisena kohtana komitea piti kirkon jäsenyyden määrittelyä. Komitea tarkasteli kirkon jäsenyyttä sekä kansankirkkoperiaatteen että tunnustuskirjon ajatuksen näkökulmasta. Kansankirkon ajatukseen kuului kirkon olemassaolo kaikkia kansalaisia varten. Jos kirkko nähtiin pelkästään yhtenäiseen tunnustukseen sitoutuvien yhteisönä, oli komitean mukaan vaarana se, että päädyttiin ihmisten jaottelamiseen heidän vakaumuksensa perusteella. Tällöin kirkko ei kykenisi omassa rakenteessaan toteuttamaan ihmisiä erottelemattoman armon sanomaa, joka oli komitealle keskeinen teologinen periaate kirkon järjestystä pohdittaessa. Komitea asettuikin kannattamaan kansankirkkoajatusta vedoten siihen, että ”juuri palvellessaan kansan kaikkia jäseniä erottelematta heitä uskonnollisten tai moraalisten tuntomerkkien mukaan kansankirkko omalla rakenteellaan julistaa Jumalan edellytyksetöntä armoa”. Komitea kuitenkin tunnusti kansankirkon olevan käsitteenä ongelmallinen: mietinnössä huomautettiin, että kansankirkosta puhuminen

⁹⁴ Kirkon järjestysmuodon tutkimiskomitea 1973, 21-24.

saattoi ”himentää” muita kirkon tuntomerkkejä. Riskinä pelkästään kansankirkon ajatukseen keskittyttäessä oli myös kirkon jäsenyyden jääminen ”lähinnä muodolliseksi”.⁹⁵ Kansankirkkoajatuksen sisältämistä ongelmista huolimatta komitea liitti selvästi kysymyksen kirkon jäsenyydestä ja ajatuksen kansankirkosta osaksi vanhurskauttamisoppia sekä kirkon katolisuuden ja apostolisuuden periaatteita, joita se aiemmin mietinnössään oli korostanut kirkon järjestysmuodon uudistamisen teologisina lähtökohtina.

Seuraavaksi komitea ryhtyi tarkastelemaan kirkolliseen päätäntävaltaan liittyviä ongelmia. Komitea totesi, että muun yhteiskunnan tavoin myös kirkossa ”perinne, erikoistunut tieto, byrokratia ja informaation heikkous” saattoivat muodostaa ”valtaketjun, joka tukee entistä hallinnollista käytäntöä ja kaventaa kirkon jäsenten vaikutusmahdollisuuksia”. Ratkaisuna tällaisiin ongelmiin komitea painotti demokratian merkitystä kirkon toiminnassa ja päätöksenteossa. Demokratia kirkossa tarkoitti kirkon toiminnan ja hallinnon julkisen luonteen korostamista. Komitean oletus oli, että demokratian parempi toteutuminen kirkossa tulisi muuttamaan ”kirkollista ilmapiiriä vapaammaksi, joustavammaksi ja yhteistyöhakuisemmaksi”. Lisäksi oikeudenmukaisuuden ja tasa-arvon tuli olla kirkossa ”menettelytapojen ja asennoitumisen yleisenä ihanteena ja ohjeena”. Komitea rajasi kuitenkin tiukasti demokratian alueen kirkollisessa päätöksenteossa huomauttamalla, että ”kirkon oppia koskevista asioista voidaan tuskin päättää samassa järjestyksessä kuin hallinnollisista ja toiminnallisista kysymyksistä”.⁹⁶

Kirkon järjestysmuodon ja yleisen hallinnollisen rakenteen kehittämisestä komitea esitti vielä muutaman pääperiaatteen. Kirkon ja valtion välisissä suhteissa olennaista oli tarkastelun lähteminen siitä, mitä ajateltiin kirkon ja valtion erilaisesta luonteesta ja tehtävästä. Komitea totesi kirkon kannalta oleelliseksi, että ”evankeliumin johtoasema, pitäytyminen tunnustukseen, armon universaalisuus sekä missionaarisuus” pysyisivät perusteina, joiden mukaan kirkon järjestysmuotoon liittyvät asiat järjestettäisiin. Kirkon hallinnollisessa rakenteessa tärkeitä piirteitä olivat jatkuvuus, toiminnallisuus ja joustavuus. Jatkuvuudella komitea tarkoitti kirkon tehtävän pysymistä muuttumattomana silloinkin, kun yhteiskunta muuttui. Toiminnallisuuden periaatteen mukaisesti kirkon hallintoa tuli komitean mukaan

⁹⁵ Kirkon järjestysmuodon tutkimiskomitea 1973, 25-30.

⁹⁶ Kirkon järjestysmuodon tutkimiskomitea 1973, 25-30.

kehittää siten, että se palveli aina kirkon toimintaa ja tehtävän toteutumista. Joustavuuden komitea puolestaan selitti tarkoittavan kirkon soveltuvuutta toimimaan erilaisissa tilanteissa riippumatta kirkon kulloisestakin yhteiskunnallisesta asemasta. Uudistuksiin liittyvistä asiakysymyksistä komitea otti yksityiskohtaisemmin kantaa vain kirkolliskokouksen rooliin ja kirkon työmuotojen hajanaisuuteen. Kirkolliskokous tuli komitean mukaan edelleen säilyttää ylimpänä päättävänä elimenä. Lisäksi ”monet riittämättömästi miehitetyt ja erilliset toimistot ja keskuksot” tuli koota ”tehokkaaksi esikunnaksi, joka rakennettaisiin toiminnallisten periaatteiden varaan siten, että uudet tehtävät voitaisiin vastuualueittain joustavasti hoitaa”. Tällaisista vastuualueista komitea mainitsi esimerkkeinä tutkimuksen, toiminnan suunnittelun, koulutuksen ja tiedotuksen.⁹⁷

Kirkon järjestysmuodon tutkimiskomitean mietintöä ennätettiin ruotimaan tiedotusvälineissä jo ennen sen käsittelyä kirkolliskokouksessa. Teologian lisensiaatti Simo Kivirannan johtama työryhmä, joka oli laatinut komitealle asiantuntijalausannon vuonna 1970, kirjoitti Kotimaa-lehteen kaksiosaisen arvioinnin mietinnöstä. Työryhmän kirjoitus julkaistiin syyskuun puolivälissä, vain muutama viikko ennen vuoden 1973 kirkolliskokouksen alkamista. Kivirannan työryhmä myönsi mietinnössä olevan paljon hyödyllisiä näkökulmia, mutta huomautti siihen sisältyvän myös selviä heikkouksia. Työryhmä kritisoi komiteaa etenkin kansankirkon käsitteen epäselvästä määrittelystä ja käyttötavasta mietinnössä. Komitean ote kirkon luonteen pohdiskelussa sai yleisemminkin moitteita Kivirannan työryhmältä. Sen mukaan sosiologinen lähestymistapa sekoittui mietinnössä ”epäselvästi teologiseen perusratkaisuun”.⁹⁸

Viimeinen vanhamuotoinen kirkolliskokous kokoontui lokakuun 1973 alussa. Sen käsiteltävien asioiden lista oli laaja, ja osittain tästä syystä kirkon järjestysmuodon tutkimiskomitean mietinnön käsittely jäi kokouksessa varsin vähäiseksi. Kysymystä kirkon järjestysmuodosta käsiteltiin kuitenkin monissa eri asiayhteyksissä, ja myös Simojoki nosti kirkon järjestysmuodon uudistukset avajaispuheensa keskiöön. Ensin hän puhui käsillä olleesta kirkolliskokouskäytännön uudistuksesta. Vuoden 1971 ylimääräinen kirkolliskokous oli Simojoen mukaan suorittanut työn, joka teki kirkolle mahdolliseksi ”melko joustavasti sopeutua uusiin

⁹⁷ Kirkon järjestysmuodon tutkimiskomitea 1973, 31-37.

⁹⁸ Kotimaa 65/11.9.1973 Kansankirkosta kirkoksi I, 66/14.9.1973 Kansankirkosta kirkoksi II.

olosuhteisiin ja historiallisen kehityksen välttämättömiksi tekemiin uudistuksiin”. Samalla kirkko oli voinut laajentaa itsemääräämisoikeuttaan ja vapauttaa uskollisena omalle tunnustukselleen. Uusimuotoista kirkolliskokousta Simojoki piti suurista muutoksista huolimatta luontevana jatkona siihenastiselle kirkolliskokouksen toiminnalle.⁹⁹

Simojoki jatkoi avajaispuhettaan pohtimalla yleisempiä kirkon järjestykseen liittyviä periaatteita. Hän julisti, että ihmisille oli ”entistä suuremmassa määrin varattava mahdollisuus osallistua heitä itseään koskevien asioiden ratkaisuun” ja että missään uskoa koskevissa kysymyksissä ”ei pakkokeinoja lainkaan pidä hyväksyä”. Näihin ajatuksiin liittyi kirkolliskokouksessa käsiteltävistä asioista Simojoen mielestä etenkin kirkon virkaehtosopimus. Kyse oli hänen mukaansa ennen kaikkea eriarvoisuuden poistamisesta kirkon eri työntekijäryhmien väliltä ja palkansaajien oikeuttamisesta osallistumaan heitä itseään koskevista oikeuksista ja velvollisuuksista päättämiseen.¹⁰⁰ Tässä Simojoki viittasi melko selvästi myös kirkon järjestysmuodon tutkimiskomitean käsittelemiin asioihin, etenkin tasavertaisuuden ja demokraattisen päätöksenteon toteutumiseen kirkon elämässä.

Simojoki viittasi avajaispuheessaan myös suoraan kirkon järjestysmuodon tutkimiskomitean välimietintöön. Hän piti sitä havainnollisena esimerkkinä ongelmista, joiden parissa jouduttiin ponnistelemaan, kun tähdättiin kirkon rakenteiden uudistamiseen pyrkien toisaalta olemaan uskollisia kirkon tunnustukselle, ja toisaalta ottamaan huomioon ”yhteiskunnassa tapahtuvat valtavat muutokset”. Tällaisessa tilanteessa oli Simojoen mielestä ensisijaisesti tajuttava kristillisen uskon olevan ”uudistava, tulevaisuudelle avoin ja kohti kaiken uudistusta kurottautuva elämänasenne”. Muutoin saattoi hänen mukaansa käydä niin, että jännite säilyttävien pyrkimysten ja uudistuksia ajavan, ”tämänpäiväisen todellisuuden vakavasti ottavan ajattelutavan” välillä kokonaan lamautti ja pysäytti uudistustyön.¹⁰¹

Kirkon järjestysmuodon tutkimiskomitean mietintöä käsiteltiin vuoden 1973 kirkolliskokouksessa ensin yleiskeskustelun tasolla. Lisäksi keskustelua käytiin kirkon hallintovaliokunnan laatimasta mietinnöstä, joka koski kirkon järjestysmuodon tutkimiskomitean mietintöä. Simojoen komitean mietintö kirvoitti

⁹⁹ Kkptk 1973, 7-9; Juva 1976, 219-228.

¹⁰⁰ Kkptk 1973, 7-9.

¹⁰¹ Kkptk 1973, 7-9.

runsain mitoin kriittistä keskustelua. Simojoki käytti molemmissa keskusteluissa pitkät puheenvuorot, joissa hän esitti perusteluja komitean esiin tuomille näkemyksille kirkon järjestysmuodon uudistamisesta. Mietinnön tarkoituksena oli hänen mukaansa synnyttää keskustelua kirkon järjestysmuodon uudistamisen tarpeellisuudesta ja uudistuksen perustana olevista periaatteista. Simojoki huomautti komiteansa jättäneen varsinaiset uudistusehdotukset tekemättä, koska asian tuli saada ”rauhassa kypsyä”. Hän esitti erilaisten kokeilujen tarpeellisuutta järjestysmuodon uudistamista suunniteltaessa ja valmisteltaessa sen sijaan, että uudistusta käsiteltäisiin puhtaasti teoreettisella tasolla ja keskustellen. Simojoki painotti puheenvuoroissaan vielä luterilaisen tunnustuksen merkitystä, kun pohdittiin järjestysmuodon uudistamisen teologisia perusteita. Yksittäisenä luterilaisen tunnustuksen osana hän toi esiin vanhurskauttamisopin tärkeyden. Simojoki korosti, että kirkon järjestysmuoto tuli rakentaa ”tietoisesti tunnustuksellisten perusteitten varaan”. Tämä oli hänen mukaansa ollut komitean ”johtoajatuksena” Juuri keskeisten tunnustuksellisten piirteiden korostamiseksi komitea oli päätenyt tietoisesti käyttämään mietinnössään itsekin kiistanalaisena pitämäänsä kansankirkon käsitettä.¹⁰² Tässä Simojoki pyrki vastaamaan komiteansa saamaan arvosteluun epäselvästä kansankirkon käsitteen käytöstä.

Lokakuun puolivälissä 1973, pian kirkolliskokouksen jälkeen, julkaistiin Kotimaa-lehdessä Simojoen kirjoittama artikkeli ”Kansankirkosta kirkoksi”. Artikkelin oli Simojoen henkilökohtainen vastaus syyskuussa Kotimaa-lehdessä julkaistuun kaksiosaiseen kirjoitukseen ”Kansankirkosta kirkoksi I-II”, jossa teologian lisensiaatti Simo Kivirannan johtama työryhmä oli tarkastellut Kirkon järjestysmuodon tutkimiskomitean mietintöä n:o 1. Simojoki kirjoitti ymmärtävänsä työryhmän tähtäävän siihen, että kirkko ”tähänastista paremmin olisi selvillä omasta itsestään, omasta kristillisestä identiteetistään, ja toteuttaisi sen myös järjestysmuodossaan.” Simojoki huomautti, että tämä oli ollut myös kirkon järjestysmuodon tutkimiskomitean yksimielinen tavoite. Työryhmän kirjoituksesta kävi hänen mukaansa ilmi, että sekin myönsi komitean lähtökohdan oikeaksi. Mainitun kirkon kristillisen identiteetin olennaisena osana Simojoki korosti kirkon luonnetta kansankirkkona. Hän huomautti, että keskustelun olikin syytä keskittyä

¹⁰² Kkptk 1973, 35-37; Kirkon järjestysmuodon tutkimiskomitea 1973, 26; Niiranen 2008, 333-334.

kansankirkon käsitteen selventämiseen, niin kuin Kivirannan työryhmä oli penäntynyt. Kansankirkko oli Simojolle hänen omien sanojensa mukaan ”sekä työnäky että ohjelma”, jonka luonteen hän ymmärsi ”luterilais-pietistisen suomalaisen perinteen mukaisesti.” Näin ymmärrettynä kansankirkko ei ollut mikään ”ihmisten yhteishyvää edustava uskonnollis-eettinen, maailmankatsomuksellinen tai poliittinen areena”, vaan ”kansan keskellä ja kansaa varten” oleva ”Jumalan pyhän evankeliumin työmaa”, jossa määräysvalta kuului evankeliumille. Simojoki muistutti vielä, että kirkossa oli saavutettava ”huomattavan laaja yksimielisyys”, jos sille haluttiin luoda uusi järjestysmuoto. ”Vaihtelevien muotiteologisten virtausten sijasta” kirkon järjestysmuoto tuli rakentaa ”kirkkomme oman luterilais-pietistisen perinteen varaan, siinä pysyen ja siinä uudistuen”, Simojoki lopetti painokkaasti.¹⁰³ Simojoki avasi kirjoituksessaan omaa näkemystään kansankirkollisuuden luonteesta ja merkityksestä osana kirkon olemusta. Hän pyrki näin vastaamaan Kivirannan työryhmän esittämään kritiikkiin komiteansa mietinnön sisältämistä epäselvistä käsitteenmäärittelyistä sekä sosiologisen ja teologisen lähestymistavan sekoittamisesta, joista oli keskusteltu myös kirkolliskokouksessa.

Simojoki käsitteli seuraavan vuoden alussa voimaan astuvaa kirkon järjestysmuodon uudistusta vielä marraskuussa 1973 järjestetyssä piispainkokouksessa. Hän käytti puheenvuoron piispainkokouksen työjärjestyksen käsittelyn yhteydessä käydyssä keskustelussa ja keskittyi edessä olevien uudistusten vaikutuksiin piispainkokouksen työskentelyyn. Simojoki totesi piispainkokouksella olevan vuodesta 1974 lähtien aloiteoikeus kirkolliskokouksessa; piispainkokous tulisi saamaan myös uusia lakisäätteisiä tehtäviä. Piispainkokouksen merkitys tuli Simojoen mukaan laajenemaan ja piispallisen linjan merkitys muuttumaan kirkon hallinnon osana. Hän haastoi puheessaan piispainkokousta mietiskelemään perusteellisesti omaa identiteettiään muutosten keskellä. Piispainkokous kykeni Simojoen mielestä parhaiten edustamaan kirkon hallinnon episkopaalista linjaa sillä, että sen toiminta kehittyi mahdollisimman päteväksi. Tärkeänä asiana hän teroitti kokousväelle ennen kaikkea piispainkokouksen nojautumista toiminnassaan ”todelliseen asiapätevyyteen”, ei niinkään juridiseen asemaansa.¹⁰⁴

¹⁰³ Kotimaa 65/11.9.1973 Kansankirkosta kirkoksi I, 66/14.9.1973 Kansankirkosta kirkoksi II, 74/12.10.1973 Kansankirkosta kirkoksi.

¹⁰⁴ KvsK 1973, 135-137.

Kirkon järjestysmuodon tutkimiskomitean mietinnössä ja perusteluissa, joita Simojoki esitti eri puheenvuoroissaan sen puolustamiseksi, on kautta linjan nähtävissä Simojoen kirkkokäsityksen yhtenäinen pääajatus: vanhurskauttamisoppi oli hänelle lähtökohtana kirkon luonteen ja tehtävän ymmärtämisessä. Vanhurskauden ajatuksen varassa kirkko seisoi tai kaatui. Kirkon tuli Simojoen mukaan olla kaikkia kansalaisia palveleva kansankirkko, jonka piirissä kaikki kelpasivat Jumalalle, saattoivat tulla uskoon ja elää uskossa, tulla vanhurskaiksi. Kirkon tuli kohdella kaikkia jäseniään demokraattisesti, tasa-arvoisesti ja erottelematta. Simojoen mukaan tämä edellytti kirkon uudistuvan jatkuvasti rakenteeltaan muuttuvia elämän olosuhteita ja niistä nousevia tarpeita vastaavaksi. Vain tällä tavalla kirkon rakenteissa toteutui Jumalan erottelematon armo, joka oli kirkon muuttumattoman, kaikkina aikoina samana pysyvän julistuksen ydin. Näin Simojoen kirkkokäsityksessä olivat samanaikaisesti mukana sekä ajatus kirkon muuttumattomasta julistuksesta että kirkon jatkuvasta velvollisuudesta uudistua niin, että sen sanoma tavoitti ihmiset elävän ja muutosten kourissa olevan elämän keskellä.¹⁰⁵ Tällainen myöhemmän tutkimuksen piirtämä kuva Simojoen kirkkokäsityksestä tuo selkeyttä hänen kiistanalaiseksi moitittuun tapaansa käyttää kansankirkon käsitettä kirkon järjestysmuodon uudistamista käsitelleissä kannanotoissa.

3.2. Seurakunnalliset uudistukset tehtävä muotivirtauksia myötäilemättä

Kirkon järjestysmuodon uudistamistyöhön 1960-luvun lopulla ja 1970-luvun alkupuolella kuului kirkon keskushallinnon uudistamisen ja kirkkolainsäädännön kehittämisen lisäksi myös seurakuntien elämää koskettaneita toimia. Huomattavimpia näistä olivat vuoden 1968 kirkolliskokouksessa päätetty seurakunnallisten luottamushenkilöiden vaalitavan uudistaminen ja samassa kirkolliskokouksessa alulle pantu seurakuntien hallinnollisten uudistusten valmistelu, jonka kirkolliskokous antoi hovioikeudenneuvos Erkki Hämäläisen johtoon uskotun komitean tehtäväksi.¹⁰⁶

¹⁰⁵ Auvinen 1988, 92-96; Ryökäs 1993, 87-96, 304-308; 2005, 100-101.

¹⁰⁶ Kansanaho 1976, 115; Juva 1976, 205-207, 209-210; Murtorinne 1995, 359.

Vuoden 1968 kirkolliskokouksessa oli päätetty luopua yksinkertaisesta enemmistövaalikäytännöstä seurakunnallisissa vaaleissa ja siirtyä käyttämään suhteellista vaalitapaa, jossa ehdokkaat asetettiin etukäteen ja vaaliliitot sallittiin. Uusi seurakunnallinen vaalitapa sai hyväksyntänsä eduskunnassa vuonna 1969, ja ensimmäisen uudistetun käytännön mukaiset seurakuntavaalit pidettiin loppuvuodesta 1970. Simojoki pohdiskeli uudistusta seurakuntavaalien kynnyksellä piispaikokouksen avajaispuheessaan lokakuussa 1970. Hän liitti asian puheessaan kirkon järjestysmuodon kehittämiseen ja kirkon poliittisen roolin selventämiseen. Simojoki huomautti, että vaalikäytännön uudistamistyössä ja edessä olevien vaalien kynnyksellä ”kysymys kirkon asemasta poliittisen elämän kentässä oli vihdoinkin tiedostettu”. Kirkko oli hänen mukaansa ”huomionarvoinen väline vallankäytössä”, mutta poliittisten puolueiden kiinnostusta kirkollisiin vaaleihin hän ei kuitenkaan hyväksynyt tulkittavan näin yksipuolisesti. Simojoki tähdensi poliittisen puolue-elämän seurakuntavaaleja kohtaan osoittaman kiinnostuksen tehneen tärkeäksi etsiä selvyttä kysymykseen kirkon poliittisesta roolista. Omalta osaltaan Simojoki tyytyi toteamaan, että kristityt saivat olla eri mieltä poliittisista kysymyksistä, mutta ”perimmäisistä uskon tavoitteista eivät”. Kirkoilla ja kristityillä oli vastuu kaikista ihmiselämän peruskysymyksistä. Simojoki totesi puheessaan vielä, että ”monista merkeistä päätellen” vaalikäytännön uudistus oli osunut ”olennaiseen seikkaan kirkkomme järjestysmuodossa” ja että ”laajat kirkkoon kuuluvat väestöpiirit ovat tervehtineet uudistusta tyydytyksellä”.¹⁰⁷

Seurakuntien elämää koskettivat osaltaan myös 1970-luvulla toteutetut, maaltamuuton ja yhteiskunnan elinkeinorakenteen muutosten aiheuttamat kuntajärjestelmän uudistukset, jotka näkyivät lukuisina kuntaliitoksina kaikkialla Suomessa. Vaikeiden taloudellisten olojen vuoksi tehtyjen kuntaliitosten myötä myös pienten seurakuntien taloudellista tilannetta ja mahdollisia yhdistämisä oli ryhdytty tarkastelemaan uudenlaisessa valossa. Simojoki antoi joulukuussa 1971 Kotimaa-lehdelle haastattelun, jossa käsiteltiin kuntaliitosten vaikutuksia seurakuntien toimintaan. Simojoki kertoi haastattelussa toiveekseen, että pienten seurakuntien olemassaolo pystyttäisiin turvaamaan mahdollisimman pitkään. Hän mainitsi, ettei pitänyt ”edullisena sellaista kehitystä, että yhä harvemmat ihmiset päättävät yhä

¹⁰⁷ KvsK 1970, 127-131; Pirinen 1977, 119; Murtorinne 1995, 359.

useampien ihmisten puolesta”. Tällainen tilanne, johon Simojoen mukaan seurakuntaliitosten myötä mahdollisesti ajauduttaisiin, oli hänen mukaansa ”vastoin pohjoismaista kansanvaltaa, jolla on hyvin vankat juuret kristillisessä uskossa”.¹⁰⁸ Simojoki ei näytä olleen huolissaan itse kuntaliitosten perimmäisinä syinä olleista taloudellisista vaikeuksista ja niiden heijastumisesta seurakuntien talouteen. Hänen päällimmäinen huolensa näyttäisi sen sijaan olleen pelko demokraattisuuden toteutumisen edellytysten heikentymisestä seurakuntien päätöksenteossa mahdollisten seurakuntien liitosten seurauksena.

Seurakuntia koskevat hallinnolliset uudistukset valmisteltiin kahden komitean voimin vuosina 1968–1973. Hovioikeudenneuvos Erkki Hämäläisen johtama seurakunnan hallinnon uudistamiskomitea valmisteli esityksensä vuoden 1971 ylimääräistä kirkolliskokousta varten. Komitean keskeisimpinä tavoitteina oli ollut seurakuntien toiminnallisen ja taloudellisen hallinnon kahtiajaon poistaminen sekä yhteistalousseurakuntien hallinnon keskittäminen yhteisten valtuustojen ja neuvostojen avulla. Komitean yhteistalousseurakuntia koskevat uudistusehdotukset herättivät voimakasta vastustusta, jonka vuoksi uudistukset hylättiin täpärälle mennessä äänestyksessä. Tämän jälkeen kirkolliskokous asetti uuden seurakuntahallinnon komitean jatkamaan edeltäjänsä työtä piispa John Vikströmin johtamana.¹⁰⁹

John Vikströmin johtama seurakuntahallinnon komitea valmisteli uudistusesityksensä vuoden 1973 kirkolliskokoukselle. Komitea oli noudattanut pääpiirteissään aiemman komitean hahmottelemia uudistuslinjoja tehden vain pienimuotoisia parannuksia. Suurimmaksi ongelmaksi muodostuneeseen kysymykseen yhteistalousseurakuntien hallinnosta Vikströmin komitea esitti ratkaisuksi päätösvalan hajauttamista, joka poikkesi selvästi aiemmista ehdotuksista. Seurakuntayhtymien hoidettavaksi jäivät Vikströmin komitean esityksessä lähinnä taloudelliset asiat, kun taas paikallisseurakunnat päättäisivät edelleen omista toimintatavoistaan itse. Kaikille yhteisten työmuotojen hoitaminen saatettiin kuitenkin niin haluttaessa uskoa seurakuntayhtymille. Komitea perusteli ehdotustaan seurakuntalaisten parempien osallistumismahdollisuuksien turvaamisella,

¹⁰⁸ Kotimaa 92/14.12.1971 Pienten seurakuntien olemassaolo turvattava niin pitkälle kuin mahdollista; Nevakivi 2003, 278, 290-293.

¹⁰⁹ Kansanaho 1976, 115-116; Juva 1976, 214, 219; Mustakallio 2007, 524-527.

seurakuntien toiminnan suuremmalla joustavuudella ja paikallisten toiminnallisten erityispiirteiden tukemisella.¹¹⁰

Simojoki kiinnitti huomionsa Vikströmin komitean ehdotukseen ja koko seurakuntahallinnon uudistukseen vuoden 1973 kirkolliskokouksen avajaispuheessa. Viitatessaan uudistukseen Simojoki myönsi luonnolliseksi ja asiaankuuluvaksi, että yhteiskunnassa vaikuttaneet ajatukset heijastuivat myös kirkolliskokouksen kannanottoihin. Kirkolliskokous ei kuitenkaan voinut tai saanut tehdä päätöksiä ”myötäilläkseen kulloinkin vallassa olevia muotivirtauksia”. Simojoki teroitti tässä yhteydessä ratkaisujen tekemistä kirkon ”omalta pohjalta käsin”. Tämä pohja oli Simojoen mukaan lausuttu julki kirkon tunnustuksessa ja opissa.¹¹¹ Simojoki ei nimennyt avajaispuheessaan mitään tiettyä seurakuntahallinnon uudistuksen piirrettä tai Vikströmin komitean laatiman mietinnön osaa, johon hän tarkoitti hienoisen arvostelunsa muotivirtausten myötäilystä kohdistaa. Hänen kannanotoistaan tässä, niin kuin muissakin yhteyksissä, voi kuitenkin nähdä hänen olleen tapansa mukaan huolissaan kirkon tunnustuksellisen luonteen ja tehtävän paitsioon jäämisestä yleensä kirkollisia uudistuksia valmisteltaessa ja perusteltaessa.

Seurakuntahallinnon komitean esitys herätti kirkolliskokouksen käsittelyssä voimakasta keskustelua ja kritiikkiä, joka kohdistui etenkin seurakuntayhtymille esittyyn hajautetun keskushallinnon malliin. Komitean esitys hyväksyttiin kuitenkin lopulta muutamien tarkennusten ja muutosten jälkeen selvällä äänenemmistöllä.¹¹² Simojoki ei ottanut kantaa uudistukseen enää sen varsinaisen käsittelyn yhteydessä, vaan ilmeisimmin tyytyi kokouksen avajaissanoissaan lausumiinsa huomautuksiin siitä, missä valossa kirkon järjestysmuodon uudistuksia tuli valmistella ja tarkastella.

¹¹⁰ Seurakuntahallinnon komitea 1973, 27-51; Kansanaho 1976, 116-127; Juva 1976, 225-227; Murtorinne 1995, 359-360; Mustakallio 2007, 524-527.

¹¹¹ Kkptk 1973, 7-9.

¹¹² Seurakuntahallinnon komitea 1973, 27-51; Kansanaho 1976, 116-127; Juva 1976, 225-227; Murtorinne 1995, 359-360.

3.3. Yleinen oikeudenmukaisuus ja luottamuksen henki keskeistä kirkon ja valtion suhteita hoidettaessa

Kirkon järjestysmuodosta 1960-luvun lopulla ja 1970-luvun alkupuolella käydyn keskustelun osaksi liittyi monia avoimia kysymyksiä kirkon ja valtion keskinäisten suhteiden järjestämisestä. Ne saivat paljon huomiota kirkon piirissä siitäkin huolimatta, että tekeillä ollut kirkon keskushallinnon uudistus vaati tuolloin merkittävän osan kirkolliskokouksen ja muiden kirkollisten toimielinten työpanoksesta. Keskustelu kirkon ja valtion suhteista tiivistyi muun muassa arkipyhien viettämisen ja kirkkolain säätämisyjärjestyksen muuttamisen ympärille.¹¹³

Kirkon ja valtion suhteissa järjestämistä kaivanneita kysymyksiä oli ryhdytty kirkon omasta aloitteesta kartoittamaan jo vuonna 1966. Tuolloin laajennettu piispainkokous oli asettanut komitean tutkimaan asiaa piispa Erkki Kansanahon johdolla.¹¹⁴ Komitean työskennellessä kirkon ja valtion suhteiden järjestäminen herätti mielenkiintoa myös julkisessa keskustelussa. Kotimaa-lehti kirjoitti syyskuussa 1969 Simojoen poliittisten toimittajien kuukausilounaalla aiemmin samassa kuussa pitämästä puheesta. Puheessaan Simojoki oli viitannut meneillään olleeseen selvitystyöhön kirkon ja valtion suhteista. Hän oli kiinnittänyt huomiota etenkin poliittisen vasemmiston taholta esitettyihin vaatimuksiin kirkon ja valtion erottamisesta. Hän oli huomauttanut, ettei kirkon ja valtion eroa vaadittaessa välttämättä oltu selvillä ”asian kantavuudesta”. Kysymys kirkon ja valtion erottamisesta oli ”paljolti noussut siltä pohjalta, että aihe on niin sanotusti pop”. Simojoki oli kuitenkin myöntänyt käydyn keskustelun tarpeellisuuden ja muistuttanut, että asian teki ajankohtaiseksi ”nyky-yhteiskunnan pyrkimys terveempään ja humanimpaan elämänmuotoon”.¹¹⁵

Erkki Kansanahon johtama kirkko ja valtio -komitea sai mietintönsä valmiiksi vuonna 1970. Se sisälsi lähinnä periaatteellista pohdiskelua kirkon ja valtion suhteiden järjestämisestä niin, että uskonnonvapaus toteutuisi maassa aiempaa perusteellisemmin. Komitea painotti uudistusehdotusten tähtävään kirkon laajempaan vapauteen ja itsemääräämisoikeuteen valtioon nähden. Tältä kannalta oleellisimpana

¹¹³ Kansanaho 1976, 62-64; Murtorinne 1995, 347-349, 389-391.

¹¹⁴ Kansanaho 1976, 63.

¹¹⁵ Kotimaa 64/5.9.1969 Kirkon ja valtion eroa vaadittaessa ei asian kantavuudesta olla selvillä; Murtorinne 1995, 294-297.

seikkana mietinnössä tarkasteltiin kirkkolain selkeyttämistä ja kirkkolain säätämisyjärjestyksen muuttamista niin, että muutkin kuin kirkkoon kuuluvat kansanedustajat olisivat oikeutettuja osallistumaan kirkkolain säätämiseen eduskunnassa. Komitea esitti myös muutamia oikeudellisia ja taloudellisia näkökohtia kirkon ja valtion erottamiskysymykseen. Komitean työskentely ja sen esittämät näkökohdat olivat esillä sekä laajennetun piispainkokouksen että piispainkokouksen istunnoissa useasti vuosien 1966–1971 aikana. Simojoki ei kuitenkaan tuonut esiin henkilökohtaisia näkemyksiään kirkon ja valtion suhteista näiden komitean työskentelystä käytyjen keskustelujen yhteydessä. Komitean mietinnön julkaiseminen ei myöskään johtanut mihinkään käytännön toimenpiteisiin kirkon piirissä. Sen merkitykseksi jäikin lähinnä lähtökohtien ja aineiston tarjoaminen hallituksen vuonna 1972 asettamalle komitealle, jonka tehtäväksi annettiin kirkon ja valtion suhteiden tutkiminen. Näin perustetun parlamentaarisen kirkko ja valtio -komitean tuli selvittää kokonaisvaltaisesti, mitä lainsäädännöllisiä muutoksia yhteiskunnan kehitys saattoi aiheuttaa evankelisluterilaisen ja ortodoksisen kirkon toiminnalle ja asemalle. Komitean tuli myös tehdä tarpeelliseksi katsomansa esitykset näiden muutosten vaatimista järjestelyistä.¹¹⁶

Voimakkaita mielipiteitä kirvoittaneeksi kiistakysymykseksi kirkon ja valtion suhteissa osoittautui työmarkkinajärjestöjen 1960-luvun puolivälissä alulle panema pyrkimys arkipyhien eli arkipäiviin osuneiden kirkollisten pyhäpäivien siirtämiseksi viikonlopuille. Asia vaati kirkolliskokouksen hyväksyntää, ja se eteni työmarkkinajärjestöjen edustajien ja piispojen välisistä alustavista keskusteluista piispainkokouksen ja laajennetun piispainkokouksen valmisteltavaksi alkuvuonna 1971. Simojoki esitti näkemyksensä asiasta maaliskuussa järjestetyssä piispainkokouksen istunnossa. Hän piti loppiaisen siirtämistä lähimmälle lauantaille ongelmattomana, mutta helatorstain siirtämistä teologisessa mielessä mutkikkaampana. Helatorstain siirtämisen teki Simojoen mielestä pulmalliseksi sen asema kirkollisessa traditiossa Kristuksen taivaaseenastumisen päivänä, joka koitti 40 päivän kuluttua ylösnousemuksesta. Helluntaiaaton muuttamista pyhäpäiväksi piispa Osmo Alajan esittämällä tavalla saattoi hänen mukaansa harkita. Alajan ajatuksena

¹¹⁶ KvsK 1966, 62-67, 110-115; Kirkko ja valtio 1970, 16-17, 19-21, 67-74; KvsK 1968, 20-29, 48-52; KvsK 1971, 20-23, 112-118, 126-127, 136; Kirkko ja valtio -komitea 1977, 3; Pirinen 1977, 121; Murtorinne 1995, 389.

oli helluntain säilyttäminen kaksipäiväisenä pyhänä siten, että lauantai olisi ollut valmistuspäiväksi nimitetty pyhäpäivä. Simojoki tähdensi laajempien teologisten perusteiden etsimisen tärkeyttä asian valmistelussa. Asiassa tuli myös huomioida tasapuolisesti kirkon, valtion ja yleisen oikeudenmukaisuuden näkökohdat. Simojoen lopullinen kanta arkipyhien siirtämisestä jäi kuitenkin piispainkokouksessa epäselväksi, sillä hän pidättäytyi äänestämästä sitä koskeneissa äänestyksissä. Piispainkokous asettui kannattamaan loppiaisen siirtämistä, ja enemmistö sen jäsenistä kannatti myös helatorstain siirtämistä ja toisen helluntaipäivän poistamista. Kun asian valmistelu eteni saman vuoden toukokuussa laajennetulle piispainkokoukselle, se päätti kuitenkin esittää kirkolliskokoukselle ainoastaan loppiaisen siirtämistä.¹¹⁷

Arkipyhiä koskeva laajennetun piispainkokouksen esitys joutui arvostelun kohteeksi jo ennen ehättämistään kirkolliskokouksen käsittelyyn. Piispa Alaja piti tilannetta omituisena, koska kirkolla ei hänen mukaansa ollut mitään syytä loppiaisen siirtoon, eikä työmarkkinajärjestöille riittänyt pelkän loppiaisen siirtäminen. Asian laajuus valkeni lopullisesti syksyllä 1971 järjestetyssä ylimääräisessä kirkolliskokouksessa, joka sai asian käsiteltäväkseen työmarkkinajärjestöjen lähetystön esittelyjen siivittämänä. Työmarkkinajärjestöt olivat ehdottomia vaatimuksissaan kaikkien arkipyhien siirtämisestä, ja keskustelu asiasta eteni kärjistymiseen saakka. Piispatkin joutuivat myöhemmin oikomaan käsityksiä ja syytöksiä siitä, että työmarkkinajärjestöt olisivat syyllistyneet asiaankuulumattomiin painostuskeinoihin viedessään asiaansa eteenpäin.¹¹⁸

Kirkolliskokouksen siviilivaliokunta esitti sekä loppiaisen että helatorstain ja toisen helluntaipäivän siirtämistä viikonlopuille työmarkkinajärjestöjen vaatimalla tavalla. Simojoki toi panoksensa keskusteluun siviilivaliokunnan esityksestä. Hän kertoi asian käsittelyn siihenastisista vaiheista ja summasi keskusteluissa esitettyjä näkökulmia. Asia oli Simojoen mukaan vaikea, ja hän uskoi sen tulevan herättämään ”suurta erimielisyyttä Suomen kansassa”. Simojoki asettui puolustamaan asiaa valmistelleita kirkollisia tahoja niihin kohdistetulta arvostelulta. Kirkon yhteiskunnallinen toimikunta ei ollut puuttunut sille kuulumattomiin asioihin, eikä sen osuus asiassa ollut mitenkään hämäräperäinen, niin kuin kirkolliskokouksen

¹¹⁷ KvsK 1971, 23-27, 110-112; Niiranen 2000, 94-95; 2008, 344-345; Antila 2008, 152-153.

¹¹⁸ Niiranen 2000, 94-95; 2008, 345; Antila 2008, 152-153.

keskusteluissa oli vihjattu. Myöskään ekumeenista näkökulmaa ei Simojoen mukaan ollut asiaa valmisteltaessa lyöty laimin. Hän kertoi, että asiassa oli käännytty Suomen Ekumeenisen Neuvoston puoleen ja että myös toinen Suomen ortodoksisen kirkon piispoista oli ollut laatimassa lausuntoa Suomen ortodoksisen kirkon edustajana.¹¹⁹ Piispa Osmo Alaja on kertonut muistelmissaan, ettei Simojoki lähtenyt mukaan arkipyhäkysymyksestä kirkolliskokouskäsitteilyn aikana käytyihin ”käytäväkeskusteluihin”, vaan jättäytyi asian hoitamisessa taustalle. Alajan mukaan Simojoki ainoastaan vihjaisi kerran Alajalle kannattavansa tämän tekemää ehdotusta toisen helluntaipäivän siirtämisestä helluntaita edeltävälle lauantaille. Alaja itse oli omien sanojensa mukaan pitänyt huolen siitä, että kirkolliskokouksen jäsenet tulivat tästä Simojoen näkemyksestä tietoisiksi.¹²⁰

Kirkolliskokous päättyi hyväksymään siviilivaliokunnan esityksen selvällä äänienemmistöllä, ja asia saatiin päätökseen työmarkkinajärjestöjen toivomalla tavalla. Simojoki kommentoi lyhyesti kirkolliskokouksen päätöstä joulukuussa Kotimaa-lehdelle antamassaan lausunnossa. Hänen mukaansa kyseessä oli ”kuten hyvin tiedetään, nykyajan työelämän esiin nostattama kysymys”. Simojoki puolusti kirkollisten elinten toimintaa asiassa hieman anteeksipyytelevään sävyyn: ”En halua väittää, että olisimme pystyneet hoitamaan asian parhaalla mahdollisella tavalla, mutta puolelta ja toiselta sitä on kaiken aikaa yritetty hoitaa luottamuksen hengessä.” Arkipyhien siirto osoitti Simojoen mukaan joka tapauksessa kirkollisenkin elämän riippuvuutta ”tämän yhteiskunnan ja maailman olosuhteista”. ”Juuri keskelle tätä maailmaa Vapahtajamme on meidät lähettänyt”, Simojoki summasi lopuksi.¹²¹ Kirkon toimintaa arkipyhäkysymyksessä puolustaessaan Simojoki tukeutui monissa yhteyksissä esiin tuomaansa periaatteeseen siitä, että kirkko oli olemassa maailmaa varten ja lähetetty toimimaan ihmisten elävän elämän keskellä. Rivien välistä voidaan lukea, että hän katsoi tästä näkökulmasta arkipyhien siirtämisen hyväksyttäväksi osaksi kirkon elämän järjestämistä yhteiskunnan muuttuvien tarpeiden mukaiseksi.

Arkipyhäkysymys sai kirkkokansan mielet kiihdyksiin, ja prosessin aikana Simojoki sai kokea henkilökohtaisesti kovaakin arvostelua: pohdittiin muun muassa, oliko Suomessa liikaa hartaudenharjoitusta, kun piispat olivat sitä niin innokkaasti

¹¹⁹ Kkptk 1971, 115-116; Niiranen 2008, 345-346; Antila 2008, 152-153.

¹²⁰ Alaja 1988, 171.

¹²¹ Kotimaa 92/14.12.1971 Pienten seurakuntien olemassaolo turvattava niin pitkälle kuin mahdollista; Juva 1976, 215-216.

karsimassa. Simojokea paheksuttiin kristillisten arvojen alentamisesta kauppatavaraksi ja varoiteltiin mukautumisesta maailman menoon.¹²² Simojoen osakseen saama arvostelu tuntuu paikoitellen kohtuuttomalta, kun asiaa katsotaan pöytäkirjojen ja aikalaisten, kuten Osmo Alajan muistelmien valossa. Simojoki pitäytyi kokouksissa puheenjohtajan roolissaan eikä selvästi johdatellut piispojen tai kirkolliskokouksen päätöksiä suuntaan eikä toiseen, vaan kunnioitti kirkollisen päätöksenteon demokraattista luonnetta. Simojoki pyrki vaikuttaamaan asian käsittelyyn ainoastaan muistuttaessaan piispoja ja kirkolliskokousta teologisten perusteiden huomioimisesta sekä tasapuolisuuden ja oikeudenmukaisuuden noudattamisesta sekä valtiota että kirkkoa kohtaan.

Tässä piirity esiin hyvin erilainen toimintalinja kuin mistä aikalaiset, kuten kirkon koulutuskeskuksen johtajana tuolloin työskennellyt Kalevi Toiviainen, on Simojokea arvostellut. Toiviainen on kuvannut Simojoen usein etenkin piispainkokouksissa pyöritelleen käsiteltäviä asioita ja käyttäneen vaikutusvaltaansa niin, että sai ne lopulta aina haluamaansa päätökseen.¹²³ Tällainen arkkipiispan toimintatapa loisti poissaolollaan arkipyhäkysymyksen käsittelyssä.

Arkipyhien siirtämiseksi vaadittu kirkkolain muutos astui voimaan vuoden 1973 alussa. Simojoki palasi asiaan vuoden 1973 kirkolliskokouksessa, arkipyhien siirtämisen jo tapahduttua. Hän viittasi lyhyesti asiaan käsiteltäessä kirkkokäsikirjaan arkipyhien siirtämisestä koituvia muutoksia. ”Helluntain valmistuspäivä” ei ollut Simojoen mielestä nimenä onnistunein, mutta parempaakaan hän ei osannut itse ehdottaa. Hänen mukaansa ei kuitenkaan ollut kirkolliskokouksen arvon mukaista, että pyhäpäivien nimiä muuteltiin liian usein.¹²⁴ Lopullisen kantansa arkipyhäkysymyseen Simojoki toi ilmi kohun jo laannuttua, syksyllä 1974 pidetyssä piispainkokouksessa. Hän kertoi tuolloin, että helluntai olisi hänen mielestään pitänyt piispa Alajan ehdottamalla tavalla siirtää lauantaihin, josta olisi tehty varsinainen helluntaipäivä. Sitä seuranneesta sunnuntaista olisi tällöin voitu tehdä ”kaikkien pyhien apostolien päivä”.¹²⁵

1970-luvun alussa Simojokea puhututti useaankin otteeseen kirkon ja pappien osallistuminen politiikkaan. Aihe, josta Simojoki oli esittänyt selvän näkemyksensä

¹²² Niiranen 2008, 347.

¹²³ Toiviainen 2000, 219-220; Niiranen 2008, 298.

¹²⁴ Kkptk 1973, 394; Niiranen 2008, 347.

¹²⁵ Pkptk 10.–11.9.1974, 31.

jo 1960-luvulla, vaati jälleen arkkipiispan huomiota uusien yhteiskunnallisten kysymysten äärellä. Helmikuussa 1972 Kotimaa-lehdessä julkaistiin lyhennelmä Simojoen aiemmin samassa kuussa Porin työväentalolla pitämästä puheesta, jossa hän käsitteli marxilaisuuden ja työväenliikkeen suhteita uskontoon sekä kirkon suhdetta puoluetoimintaan ja yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen. Puheen otsikkona komeili ”kirkko kansan omanatuntona”. Simojoki aloitti puheensa selittämällä otsikon ajatusta. Hänen mukaansa kirkon vaikutus kansan omanatuntona oli jäänyt aikakauden murroksen mukanaan tuoman yhteiskunnan pluralisoitumisen ja individualisoitumisen jalkoihin. Simojoki kyseli, mikä oikeutti ja velvoitti kirkkoa huomioimaan koko yhteiskunnan laajuisia sosiaalieettisiä ongelmia ja millaisiin asioihin kirkon oli kansan omanatuntona otettava kantaa. Kirkko ei saanut toimia kehityksen jarruna eikä vallitsevien olojen puolustajana, ”kahlehtien ihmisiä siihen mikä on ollut tähän asti hyväksyttyä”, hän jatkoi. Poliittinen toiminta oli Simojoen mukaan hyvä ja välttämätön asia, mutta kirkon ei tullut pyrkiä vaikuttamaan yhteiskunnallisiin asioihin puoluetoimintaan osallistumalla.¹²⁶

Simojoki esitti kirkolle sopivaksi toimintamalliksi ohjelmien laatimista ratkaisua vaativista yhteiskunnallisista asioista. Ohjelmajulistuksilla ja niiden mukaisella toiminnalla pyrittiin vaikuttamaan kansan moraaliseen tajuun. Simojoki korosti, että kirkon tuli uskaltaa puuttua sellaisiinkin asioihin, jotka aiheuttivat jyrkkiä vastakohtaisuuksia ihmisten kesken, ja että tällaisissa tapauksissa näkemykset olisi perusteltava kirkon omista lähtökohdista käsin. Toisaalta kirkon vahvuutena, toistaalta sen ongelmana Simojoki näki kirkon demokraattisuuden; kirkossa kenelläkään ei ollut toisten yli ulottuvaa valtaa kannanottojen tai periaatepäätösten tekemisessä. Kaikki näkökulmat tuli ottaa huomioon, ja tämä johti helposti siihen, ettei vaikeista asioista uskallettu sanoa lopulta juuri mitään. Simojoki korosti lopuksi, että kyseisen kaltaisessa tilanteessa kirkon tuli keskittyä pitämään ”perustotuudet” esillä. Näitä olivat jokaisen oikeus elää ja tehdä mahdollisimman monipuolisia valintoja sekä kaikille kuuluva osallisuus sovinnosta ja anteeksiantamuksesta. Simojoen puhe sai lisäarvoa vuotta myöhemmin, kun se julkaistiin

¹²⁶ Kotimaa 14/22.2.1972 Kirkko kansan omanatuntona; Simojoki 1973a, 7-11.

kokonaisuudessaan Simojoen koottuja puheita sisältäneessä teoksessa ”Kantaaottavaa puhetta”.¹²⁷

Piispainkokouksessa lokakuussa 1972 Simojoki osallistui keskusteluun Tampereen hiippakunnan tuomiokapitulin aloitteesta, jossa toivottiin piispainkokouksen selvittävän ohjeita poliittisten tilaisuuksien järjestämisestä kirkoissa. Aloitteen taustalla oli Tampereella kohua herättänyt tapaus: kirkossa järjestetty tilaisuus, jossa oli ollut näkyvästi esillä puoluepoliittisia tunnuksia. Simojoki huomautti, että viime kädessä kunkin seurakunnan kirkkoherra vastasi aina kirkkotilaisuuksien järjestämisestä. Asia muodostui erittäin vaikeaksi, kun tällainen henkilö oli myös poliitikko. Simojoki toisti usein esittämänsä näkemyksen, jonka mukaan seurakuntapappien ei tullut osallistua aktiivisesti puoluepolitiikkaan. Asiassa oli kyse ”Jumalan sanan julistuksen puhtaudesta ja selkeydestä”. Hän kuitenkin huomautti kirkon toisaalta köyhtyneen, kun poliittisia yhteyksiä ja poliittista asiantuntemusta omanneet papit olivat käyneet vähiin. Simojoki painotti asian käsittelyyn kohdistuneen paljon julkisuutta juuri sen suhteen, kykenikö piispainkokous antamaan asiasta jotakin ohjetta. Tämän takia asian käsittelyä ei hänen mukaansa saanut lykätä.¹²⁸

Simojoki viittasi lyhyesti kirkon rooliin poliittisena toimijana laajennetun piispainkokouksen avajaispuheessaan joulukuussa 1972. Puheen aiheena oli Helsingissä varjokokouksena Euroopan turvallisuuskokoukselle järjestetty rauhankonferenssi, joka oli saanut laajaa mediajulkisuutta. Kirkko ei Simojoen mukaan ottanut kirkkona kantaa konferenssissa käsitellyn kaltaisiin ulkopoliittisiin kysymyksiin. Kirkko vaikutti kuitenkin poliittiseen toimintaan välillisesti vaikuttamalla ihmisten mielipiteisiin ja arvostuksiin. Simojoki muistutti, että kirkon oli toimittava sillanrakentajana kansainvälisissä suhteissa ja muissa laajoissa poliittisissä kysymyksissä. Kirkossa ei myöskään ollut lupa olla vaiti silloin, kun Suomen toiminnassa kansainvälisissä asioissa nähtiin parantamisen varaa. Simojoen nuhtelun taustalla oli kolmannen maailman poliittisten johtajien ja kirkkokuntien Euroopan integraatiokehityksestä esittämä arvostelu, jonka pelättiin johtavan

¹²⁷ Kotimaa 14/22.2.1972 Kirkko kansan omanatuntona; Simojoki 1973a, 7-11.

¹²⁸ KvsK 1972, 120-122, 141.

länsimaiden taloudellisen riistopolitiikan jatkumiseen kolmannen maailman maissa.¹²⁹

Kirkon poliittista sitoutumattomuutta ja samanaikaista yhteiskunnallista aktiivisuutta Simojoki kuulutti vielä avajaispuheessaan Turun arkkihiippakunnan pappeinkokouksessa tammikuussa 1973. Puhe sai näkyvyyttä siitä kertoneen Kotimaa-lehdessä julkaistun artikkelin myötä. Kirkon tärkein poliittinen tehtävä oli Simojoen mukaan olla poliittisesti sitoutumaton. Se ei kuitenkaan tarkoittanut epäpoliittisuutta eikä ”välinpitämättömyyttä päiväkohtaisille poliittisille ongelmille”, vaan ”aktiivista puolueettomuutta, joka vaatii asiantuntemusta, työtä ja uhrauksia.” Instituutiona poliittisesti sitoutumaton kirkko ”aktivoi jäsenensä poliittiseen toimintaan kunkin jäsenen omaksuman poliittisen vakaumuksen mukaan”. Simojoki korosti vielä, että kirkko ei saanut mukavuudenhalun tai avuttomuuden tunteen takia vetäytyä epäpoliittisuuden suojaan. Kirkon tuli olla valmis ”kantamaan maailman hätää, josta poliittiset päätöksentekijät ovat vastuussa”.¹³⁰

Kaikissa Simojoen kannanotoissa kirkon ja sen jäsenten suhteesta politiikkaan on havaittavissa selvä kirkon hengellistä tehtävää ja yksityisen kristityn yhteiskunnallista vastuuta korostava linja: kristillinen usko velvoitti yksityisiä ihmisiä osallistumaan poliittiseen toimintaan. Kirkko ei kuitenkaan saanut eikä voinut osallistua poliittiseen toimintaan tai politisoitua, sillä sen tehtävänä oli julistaa evankeliumia kaikille yhteiskunnan jäsenille. Kirkko hoiti yhteiskunnallisen tehtävänsä parhaiten pysymällä erossa politiikasta ja toimimalla ”kansan omanatuntona”, antaen äänensä kuulua kirkolliskokouspäätöksissä sekä julistus-, opetus- ja sielunhoitotyössään.¹³¹

Vuosien 1972–1973 aikana käytiin sekä kirkollista että yhteiskunnallista keskustelua myös avioliittolainsäädännön mahdollisesta uudistamisesta. Kirkon piirissä suurimpana kysymyksenä uudistusehdotuksissa nähtiin pyrkimys muuttaa siviiliavioliitto kaikille pakolliseksi käytännöksi. Asia sai painoarvoa julkisuudessa hallituksen asettaman avioliittolakikomitean tehtyä siitä esityksen. Kirkossa kysymys päättyi keskustelun ytimeen avioliittolakikomitean pyydettyä piispainkokoukselta lausuntoa mietinnöstään. Avioliittolakikomitean mietinnöstä keskusteltiin

¹²⁹ Kvsk 1972, 45-49.

¹³⁰ Kotimaa 4/19.1.1973 Kirkko on poliittisesti sitoutumaton mutta aktivoi jäsenensä poliittiseen toimintaan.

¹³¹ Jokela 1999, 67.

piispainkokouksessa jo syksyllä 1972, mutta Simojoki sanoi painavimman sanottavansa asiasta vasta seuraavan vuoden maaliskuussa. Tuolloin järjestetyn piispainkokouksen avajaispuheessa hän arvosteli komitean mietintöä kovin sanoin: ehdotus siviiliavioliiton pakollistamisesta oli tietoinen pyrkimys vaikuttaa kansan käsityksiin avioliitosta ja muuttaa siihenastista kirkollista käytäntöä. Komitea otti esityksessään ”sallivan” asenteen uskonnollisiin käsityksiin avioliitosta, mutta siitä ei Simojoen mukaan ilmennyt, että uskonnollisella elämällä olisi nähty olevan myönteistä arvoa yhteiskunnan kannalta. Ehdotuksen painoarvoa Simojoen vaakakupissa heikensi kuitenkin se, että komitea oli ollut työskentelyssään sisäisesti hyvin erimielinen. Simojoki tei arvostelut, joiden mukaan kirkon mielenkiinto avioliittokysymystä kohtaan olisi johtunut kirkon valtapyrkimyksistä, jotka haluttiin torjua. Hänelle kyse oli koko kansakunnan elämää koskettavista katsomuksellisista ja eettisistä asioista, joihin kirkon tuli ottaa kantaa. Puheensa lopuksi Simojoki pohdiskeli avioliiton merkitystä yhteiskunnallisena laitoksena ja kahden ihmisen välisenä henkilökohtaisena asiana. Simojoki katsoi yhteiskunnan oikeudeksi ja velvollisuudeksi säädellä avioliittoa, sillä yksilön henkilökohtainen kannanotto ja yhteiskunnan tahto kohtasivat siinä toisensa. Simojoki painotti vielä, että piispainkokouksen tuli edellyttää hallituksen pyytävän avioliittolakikomitean mietinnöstä kirkolliskokouksen lausuntoa, mikäli avioliittolain uudistamista haluttiin mietinnön pohjalta jatkaa. Muu elin kuin kirkolliskokous ei voinut tulla asiassa kysymykseen.¹³²

Avioliittolakikomitean mietintö tulikin kirkolliskokouksen käsiteltäväksi saman vuoden loppupuolella. Simojoki ei osallistunut tuolloin asiasta käytyyn keskusteluun, mutta viittasi siihen kokouksen avajaissanoissaan. Yhteiskunnassa oli hänen mukaansa liikkeellä ”radikaaleja virtauksia”, jotka poikkesivat ”tärkeissä kohdin selvästi kirkon uskon pohjalta muodostetuista ajatuksista avioliitosta ja perheestä”. Näiden perässä ei tullut juosta, mutta Simojoen mukaan olisi ollut kohtalokasta, jos kirkolliskokouksella ei olisi esittää ”myönteisiä uudistusehdotuksia avioliittoa ja erityisesti perhettä koskevien epäkohtien poistamiseksi lainsäädäntöä korjaamalla”.¹³³ Kirkolliskokous päätyi antamaan asiasta jyrkän lausunnon, jossa

¹³² KvsK 1972, 128-129; KvsK 1973, 98-102.

¹³³ Kkptk 1973, 7-9.

todettiin, ettei mietintö sellaisenaan kelvannut avioliittolain kokonaisuudistuksen lähtökohdaksi.¹³⁴

Kirkon ja valtion suhteiden järjestämiseen liittyi osaltaan vuosina 1972–1973 meneillään ollut valtiopäiväjärjestyksen uudistaminen. Asian yhteydessä keskusteltiin mahdollisuuksista muutta valtiopäiväjärjestyksestä kirkkolain säätämisyjärjestyksestä koskevilta osin. Voimassa olleen valtiopäiväjärjestyksen mukaisesti kirkkolain säätämiseen saivat eduskunnassa osallistua vain kirkkoon kuuluvat kansanedustajat. Vuoden 1973 kirkolliskokouksessa keskusteltiin laajennetun piispaikokouksen esityksestä, jonka mukaan hallitukselle ehdotettaisiin valtiopäiväjärjestyksen muuttamista niin, että myös kirkkoon kuulumattomat kansanedustajat olisivat oikeutettuja äänestämään kirkkolakiasioissa. Taustalla oli etenkin poliittisen vasemmiston arvostelu voimassa ollutta kirkkolain säätämisyjärjestyksestä kohtaan. Asian yhtenä liikkeelle panevana voimana toimi osaltaan myös vuonna 1970 mietintönsä julkaissut kirkon oma kirkko ja valtio -komitea, joka oli pohtinut mahdollisuutta kirkkolain säätämisyjärjestyksen muuttamiseen laajennetun piispaikokouksen esittämällä tavalla.¹³⁵

Simojoki käytti lyhyen puheenvuoron keskusteltaessa laajennetun piispaikokouksen esitystä koskeneesta siviilivaliokunnan mietinnöstä. Kirkolliskokouksen siviilivaliokunta oli ehdottanut, ettei kirkolliskokous tekisi hallitukselle ehdotusta valtiopäiväjärjestyksen muuttamisesta, sillä asiassa oli jo odotettavissa muutoksia valtakunnallisella tasolla. Simojoki asettui kannattamaan siviilivaliokunnan ehdotusta. Hänen mielestään oli ihmeellistä, jos kirkkolain säätämisyjärjestyksestä koskeva asia ei tulisi esille valtakunnallisella tasolla tekeillä olleessa valtiopäiväjärjestyksen muuttamisessa. Lisäksi tuli muistaa, Simojoki jatkoi, ettei kirkkolain säätämisyjärjestyksestä ollut perussäännöksiä kirkkolaisissa, vaan valtakunnan hallitusmuodossa ja valtiopäiväjärjestyksessä. Näiden muuttamiseen kirkolla ei Simojoen mukaan ollut mitään sanottavaa. Simojoki arvosteli kirkossa esiintyneitä pyrkimyksiä muuttaa kirkon ja valtion suhteita. Tällaisten pyrkimysten seurauksena saattoi olla kirkon oman lainsäädäntöoikeuden menettäminen, joka merkitsisi ”hyvin syvälle käyvää leikkausta kirkkomme olemukseen”.¹³⁶ Simojoki

¹³⁴ Juva 1976, 228.

¹³⁵ Kirkko ja valtio 1970, 19-21; Kkptk 1973, 160-161; Juva 1976, 227-228.

¹³⁶ Kkptk 1973, 160-161.

hyväksyi ajatuksen kirkkolain säätämistäjärjestyksen muuttamisesta, muttei pitänyt sen ajankohtaa sopivana. Arkkipiispan mielipiteellä oli epäilemättä vaikutusta, kun kirkolliskokous päättyi lopulta katsomaan, ettei asiasta ollut tarpeellista tehdä aloitetta.¹³⁷

1960–1970 lukujen taitteessa ajankohtaiset kirkon ja valtion suhteiden uudistamispyrkimykset nousivat selvästi yhteiskunnallisten muutosten mukanaan tuomista käytännöllisen elämän kysymyksistä. Keskustelujen taustalla näkyivät niin taloudellisen elämän vaatimukset kuin nopeasti muuttunut aatteellinen ilmapiirikin. Simojoen kirkon ja valtion suhteisiin liittyneiden julkisten puheenvuorojen yleislinja oli rakentava ja sovitteleva. Tällainen asennoituminen näkyi etenkin hänen esittämistään mielipiteistä arkipyhäkysymyksessä. Simojoki katsoi eri kansalaispiirien kiinnostuneisuuden kirkon ja valtion suhteista käydyissä keskusteluissa kielivän myönteisistä pyrkimyksistä ”humaanimpien elämänmuotojen” kehittämiseksi. Pääperiaatteena Simojolle näyttää olleen, ettei kenenkään oikeuksia loukattaisi kirkon ja valtion suhteita järjestettäessä. Uudistuksissa tuli huomioida yleinen oikeudenmukaisuus niin kirkon kuin valtion ja kaikkien kansalaisryhmienkin kannalta.

¹³⁷ Kkptk 1973, 160-161; Juva 1976, 227-228.

4. UUSIMUOTOISEN KIRKOLLISKOKOUKSEN AIKA JA SIMOJOEN ARKKIPIISPAKAUDEN LOPPU 1974–1978

4.1. Simojoki kirkon hallinnollisten uudistusten puolustajana

Vuoden 1974 alussa kirkon keskushallinto siirtyi uuteen aikaan. Laajennettu piispainkokous lakkautettiin ja uusimuotoinen, kaksi kertaa vuodessa kokoontuva kirkolliskokous näki päivänvalon.¹³⁸ Uudet käytännöt herättivät luonnollisesti keskustelua ja kirvoittivat kirkkokansasta erisuuntaisia mielipiteitä. Kirkon järjestysmuotouudistus oli esillä arkkipiispankin puheissa useaan otteeseen.

Ensimmäinen uuden käytännön mukainen kirkolliskokous pidettiin keväällä 1974. Avajaispuheessaan Simojoki keskittyi kirkon keskushallinnon uudistuksen mukanaan tuomiin haasteisiin ja kysymyksiin. Aluksi hän huomautti asian saaneen osakseen ulkopuolisten tarkkailijoiden mielenkiintoa monissa eri maissa. Joillakin tahoilla uudistus oli käsitetty niin, että Suomessa oli siirrytty korostamaan entistä synodaalisempaa järjestelmää piispallisen järjestyksen kustannuksella. Simojoki kertoi kumonneensa kaikki tällaiset käsitykset ja pitävänsä syntyneitä väärinkäsityksiä sekä ulkopuolisten ”takertumista” asiaan ”oireellisenä”. Hänen mukaansa uudistus edisti kirkolliskokouksen mahdollisuuksia vaikuttaa kirkon toimintaan. Uudistuksen toteutumisen kannalta ratkaiseviksi tekijöiksi Simojoki näki pyrkimykset kirkon toiminnan ajanmukaistamiseen ja tehostamiseen sekä edustuksellisuuteen perustuvaa päätöksentekoa ajavan demokratian. Nämä perusteet sopivat ”hyvin yhteen evankelisen uskonkäsityksen kanssa”, Simojoki totesi.¹³⁹

Kirkolliskokouksen, kirkkohallituksen ja piispainkokouksen tarkoituksenmukaiseen työnjakoon oli Simojoen mukaan oleellista kiinnittää huomiota, jotta kirkon hallinnollinen uudistus täyttäisi tehtävänsä. Kirkolliskokoukseen käsiteltäviksi saapuvien asioiden paljous saattoi rajoittaa uudistukseen kohdistuvien toiveiden toteutumista. Simojoki painotti myös kirkollisen lainsäädäntötyön tehostamisen tärkeyttä niin asiallisessa, kielellisessä kuin lakiteknisessäkin suhteessa. Ilman tällaista tehostamista oli hänen mukaansa

¹³⁸ Murtorinne 1995, 349.

¹³⁹ Kkptk 1974 kevätistuntokauden keskustelupöytäkirja, 2-8.

pelättävissä, että kirkolliseen lakitekstiin alkaisi kirkolliskokouksen nopeutuvan työtahdin myötä ”entistä enemmän tulla epätasaisuutta ja suoranaisia virheitä”.¹⁴⁰

Puheensa lopuksi Simojoki pohti periaatteellisella tasolla kirkon uskontulkinnan ja järjestysmuodon välistä suhdetta. Kirkon järjestysmuoto oli hänelle osa kirkon uskon ja Jumalan sanan tulkintaa. Kirkolliskokouksella oli Simojoen mukaan uudistuksen jälkeen uudenlainen rooli uskon- ja opinkysymysten käsittelijänä. Hän otti esiin uuden kirkkolain kohdan, jossa kirkolliskokouksen tehtäväksi mainittiin ”käsitellä kysymyksiä, jotka edellyttävät - - kannanottoja, sekä ryhtyä toimenpiteisiin niiden johdosta”. Kirkon tulevaisuuden kannalta oli Simojoen mielestä merkittävää, kuinka tätä kohtaa tulkittaisiin ja uskallettaisiin toteuttaa. Kysymys oli ”kirkon todistajantehtävästä keskellä nykyaikaa”. Simojoki huomautti vielä, ettei kirkon organisaation kehittämällä ja puolustamisella ollut suurtakaan merkitystä, jos tätä kirkolliskokouksen uudenlaista roolia ei hyödynnettäisi oikein. Hän totesi, että jos ”epäpoliittisuuden nimessä kartetaan kristillisen uskon pohjalta ottamasta kantaa käsillä oleviin kansakunnan elinkysymyksiin ja keskitytään puhtaasti hengellisiin asioihin, tapahtuu, ettei tajuta, mitä parhaillaan on tapahtumassa. Petetään ihmisen asia, mutta juuri silloin petetään Jumalan asia”.¹⁴¹ Kirkon todistajantehtävä oli Simojolle ihmisten ja heidän ajankohtaisten kysymystensä keskellä elämistä. Niihin reagoimisen tuli näkyä kirkon elämässä ja julistuksessa, jonka osia kirkon järjestysmuoto ja kirkolliskokouksen toimintakin olivat.

Kevään 1974 kirkolliskokouksessa Simojoki pyysi eroa kirkon järjestysmuodon tutkimiskomitean puheenjohtajuudesta. Vuonna 1968 perustettu, kirkkolain kokonaisuudistusta valmistelemaan asetettu komitea oli jättänyt ensimmäisen osamietintönsä kirkolliskokoukselle vuonna 1973. Komitean työ oli saanut osakseen paikoitellen kovaksikin yltynyttä arvostelua. Simojoki ei antanut syytä tai perustelua eropyynnölleen, eikä kirkolliskokous niitä häneltä tiedustellut. Päätöksen syyt saattoivat piillä komitean linjauksiin kohdistuneessa kritiikissä ja turhautumisessa työn hitaaseen etenemiseen. Myös kirkon ja valtion suhteiden meneillään ollut arvioiminen valtioneuvoston vuonna 1972 asettamassa parlamentaarisessa kirkko ja valtio -komiteassa vaikutti mahdollisesti osaltaan siihen,

¹⁴⁰ Kkptk 1974 kevädistuntokauden keskustelupöytäkirja, 2-8.

¹⁴¹ Kkptk 1974 kevädistuntokauden keskustelupöytäkirja, 2-8.

että Simojoki koki työnsä tarpeellisuuden kyseenalaiseksi. Yhtä aikaa Simojoen kanssa komiteasta pyysi eroa myös Helsingin yliopiston kansleri Mikko Juva. Simojoen ja Juvan erottua koko kirkon järjestysmuodon tutkimiskomitean työn katsottiin tulleen päätökseensä. Kirkolliskokous päättikin perustaa uuden komitean jatkamaan Simojoen komitean työtä.¹⁴² Tapaus ei herättänyt suurempaa kohua, mutta se voidaan kuitenkin nähdä Simojoen uran kannalta merkittävänä: hän oli työskennellyt aina vuodesta 1953 lähtien kirkollista lainsäädäntöä ja hallintoa kehittäneissä komiteoissa. Kun hän jätti Kirkon järjestysmuodon tutkimiskomitean puheenjohtajuuden, päättyi samalla hänen aktiivisen toimintansa vaihe kirkkolain ja kirkon järjestysmuodon uudistajana.

Kirkon järjestysmuodon tutkimiskomitean työn jatkaminen ja komitean täydentäminen uusilla jäsenillä oli esillä kirkolliskokouksen syysistunnossa samana vuonna. Simojoki puuttui asiasta käytyyn keskusteluun ja totesi komitean työn jääneen keskeneräiseksi. Asiaa oli ehdottomasti vietävä eteenpäin. Simojoki piti toteuttamiskelpoisena kirkolliskokouksen siviilivaliokunnan tekemää ehdotusta, jonka mukaan komitean työtä voisi jatkaa vaiheittain yksi osakysymys kerrallaan. Tärkeää oli hänen mukaansa etenkin selvittää voimassa olleen kirkkolain sisäisen yhtenäisyyden aukkokohtat ja selventää kirkkolain teologista ajattelutapaa.¹⁴³

Piispainkokouksen avajaispuheessa helmikuussa 1975 Simojoki pureutui kirkon järjestyksen kehittämiseen ajankohtaisten kysymysten näkökulmasta. Hän tarkasteli jo 1960-luvulla alkanutta, yhä vilkkaana käynnissä väestön muuttoliikettä maaseuduilta kaupunkeihin ja muuttoliikkeestä kirkon työlle koituvia haasteita. Ilmiö oli ajankohtainen, ja se merkitsi huomattavaa muutosta yhteiskunnan ja koko kansan elämässä. Kirkon tuli Simojoen mukaan valppaasti seurata asiaa ja tehdä siitä johtopäätöksensä. Huomiota tuli kiinnittää erityisesti kirkon hallinnolliseen järjestelmään ja asuinpaikan määräämään seurakunnalliseen jäsenyyteen. Kirkon käytäntöjä tuli Simojoen mielestä kehittää ja soveltaa uudella tavalla ihmisten kasvaneen liikkuvuuden johdosta. Väestöliike vaati kirkolta myös uusien työmuotojen harkintaa. Kirkon tärkeänä tehtävänä oli ”välittää uusissa oloissa eläville väestöryhmille jotakin kodin lämmöstä ja läheisyydestä, turvallisuudesta ja tulevaisuuden toivosta”, Simojoki teroitti. Samojen vaatimusten hän muistutti

¹⁴² Kkptk 1974 kevätistuntokauden pöytäkirja, 19, 33-34; Niiranen 2008, 333-334.

¹⁴³ Kkptk 1974 syysistuntokauden keskustelupöytäkirja, 96-97.

koskevan myös ulkomaille suuntautuvaa muuttoliikettä ja kirkon työtä ulkosuomalaisten parissa. Asiassa vaadittiin ”hyvän paimenen mieltä”.¹⁴⁴

Sama piispainkokous sai käsiteltäväkseen arkkipiispan aloitteen ”kirkon ääni”, jossa Simojoki esitti selvitettäväksi sitä, minkälaisin valtuuksin kirkolliskokous, piispainkokous, kirkkohallitus ja kirkon toimikunnat saattoivat edustaa ”kirkon ääntä”, sen virallista julkista mielipidettä. Aloitteessaan Simojoki vaati tehtäväksi tarpeelliseksi katsottavia täsmennyksiä kirkkolakiin. Kirkon hallinnollisen uudistuksen myötä oli Simojoen mukaan tullut ajankohtaiseksi selventää sitä, kuka kirkossa viime kädessä puhui koko kirkon puolesta ja millä perusteilla. Aloite oli jatkoa kirkon julistuksen ja työskentelyn kannalta haasteellisten sosiaalieettisten kysymysten selvittämistyölle, johon piispainkokouksessa oli Simojoen aloitteesta ryhdytty jo keväällä 1971.¹⁴⁵

Kirkolliskokouksen vuoden 1976 kevätistunto sai käsiteltäväkseen kirkon virkakomitean loppumietinnön, jossa pohdittiin pappisviran avaamista naisille. Simojoki viittasi asiaan kokouksen avajaispuheessa, mutta keskittyi käsittelemään sen yhteydessä kirkolliskokouksen roolia opillisten kysymysten ratkaisemisessa. Hän kyseli, mikä oli kirkolliskokouksen päätösvalta kirkon oppia koskevissa asioissa, mitä kirkolliskokouksen päätöksiltä vaadittiin, että niiden voitiin katsoa edustavan koko kirkkoa, ja miten tällaisia päätöksiä voitiin saada aikaan. Kirkolliskokouksella oli Simojoen mukaan uuden kirkkolain perusteella valta kirkon opin ja tunnustuksen tulkittamiseen, mutta ei niiden muuttamiseen. Kirkolliskokouksella oli myös sekä ”inhimillinen että jumalallinen valtuutus edustaa kirkkoa”. Tämän edellytykseksi Simojoki näki kuitenkin, että ”kirkolliskokous päätöksiä tehdessään on kuuliainen ainoalle Herralleen Kristukselle Jeesukselle”. Piispoilla ei ollut oikeutta asettaa kirkolliskokouksen oppia koskevien päätösten tuomareiksi, hän muistutti. Oppia koskevissa kysymyksissä päätöksenteon tuli Simojoen mukaan perustua selvään äänen enemmistöön: ”pienellä tai kohtalaisellakaan enemmistöllä tärkeissä periaatteellisissa asioissa aikaansaatu päätöstä ei kirkolliskokouksen luonteen kannalta voi pitää tyydyttävänä”. Kirkko pystyi todistamaan uskostaan maailmalle vakuuttavalla tavalla vain yksimielisenä. Puheensa loppuksi Simojoki korosti avoimen ja vapaan keskustelun merkitystä päätöksenteon onnistumiselle: keskustelua ei saanut

¹⁴⁴ Pkptk 12.–13.2.1975, 1-5.

¹⁴⁵ KvsK 1970, 143; 1971, 102-105; Pkptk 12.–13.2.1975, 10-13.

estää uskonnollisella, kirkollisella tai tieteellisellä arvovallalla eikä millään muullakaan tavoin. Päätösten tuli olla aina sopusoinnussa Raamatun kanssa. Jos asioissa ei saavutettu riittävää yksimielisyyttä, ne tuli jättää avoimiksi ja edelleen tutkittaviksi. Tällöin oli ”avuksi huudettava Pyhän Hengen johdatusta”.¹⁴⁶ On vaikeaa arvioida, halusiko Simojoki vaikuttaa avajaispuheellaan johonkin suuntaan virkakysymyksessä. Selvempää on se, että hän pyrki kannustamaan kirkolliskokousta avoimuuteen ja yhteisymmärryksen etsimiseen kysymystä ratkaistaessa. Simojoki muistutti kaikkien osallistujien tasapuolisesta asemasta kirkolliskokouksessa ja torjui arvovaltaan vetoamisen keskusteluissa. Yksimielisyyden vaatimuksen lisäksi hän korosti tapansa mukaisesti Raamatun arvovaltaa päätöksiä tehtäessä.

Virkakysymys sai jatkoa seuraavassa kirkolliskokouksen istunnossa marraskuussa 1976. Kirkolliskokous asettui kannattamaan pappisviran avaamista naisille äänin 66–37. Esitys kuitenkin raukesi, koska kyse oli kirkkolain muutosehdotuksesta, johon olisi tarvittu kolmen neljäosan määränemmistö annetuista äänistä.¹⁴⁷ Simojoki esitti näkemyksiään virkakysymyksen käsittelystä kokouksen päätössanoissa. Hän totesi jo kirkolliskokouksen satavuotisjuhllisuuksien yhteydessä huomauttaneensa virkakysymyksen mukanaan tuomasta vaarasta: asian kasvaminen liian suuriin mittasuhteisiin saattoi antaa ”väärän korostuksen kirkon instituutioon kuuluvalla puolella”. Kirkko ei saanut muodostua ”pappien - - eikä erilaisten virkojen ja niihin oikeuttavien vihkimysten kirkoksi”, Simojoki muistutti painokkaasti.¹⁴⁸

Virkakysymystä ja muita kirkon rakenteellisia kysymyksiä Simojoki tarkasteli lisää professori Lauri Haikolan juhla kirjassa helmikuussa 1977 julkaistussa artikkelissaan ”Kirkon instituutio – hengellisen elämän koti”. Simojoki totesi kirjoituksensa alussa, ettei instituutio ollut kirkossa itsetarkoitus. Kirkon instituution oikeutus oli siinä, että se kykeni ”tarjoamaan kodin kristilliselle uskolle parhaillaan eletävänä olevassa ajassa”. Kirkon instituution tuli palvella uskonnollista elämää. Asiasta oli Simojoen mukaan muistutettava kerta toisensa jälkeen, sillä kirkko oli yhteiskunnassa toimivana laitoksena ”samojen voimien vaikutus kentässä kuin muutkin”. Näitä voimia olivat niin ”yhteiselämässä eri suuntiin käyvät paineet” kuin

¹⁴⁶ Kkptk 1976 kevätistuntokauden keskustelupöytäkirja, 1-9.

¹⁴⁷ Niiranen 2008, 336-340.

¹⁴⁸ Kkptk 1976 syysistuntokauden keskustelupöytäkirja, 335-337.

”kansainvälisetkin taloudellis-poliittiset liikehtimiset”. Kirkko saattoi huomaamattaan ”joutua alistetuksi itselleen vieraitten tarkoituksien palvelukseen”, ellei tätä ymmärretty. Pelko kirkon politisoitumisesta oli hänen mukaansa yksi ilmaus tilanteesta piilevän vaaran tajuamisesta.¹⁴⁹

Kirkon uskonnollinen tehtävä saattoi joutua kärsimään toisellakin tavalla. Simojoki jatkoi: ”kaikkialla saadaan parhailtaan olla varuillaan uhkaa vastaan, että sinänsä hyödylliset ja välttämättömät järjestelmät ja laitokset muodostuvat itsetarkoituksiksi”. Laitostuminen merkitsi Simojolle niin kirkossa kuin muuallakin ”vieraantumista ihmisestä”. Viran merkitystä korostettiin yksipuolisesti, olipa sitten kyse hallinnollisesta virasta tai kirkon hengellisestä virasta. Kirkko oli vaarassa tulla pappien ja kirkollisten virkamiesten kirkoksi, ja sääntöjen ja järjestysten noudattaminen uhkasi tulla avointa kriittisyyttä ja omantunnon vapautta tärkeämmäksi. Uskonnollinen elämä versoi ja viihtyi Simojoen mukaan kuitenkin ainoastaan ”vapauden hengen vallitessa”.¹⁵⁰

Simojoki veti artikkelin lopuksi vielä yhteen käsityksensä kirkon tehtävästä. Kirkon tuli palvella oman aikansa uskonnollista elämää. Kirkolle kuuluva ajankohtaisuuden vaatimus ei ollut hänen mukaansa sitä, että kirkko kykenisi antamaan vastauksia kaikkiin ajankohtaisiin kysymyksiin tai että kirkko tulisi saada mukaan ”erilaisiin hyviin ja välttämättömiin yrityksiin elämän inhimillistämiseksi ja jalostamiseksi”. Kirkon ajankohtaisuuden Simojoki näki ”siinä, että sen piirissä päästään uskomaan Jumalaan tässä ja nyt, elämän tarkoituksettomuuden uhan, kärsimyksen, synnin ja kuoleman tosiasioiden keskellä”. Tällainen usko oli liikkeelle paneva voima, jonka vaikutus ulottui ”yksityisiin ihmisiin ja niihin elämän rakenteisiin, joiden vaikutuskentässä jokainen ihminen elää”. Tällaisen uskon syntymistä ja vaikuttamista varten kirkon instituutio oli olemassa, Simojoki summasi kirjoituksensa lopuksi.¹⁵¹

Kirkolliskokouksen 1977 kevädistunnon avajaispuheessa Simojoki pohti kirkon roolia sosiaalisessa työssä. Hieman ennen kirkolliskokouksen kevädistuntoa sosiaali- ja terveysministeri Irma Toivanen oli vedonnut Turussa järjestetyn valtakunnallisen kodittoman lapsen päivän puheessaan kirkkoon henkisten ja

¹⁴⁹ Simojoki 1977, 238.

¹⁵⁰ Simojoki 1977, 239.

¹⁵¹ Simojoki 1977, 242-243.

hengellisten voimavarojen tuomiseksi työhön kodittomien lasten auttamiseksi terveeseen kasvuun. Simojoki näki vetoimuksen valtiovallan tunnustuksena kristinuskon kuulumisesta ”kansakunnan yhteiseen hyvään erottamattomasti kuuluvaksi tekijäksi”. Hän haastoi puheessaan kirkolliskokouksen ja koko kirkon kysymään itseltään, kykenikö se vastaamaan ajan haasteisiin ja ”välittämään sitä hengellistä voimaa”, jota aineellisten ja henkisten voimavarojen lisäksi tarvittiin ajan ”vaikeissa ja suurissa yhteiskunnallisissa ongelmissa”. Simojoki lainasi tuoreinta kirkon nelivuotiskertomusta, jossa todettiin kirkon keskittyneen edeltävinä vuosina suuriin sisäisiin hallinnollisiin uudistuksiin, joiden myötä kirkon mielenkiinto ympäröivään yhteiskuntaan ja etsivään työhön oli paikoin laimentunut. Kirkko oli nelivuotiskertomuksen mukaan myös tullut entistä vieraammaksi ja ulkopuolisemmaksi julkiselle sanalle. Simojoki huomautti ilmaisseensa menneinä vuosina julkisuudessa useita kertoja huolestuneisuutensa samasta asiasta. Hän viittasi myös piispa John Vikströmiin ja totesi tämän olleen samalla asialla ilmaistessaan huolensa kirkon byrokratisoitumisesta hieman aiemmin Porvoon hiippakunnan hiippakuntakokouksessa.¹⁵²

Kirkon hallinnollisen uudistuksen herättämiin tuntemuksiin Simojoki palasi piispainkokouksen päätössanoissa syyskuussa 1977. Hän totesi uudistuksen merkinneen piispainkokouksen aseman vahvistumista ja ”eräässä mielessä episkopaalisen elementin korostumista kirkossamme”. Piispainkokouksen saamien uusien tehtävien taustalla ei Simojoen mukaan kuitenkaan ollut valtapyrkimyksiä. Uudistusta oli ohjannut näkemys siitä, että ”Jumalan kansa tarvitsee yhteisen, jakamattoman kristikunnan perintöön pohjautuvaa episkopaalista elementtiä yhtenä olennaisena rakennusaineena”.¹⁵³

Kirkolliskokouksen syysistunnon päätössanoissa marraskuussa 1977 Simojoki tarkasteli vielä kerran kirkon hallinnollista uudistusta. Hän näki uudistuksen selvänä seurauksena uudistusmielestä, joka oli leimannut koko 1960-lukua niin kirkossa kuin koko suomalaisessa yhteiskunnassa. Kirkon hallinnollisiin uudistuksiin jättivät Simojoen mukaan jälkensä yhtä lailla 1960–1970-lukujen taitteen yhteiskunnalliset muutoksetkin. Uudistukset eivät olleet tuoneet kirkolle taloudellisia säästöjä, toisin kuin oli odotettu. Kirkon hallinnolliset kulut olivat päinvastoin kasvaneet. Simojoki

¹⁵² Kkptk 1977 kevätistuntokauden keskustelupöytäkirja, 1-3.

¹⁵³ Pkptk 13.–14.9.1977, 43.

näki kuitenkin kirkon hallinnolliset uudistuksen kaikin puolin myönteisessä valossa: ”voidaan hyvin sanoa, että kirkolliskokous todellakin on tullut lähemmäksi kirkon jokapäiväistä elämää”, arkkipiispa summasi.¹⁵⁴

4.2. Arkkipiispan testamentti: kirkon yhteiskunnallinen tehtävä profেetallinen ja pastoraalinen

Kirkon hallinnollisten uudistusten toteuduttua vuoden 1974 alussa kirkon järjestysmuotokysymyksistä käydyn keskustelun painopiste siirtyi muihin asioihin. Kirkon ja valtion suhteiden järjestäminen mietitytti edelleen kirkon ja koko kansan syviä rivejä parlamentaarisen kirkko ja valtio -komitean selvitystyön jatkuessa. Kirkon poliittinen rooli oli toinen 1970-luvun loppupuolella keskustelua synnyttänyt kysymys.¹⁵⁵ Samat seikat jaksoivat vielä mietityttää eläkeikää lähestyvää arkkipiispaakin.

Kristinuskon ja politiikan kiemuraista suhdetta Simojoki pohti piispainkokouksen avajaispuheessa syyskuussa 1974. Hän käytti esimerkkeinään Yhdysvaltojen Watergate-skandaalia ja ”hullua vuotta” 1968 monine tapahtumineen. Totuuden olemassaoloon uskovat ja ”siihen alistumiseen alttiina” olevat ihmiset olivat Simojoen mukaan epävakaina aikoina ”kaikkea yhteiselämää ylläpitäviä pylväitä”. Kristittyjen tuli olla tällaisten joukkojen eturivissä, hän korosti. Kristinuskoon ei kuitenkaan sisällynyt minkäänlaista ”politiikan viisasten kiveä”, jonka avulla nähtäisiin muita paremmin, miten vaikeissa yhteiskunnallisissa tilanteissa tuli toimia. Myöskään Raamattu ei Simojoen mukaan suoraan vastannut tällaisiin kysymyksiin. Hän piti kuitenkin sitä parempana, mitä enemmän kansakuntaan kuului ”Jumalaan sidottuja ihmisiä”, jotka myös toivat ongelmatilanteissa kantansa ”nöyrästi mutta häpeilemättä julki”. Kansan johtajien tuli tällöin Simojoen mukaan ennemmin tai myöhemmin ottaa heidänkin mielipiteensä huomioon päätöksenteossaan.¹⁵⁶

¹⁵⁴ Kkptk 1977 syysistuntokauden keskustelupöytäkirja, 280-283.

¹⁵⁵ Pirinen 1977, 118-121; Murtorinne 1995, 389-392.

¹⁵⁶ Pkptk 10.-11.9.1974, 1-4.

Samaisessa piispainkokouksen istunnossa Simojoki osallistui keskusteluun ja toi lyhyesti ilmi näkemyksensä kirkon sosiaalieettisen kokeilutoimikunnan yhteenvedosta. Sosiaalieettinen toiminta ja diakoniatyö olivat hänen mukaansa ”evankeliumin puhdasta saarnaa ja sakramenttien oikein jakamista”, jonka perimmäinen paikka yhteiskunnassa tuli selvittää perusteellisesti. Simojoki painotti kuitenkin, että varsinaisessa kirkon työssä tuli pitäytyä vain henkilökohtaiseen auttamiseen, puuttumatta yhteiskunnallisiin tai poliittisiin pyrkimyksiin.¹⁵⁷

Kirkolliskokouksen 1974 syysistunnon päättäjäisanoissa Simojoki jatkoi kirkon ja poliittisen elämän suhteiden tutkiskelua. Hän keskittyi tulevien seurakuntavaalien saamaan huomioon ja niiden myötä keskustelun ytimeen nousseisiin kysymyksiin ja ongelmiin. Vaalit järjestettiin toista kertaa vuonna 1973 uudistetun käytännön mukaisesti suhteellisella vaalitavalla, ja puoluepolitiikan uudenlainen vaikutus kirkon elämään arvelutti vielä kirkkokansaa laajalti.¹⁵⁸ Simojoki piti vaalien saamaa huomiota myönteisenä, mutta pani merkille myös tiettyjen piirien huolestuneisuuden puoluepolitiikan tunkeutumisesta kirkkoon uuden vaalikäytännön johdosta. Simojoki asettui kuitenkin puolustamaan puoluepolitiikkaa tarpeellisena osana kansanvallan toteutumista myös kirkollisessa vaikuttamisessa: jos puolue-elämää pidettiin ”likaisena”, asiana josta kunnialliset ihmiset eivät voineet kiinnostua, oltiin ”surkeassa tilanteessa”. Puolueet muodostivat juuri ne kanavat, joiden kautta kansa toteutti itsehallintoa, Simojoki muistutti. Vaalien osalta oli kyse siitä, millä tavalla seurakunta saattoi toteuttaa sille kuuluvaa itsehallintoa. Simojoki tunnusti, että puoluepoliittiset näkemykset vaikuttivat erityisesti taloudellisissa asioissa seurakuntien hallinnossa. Oli varottava, etteivät poliittiset puolueet käyttäneet seurakuntien luotamustoimia omien poliittisten etujensa ajamiseen. Tästä huolimatta oli päättäväisesti vältettävä ”heittäjästä varjoa niiden poliittisesti aktiivisten päälle”, jotka tulivat valituiksi luotamustoimiin. Simojoki totesi vielä, että oli tullut aika saada myös työväenliikkeen edustajia mukaan seurakunnallisiin tehtäviin.¹⁵⁹

Simojoen puhe nostatti lähes välittömästi julkisen keskustelun myrskyn ja osin raivokastakin arvostelua kirkkokansan ja poliittisten toimijoiden piireissä.

¹⁵⁷ Pkptk 10.–11.9.1974, 17-24.

¹⁵⁸ Kkptk 1974 syysistuntokauden keskustelupöytäkirja, 337-344; Murtorinne 1995, 358-359.

¹⁵⁹ Kkptk 1974 syysistuntokauden keskustelupöytäkirja, 337-344.

Vaikka Simojoki oli aiemminkin pyrkinyt lähentämään kirkkoa ja työväenliikettä toisiinsa, hänen puhettansa tulkittiin tuolloisessa asiayhteydessä hyvin radikaalisti. Poliittinen vasemmisto koki arkkipiispan puheen kädenojennukseksi, mutta porvarillisella puolella se katsottiin puolueelliseksi ja vaaralliseksi. Simojoen moitittiin houkutelleen äänestämään juuri niitä tahoja, joiden pyrkimyksenä oli erottaa kirkko valtion yhteydestä ja heikentää kirkon vaikutusvaltaa yhteiskunnassa muullakin tavoin. Seurakuntien johtoonkin pelättiin Simojoen puheen ansiosta hakeutuvan kommunisteja ja ateisteja.¹⁶⁰ Reaktioita Simojoen toiveeseen työväenliikkeen saamisesta mukaan seurakunnan elämään voidaan jälkepäin katsottuna perustellusti pitää liioiteltuina. Simojoki oli koko arkkipiispakautensa ajan pyrkinyt rakentamaan suhteita työväenliikkeeseen. Hän oli myös huolehtinut siitä, että poliittisen vasemmiston kirkkoon kohdistamaa kritiikkiä ei kirkollisessa keskustelussa ohitettu olankohautuksella, vaan sen arvo tunnustettiin ja siihen suhtauduttiin vakavasti. Kun Simojoen puhetta verrataan hänen yleisiin linjauksiinsa poliittisesta vasemmistosta ja työväenliikkeeseen kuuluneesta kansanosasta, voidaan tuskin uskoa arkkipiispan halunneen johdattaa seurakuntien hallintoa ”kommunistien ja ateistien” käsiin. On aiheellisempaa nähdä hänen lausuntonsa osana hänen käsitystään kirkosta koko kansan elämän osana, myös työväenliikkeeseen kuuluneiden kansalaisten rinnalla kulkijana.

Kirkon ja valtion suhteiden järjestämiseen Simojoki viittasi lyhyesti kirkolliskokouksen 1975 kevätistunnon avajaissanoissa. Hän arvioi kirkolliskokouksen merkitystä instituutiona Nikaian konsiilin 1650-vuotisjuhlavuoden innoittamana ja Lutherin ajatusten välityksellä. Simojoen mukaan oli periaatteellisesti tärkeä kysymys, kuka kutsui kirkolliskokouksen koolle, sillä kyse oli kirkon ja valtion suhteesta ja kirkon asemasta julkisessa elämässä. Hän puuttui myös ohimennen julkisessa keskustelussa esiintyneisiin kirkon ja valtion erottamispuheisiin toteamalla, että kirkkoa ja valtiota oli käytännössä mahdotonta erottaa toisistaan niin, ”ettei niiden suhteita olisi jollain lailla järjestettävä”.¹⁶¹

Perusteellisempaan kirkon ja valtion suhteiden ongelmien pohtimiseen Simojoki äityi kirkon ulkomaanasiain toimikunnan Järvenpäässä syyskuussa 1975 järjestämässä kansankirkkoa koskevassa seminaarissa. Simojoki piti tilaisuudessa

¹⁶⁰ Niiranen 2008, 295-296.

¹⁶¹ Kkptk 1975 kevätistuntokauden keskustelupöytäkirja, 1-8.

avajaispuheen, joka julkaistiin kokonaisuudessaan Teologisessa aikakauskirjassa vuonna 1976. Arkkipiispan osallistuminen seminaariin oli luonnollista, sillä hän toimi virkansa puolesta myös kirkon ulkomaanasiain toimikunnan puheenjohtajana. Simojoki taustoitti aluksi lyhyesti kansankirkkoajatteluaan kertomalla kansankirkkoatteen kehittymisestä ja omista kokemuksistaan aina sota-ajoista lähtien. Hän totesi vanhemman kirkollisen sukupolven antavan kansankirkon käsitteelle usein erilaisen merkityksen kuin nuorempien kirkollisten vaikuttajien. Tästä syystä tuli aina selvittää, millaisia merkityksiä kansankirkon käsitteelle annettiin.¹⁶²

Seuraavaksi Simojoki erotteli puheessaan teemoja, jotka hänen mielestään nousivat esiin kaikkialla, missä keskusteltiin kansankirkosta. Ensimmäinen oli yhteydessä kysymykseen kirkon suhteesta valtioon: oliko kirkko ”valtionhallinnon uskontoa koskeva osasto” vai oliko sillä oma itsehallintonsa ja miten laajalle se ulottui. Toisena teemana Simojoki mainitsi kansankirkon luonteen heijastumisen kirkon julistukseen: edellyttikö kansankirkkoajatus ”valtiossa vallitsevan aatteellisen ja eettisen pluralismin hyväksymistä myös kirkossa”. Keskeiseksi kysymykseksi tässä nousi hänen mukaansa se, missä määrin kansankirkkojärjestys vaikutti ”kirkon sanoman sisältöön”. Kolmas esillä ollut teema oli kansankirkon jäsenyys. Tässä keskeiseksi muodostui Simojoen mukaan erityisesti se, millaisia ehtoja kansankirkon jäsenille voitiin asettaa ja saattoivatko ”kristillistä uskoa tietoisesti vastustavatkin” olla kirkon jäseniä. Neljäntenä asiana Simojoki toi esiin kansankirkkojen muodostumisen historiallisista syistä luonteiltaan erilaisiksi eri maissa. Tästä seurasi, ettei jossakin muussa maassa toimivia kirkollisia käytänteitä voitu välttämättä ongelmitta hyödyntää jonkin toisen maan kirkollisten olojen järjestämiseksi.¹⁶³

Simojoki palasi vielä puheensa loppuun erilaisiin tapoihin ymmärtää kansankirkon merkitystä ja luonnetta. Osa ihmisistä katsoi hänen mukaansa kansankirkon olevan ”sidoksissa siihen, mitä ajatellaan Jumalan armosta”. Toisaalta kansankirkossa voitiin katsoa olevan ”kysymys vain tarkoituksenmukaisuudesta”. ”Kansankirkosta puhuessaan eri henkilöt näyttävät tarkoittavan hyvin eri asioita”, Simojoki totesi. Hän muistutti, että oli pyrittävä selkeyteen ja yhteisymmärrykseen käsitteistä, jotta keskustelu olisi tuloksellista. ”Muistettakoon”, arkkipiispa huomautti

¹⁶² Simojoki 1976, 87-88.

¹⁶³ Simojoki 1976, 88-91.

lopuksi, ”että kirkosta puhuttaessa kysymys on uskosta, tunnustamisesta ja ylistämisestä”.¹⁶⁴

Kirkon ja politiikan suhde oli jälleen esillä, kun Simojoki avasi piispainkokouksen istunnon syyskuussa 1976. Simojoki puhui Libanonissa raivonneesta sisällissodasta, jonka taustatekijöinä oli sekä poliittisia että uskonnollisia asetelmia. Libanonin tilanne oli hänen mukaansa varoituksena kaikille uskontokunnille ja uskonnollisille yhteisöille, etteivät ne antaisi käyttää itseään politiikan ja taloudellisten valtapyrkimysten välineinä. Simojoki viittasi samassa yhteydessä Suomen tilanteeseen ja erityisesti koululaitoksen uudistamisesta käytyyn julkiseen keskusteluun, jonka yhtenä osana punnittiin myös uskonnonopetuksen asemaa suomalaisessa koululaitoksessa. Hän varoitti uskonnollisten motiivien sekoittumisesta politiikkaan sekä kirkon ja kristillisten ryhmittymien vääränlaisesta samaistamisesta ”johonkin poliittis-taloudelliseen ajattelutapaan”. Tämän tarkemmin Simojoki ei kuitenkaan eritellyt uskonnollisten asetelmien näkymistä koululaitoksen uudistamisen yhteydessä. Hän tyytyi vain toteamaan, ettei kirkko saanut vaieta pinnalla olevista kysymyksistä, muttei myöskään muodostaa mitään kirkollista ohjelmaa politiikan alalle. Kirkko vastasi parhaiten yhteiskunnan haasteisiin pysymällä kirkkona ja toteuttamalla tunnustuksellista tehtäväänsä, arkkipiispa muistutti.¹⁶⁵

Seuraavassa piispainkokouksen istunnossa helmikuussa 1977 Simojoki jatkoi pohdiskeluaan politiikan heijastumisesta kirkon elämään, tällä kertaa aiheenaan Sovinnonkaavan merkitys ja syntyhistoria. Simojoki kertoi Sovinnonkaavan syntyneen aikanaan vaikeassa poliittisessä ja kirkkopoliittisessa tilanteessa sekä huomautti, ettei edelleenkään voitu kieltää, ”etteikö kulloinkin vallitseva poliittinen tilanne vaikuttaisi kirkkoon”. Jos tämä kiistettiin, oli vaarana, että politiikka veisi kirkon mennessään. Simojoki totesi kirkossakin harjoitettavan jatkuvasti kirkkopoliitiikkaa, jota jokainen toimenpide valmisteluineen oli. Oleelliseksi muodostui tällöin hänen mukaansa se, miten kirkko eli kulloinkin vallinneen poliittisen todellisuuden keskellä ja millaista kirkkopoliitiikkaa noudatettiin: tavoiteltiinko omia etuja sieltä, mistä kulloinkin oli helpointa, otettiin ”ulkopuolisilta valtaryhmiltä” ohjeita tai oltiin vain odottavalla kannalla

¹⁶⁴ Simojoki 1976, 91.

¹⁶⁵ PKptk 7.–8.9.1976, 2-5; Murtorinne 1995, 389-390.

”uskaltamatta ottaa vastuuta ja tehdä mitään”. Viimeksi mainittua esiintyi ”valitettavissa määrin”, Simojoki surkutteli. Tällaisen toimintatavan hän katsoi nousevan siitä, ettei luotettu ja uskottu ”kirkon omiin elämänperusteisiin”. Kirkko jäi vaille uskottavuutta, arkkipiispa muistutti painokkaasti, ellei sillä ollut sanottavaa omasta takaa, ellei se tehnyt ja perustellut ratkaisujaan oman uskonsa varassa ja ottanut poliittisessa tilanteessa kantaa sitoutumatta mihinkään muuhun vaikuttajaryhmään. Tämä kaikki edellytti kirkon sisällä selvyyttä ja yhteisymmärrystä siitä, mihin pyrittiin. Simojoki korosti vielä, että kaiken kirkon toiminnan tuli olla sopusoinnussa Raamatun kanssa ja uskollista tunnustukselle.¹⁶⁶

Osittain samoja ajatuksia Simojoki toisti muutaman kuukauden kuluttua Suomen Kuvalehdelle antamassaan haastattelussa. Artikkelissa kerrottiin arkkipiispan työstä Kirkkojen maailmanneuvostossa ja Venäjän ortodoksisen kirkon kanssa käydyissä oppineuvotteluissa. Simojoki pahoitteli etenkin Kirkkojen maailmanneuvostossa yhteiskunnallisten ja poliittisten kysymysten saaneen tietyissä vaiheissa liian keskeisen sijan. Hän pohti, oliko kirkko vaarassa muuttua yhdeksi kansainväliseksi järjestöksi muiden joukossa vai kykenikö se säilyttämään uskottavuutensa. Simojoki muistutti varsin samanlaisin sanankääntein kuin piispainkokouksen istunnossakin, että kirkko oli vaille uskottavuutta, jollei sillä ollut sanottavaa omasta takaa. Kirkon tuli tehdä ratkaisunsa poliittisissakin tilanteissa ”oman uskonsa varassa”, sitoutumatta muihin vaikuttajaryhmiin.¹⁶⁷

Kirkon yhteiskunnallisesta asemasta käyty keskustelu sai vauhtia, kun valtioneuvoston vuonna 1972 asettama parlamentaarinen kirkko ja valtio -komitea sai mietintönsä valmiiksi kesäkuussa 1977. Komitea ei tehnyt yhtenäistä kokonaisehdotusta evankelisluterilaisen ja ortodoksisen kirkon suhteiden määrittelystä valtioon nähden. Sen sijaan komitea esitti yksityiskohtaisemmat ehdotukset perusteluineen kolmessakymmenessä eri asiaryhmässä. Komitea painotti mietintönsä sisältävän periaatteellisia kannanmäärittelyjä, ei suoranaisia lainsäädäntöehdotuksia. Komitean ehdotukset olivat kautta linjan hyvin maltillisia, joskin kirjattujen eriävien mielipiteiden määrä oli runsas. Kirkkojen ja valtion välinen oikeudellinen asema tuli komitean mukaan säilyttää ennallaan. Samoin oli kirkon taloudellisten toimintaedellytysten laita. Koululaitoksen uudistusten yhteydessä

¹⁶⁶ Pkptk 8.-9.2.1977, 2-6.

¹⁶⁷ Suomen Kuvalehti 13/1.4.1977 Matkalla oleva arkkipiispa.

paljon keskustelua herättäneen uskonnonopetuksen aseman komitea halusi säilyttää vanhalla mallillaan. Joissakin vähäisemmissä kirkon hallintoa koskevissa asioissa, kuten tuomiokapitulien toiminnassa ja piispojen nimityksissä komitea katsoi tarpeelliseksi lisätä kirkon itsenäisyyttä suhteessa valtioon.¹⁶⁸

Piispainkokouksen avajaispuheessa seuraavassa syyskuussa Simojoki käsitteli kirkko ja valtio -komitean mietintöä huojentuneeseen sävyyn. Mietintö oli maltillinen ja asiallinen, ja se helpottaisi kirkon ja valtion suhteisiin liittyvien kysymysten käsittelyä kirkolliskokouksessa. Simojoki kertoi halunneensa nostaa asian esiin puheessaan, koska keskustelu kirkon ja valtion suhteista oli hänen mielestään ajankohtaisimmillaan komitean mietinnön juuri valmistuttua. Johtavana näkökulmana kirkon yhteiskunnallista asemaa määriteltäessä tuli Simojoen mukaan olemaan se, mikä parhaiten edisti kirkon uskonnollisen tehtävän toteutumista keskellä ihmisten elämää. Tämä ei kuitenkaan saanut johtaa siihen, että kirkko tinkisi omasta olemuksestaan ja sanomastaan tai Jumalan sanasta tyydyttääkseen ihmisten uskonnollisia tarpeita. Simojoki ihmetteli sitä, että kirkon ja valtion suhteita lähestyttiin usein ”ikään kuin kysymyksenä vallanjaosta” eri vaikuttajaryhmien välillä. Kirkossakaan ei hänen mukaansa oltu ”ehkä aivan syyttömiä” tällaiseen ajatteluun. Kirkon sisäisissä asioissa vallan tavoittelu ja käyttö saattoivat saada vääristyneitä piirteitä. Lopuksi Simojoki toivoi poliittisten vallankäyttäjien ymmärtävän kysymyksen olevan kirkon osalta vallanjaon sijaan siitä, miten ihmiset pääsivät jäsentymään siihen todellisuuteen, jossa he elivät. Kirkolle kyse oli ”ihmisten terveestä elämästä, sisäisestä rauhasta ja turvallisuudesta”, uskonnollista kieltä käyttäen ”ihmisten pelastuksesta”.¹⁶⁹

Kirkon yhteiskunnallinen rooli mietitytti Simojokea myös hänen viimeiseksi jääneessä piispainkokouksessaan helmikuussa 1978. Hän aloitti tarkastelemalla piispan tehtäviä Norjassa taannoin esillä olleen piispanvihkimyksen johdosta. Piispan tehtäviksi oli Norjan kirkossa todettu kirkon hallintokoneiston tehokkaan toiminnan valvominen ja kiinteän yhteyden pitäminen Jumalan kansaan. Tämä onnistui, kun piispa eli omassa ajassaan ja tunsikin kulloisetkin yhteiskunnalliset kysymykset omikseen. Simojoki teroitti jälleen kerran, ettei kirkon tehtävänä ollut kuitenkaan esittää yhteiskunnallisia ohjelmia ja osallistua sillä tavoin poliittiseen toimintaan.

¹⁶⁸ Kirkko ja valtio -komitean mietintö, 3-4, 264-281.

¹⁶⁹ Pkptk 13.-14.9.1977, 2-5.

Kirkon yhteiskunnallinen rooli oli hänen mukaansa totuuden paljastajan tehtävä. Tätä Simojoki nimitti kirkon profeetalliseksi yhteiskunnalliseksi tehtäväksi. Kirkon tuli tehdä ”paljastavia kysymyksiä” niille, jotka laativat poliittisia ohjelmia. Ihmiselämä ja yhteiskunnallinen elämä sairastivat, Simojoki totesi, ellei niiden keskellä kuulunut ”totuutta kysyvä ääni konkreettisenä ja taipumattomana, riippumattomana ja paljastavana”. Profeetallisen tehtävän lisäksi kirkolla oli Simojoen mukaan myös pastoraalinen tehtävä: kirkon tuli samaistua ihmisten aineelliseen ja henkiseen hätään ja kantaa sitä. Profeetallinen ja pastoraalinen kutsumus veivät kirkon keskelle aikansa ”vaikeaselkoista yhteiskunnallista ristiaallokkoa”. Sellainen julistus, joka ei lähtenyt ”keskeltä tämän hetken todellisuutta”, ei Simojoen mukaan voinut auttaa eikä ohjata ihmisiä.¹⁷⁰

Kirkolliskokouksen kevätistunnossa 1978 Simojoki kiinnitti katseensa kirkon uudistamisen haasteisiin. Avajaispuheessaan hän pohti ajankohtaisia talouden ongelmia; talouselämän lamakautta ja kovia työttömyyskukuja. Hän ihmetteli, ettei niistä ollut koitunut mainittavia vaikeuksia kirkon ja seurakuntien taloudelle. Hän kertoi kokoukselle myös vaivaantuneisuudestaan siitä, että kirkolliskokouksen päällimmäisiksi asioiksi oli tiedotusvälineissä nostettu arkipyhien palauttaminen vanhaan, vuotta 1973 edeltäneeseen järjestykseen. Kirkko antoi Simojoen mukaan itsestään oudon kuvan, jos kyseinen asia näkyi päällimmäisenä ”samanaikaisesti kun suurelta osalta Suomen kansaa puuttuu mahdollisuus työn tekemiseen elantonsa hankkimiseksi”.¹⁷¹

Kokouksen keskiöön arkipiispa nosti kirkon järjestysmuodon uudistamista valmistelleen komitean mietinnön ja lausunnon antamisen valtioneuvoston asettaman Kirkko ja valtio -komitean mietinnöstä. Simojoki totesi näiden asioiden sisältäneen ongelmia, joilla oli ”mitä erilaisin yhteys kirkon perustuksena olevaan - - tunnustukseen ja oppiin”. Hän varoitti tilapäisten mieltymysten, erilaisten ryhmittymien ja ulkopuolelta tulevan painostuksen pääsevän helposti ohjaamaan ratkaisuja, jos kirkon asemaa ei kyetty arvioimaan uskon valossa. Simojoki myönsi, että erilaisten käsitysten välillä oli jännitystila, joka oli tunnustettava. Asiaa ei tullut yrittää poistaa pakkokeinoin: tilanne oli ”kestettävä ja sen läpi kuljettava”. Simojoki pohti uudistusten ja tradition suhdetta valaistakseen kirkon kehittämisspyrkimyksiin

¹⁷⁰ Pkptk 7.-8.2.1978, 2-6.

¹⁷¹ Kkptk 1978 kevätistuntokauden keskustelupöytäkirja, 2-3.

liittyneiden jännitteiden taustaa. Vaikka uuden syntyminen asettui hänen mukaansa tradition edelle, traditiosta ei silti tullut luopua: ”joka katkaisee yhteytensä perinteeseen, häviää jo huomispäivän mukana”. Asialla oli kuitenkin toinenkin puolensa: jos traditiota ei uskallettu murtaa, kirkossa menetettiin kyky puhua omalle ajalle ja vaikuttaa siinä. Simojoki veti lopuksi yhteen näkemyksensä kirkolliskokouksen työn haasteista ja kirkon järjestysmuodon uudistamisesta: ”perinteen ja sen murtamisen pulma on näin ollen kirkolliskokouksen työssä jatkuvasti mitä keskeisin ja polttavin”.¹⁷²

Kirkolliskokouksen kevätistunto 1978 jäi Simojoelle hänen arkkipiispakautensa viimeiseksi. Lukuun ottamatta muutamia pienempiä puheenvuoroja eri työtehtävien merkeissä saman vuoden kesällä hänen aktiivisen toimintansa aika kirkon luotsaajana uudistusten myllerryksissä oli ohi. Simojoki jäi eläkkeelle arkkipiispan tehtävistään elokuussa 1978.

¹⁷² Kkptk 1978 kevätistuntokauden keskustelupöytäkirja, 3-6.

5. TUTKIMUSTULOKSET

Tutkimukseni päätavoitteena on ollut selvittää, millaiset teologiset ja yhteiskunnalliset käsitykset ja tavoitteet ohjasivat Martti Simojokea kirkon lainsäädännön ja järjestysmuodon uudistamisessa hänen arkkipiispakaudellaan vuosina 1964–1978. Olen pyrkinyt vastaamaan siihen, mitä Simojoki kirkon järjestysmuodon ja kirkkolain uudistajana teki ja mistä syistä. Vastaukseksi näihin kysymyksiin hahmottuu tutkimukseni perusteella kuva Simojokesta määrätietoisena, teologisilta ja yhteiskunnallisilta käsityksiltään johdonmukaisena kirkollisena uudistajana, joka pyrki pitämään kirkon rakenteellisesti ajan tasalla, alati muuttuviin yhteiskunnallisiin haasteisiin vastaavana ja seurakuntalaisten elävän elämän keskellä todistajantehtävänsä suorittavana instituutiona.

Simojoen ensisijainen tapa ottaa kantaa kirkon järjestysmuotoa ja kirkkolainsäädäntöä koskettelleisiin kysymyksiin olivat hänen puheensa eri tilaisuuksissa. Hänen kirjallinen tuotantonsa jäi monissa asiayhteyksissä vähemmälle huomiolle ja hänen puheidensa varjoon. Näin siitäkin huolimatta, että hän käsitteli kirjoissaan usein samoja ajankohtaisia teemoja, joihin hän kiinnitti huomionsa puheissaan. Kirjoissaan Simojoki kuitenkin pyrki laajempiin periaatteellisiin tarkasteluihin ja antoi teologisia perusteluja niille ajatuksilleen, joita hän oli julkisissa puheenvuoroissaan esittänyt. Simojoen selkeä ja yhdenmukainen linja hänen käsityksissään kirkkolain ja kirkon järjestysmuodon tarkoituksesta ja uudistamisesta tulee hyvin näkyviin hänen puheitansa ja kirjallista tuotantoaan rinnakkain tarkasteltaessa; niiden välillä ei ole nähtävissä minkäänlaisia näkemysten tai tavoitteiden ristiriitoja missään vaiheessa hänen arkkipiispakauttaan.

Simojoen kirjoitusten ja puheiden aihevalinnoista on tehtävissä eräs merkittävä havainto. Hän otti poikkeuksetta kantaa ajankohtaisiin, kulloisessakin tilanteessa pinnalla olleisiin yhteiskunnallisiin ja kirkollisiin liikehdintöihin ja kysymyksiin. Simojoki ei koskaan käsitellyt asioita sellaisenaan, vaan tarkasteli kaikkia kysymyksiä suhteessa kirkon julistukseen ja uskoon. Hän kiinnitti huomionsa sellaisiin kulttuuri-ilmioihin, jotka tavalla tai toisella olivat uhka tai haaste kirkolle ja sen julistukselle kunakin aikana.

Simojoen puheenvuorojen tilannekohtaisuudesta ja sidoksisuudesta ajankysymyksiin seuraa, että hänen eri tilanteissa ja eri aikakausina esittämistään

lausumista ei voida yksiselitteisesti lukea hänen lopullista kantaansa monissakaan kysymyksissä. Eri aikakausien kirjoitukset ja puheet eivät myöskään ole ongelmattomasti vertailtavissa ja rinnastettavissa: muuttuivathan kysymyksenasettelutkin todellisten asiakysymysten luonteen muuttuessa, niiden noustessa erilaisista elävän elämän tilanteista. Simojoen puheista ja kirjoituksista tehtyjen johtopäätösten luonteeksi jää näin ollen hänen ajattelunsa ja käsitystensä yhteiskunnallisen ja teologisen yleislinjan hahmottaminen.

Simojoen yleisestä suhtautumisesta hänen käsittelemiinsä ajankohtaisiin kysymyksiin ja kirkon elämälle niistä nouseisiin haasteisiin voidaan tehdä muutamia yleisluonteisia huomioita. Lähtökohtaisesti Simojoki ei yleensä pyrkinyt kiistämään niitä yhteiskunnallisia tai kirkollisia ongelmia, joista hän esitti näkemyksiään, olivat ne sitten kirkon ulkopuolelta tulleita yhteiskunnallisia haasteita tai kirkon rakenteissa piilleittä epäkohtia. Simojoki ei pelännyt tunnustaa kirkonkin olevan erehtyvien ihmisten yhteisö. Hän ei ryhtynyt kovinkaan helposti puolustelemaan kirkkoa ja joskus yhtyikin kirkkoon kohdistettuun arvosteluun silloin, kun katsoi sen aiheelliseksi. Tällaista suhtautumista on nähtävissä vaikkapa Simojoen kirjoittamista vastineista Osmo Tiililän kritiikkiin kirkon kriisistä. Simojoen puheenvuorot ja kirjoitukset olivat kuitenkin varsin maltillisia ja rakentavia niin silloin, kun hän näki kirkon arvostelun nousevan asialliselta pohjalta ja yhtyi siihen, kuin silloinkin, kun hän katsoi arvostelun aiheettomaksi ja asettui puolustamaan kirkkoa. Kirkon kohtaamassa arvostelussa ja ongelmatilanteissa Simojoki pyrki aina näkemään ja nostamaan esiin tilanteiden taustalla piilleet syvemmät tuntemukset sekä tyytymättömyyttä ja ongelmia synnyttäneet rakenteelliset vääristymät.

Simojoen huomiokyky oli herkkä yhteiskunnallisille ilmiöille, jotka muodostivat haasteita kirkon elämälle ja toiminnalle. Hänen puheenvuorojensa tilannesidonnaista luonnetta selittävätkin ne lukuisat yhteiskunnalliset herätteet, jotka muokkasivat hänen näkemyksiään kirkon järjestysmuodon ja kirkollisen lainsäädännön uudistamisesta koko hänen arkkipiispakautensa ajan.

Suomessa 1960–1970-luvulla tapahtunut yhteiskunnallinen rakennemuutos, joka näkyi elinkeinoelämässä ja väestön muuttoliikkeenä, nousi esiin useissa Simojoen puheenvuoroissa. Hän koki muutosten haastavan kirkkoa etsimään uusia toimintamuotoja ja rakenteita, joiden avulla saatettiin vastata ihmisten muuttuvien elämäntilanteiden myötä muuttuviin hengellisiin tarpeisiin. Tällainen ajattelu näkyi

etenkin Simojoen näkemyksissä seurakuntien toimintamuotojen kehittamisestä. Myös Suomen monet taloudelliset myllerrykset heijastuivat kirkon elämään ja Simojoen kantamaan huoleen kirkon kyvystä vastata muutoksiin. Taloudelliset ongelmat olivat esillä etenkin Simojoen puheenvuoroissa seurakuntien mahdollisista yhdistymisistä kuntaliitosten myötä ja keskusteltaessa heikossa taloudellisessa tilanteessa olevien seurakuntien rahallisesta avustamisesta. Tällaisten ilmiöiden synnyttämiä muospaineita on selvästi nähtävissä myös 1970-luvun alkupuolella toteutuneessa seurakuntahallinnon uudistuksessa ja Simojoen siitä esittämässä näkemyksissä. Elinkeinoelämän synnyttämät paineet tuntuivat myös arkipyhien siirtämisestä tehdyissä päätöksissä, joiden suhteen Simojoki ei kuitenkaan juurikaan toiminut mielipidevaikuttajana.

Yhteiskunnalliset muutokset ruokkivat suomalaisten poliittista aktivoitumista ja heijastuivat myös papiston ja seurakuntalaisten elämään. Tästä on kuultavissa voimakkaita kaikuja Simojoen lukuisissa kannanotoissa kristinuskon, papiston ja seurakuntalaisten suhteesta poliittiseen toimintaan. Kristinuskon ja politiikan suhde oli esillä Simojoen puheissa ja kirjoituksissa erilaisissa, kulloinkin ajankohtaisissa asiayhteyksissä koko hänen arkkipiispakautensa ajan.

Kirkon ja valtion suhteista keskusteltiin vilkkaasti läpi 1960–1970-lukujen. Simojoen arkkipiispakauden osalta keskustelun voi katsoa kulminoituneen kirkko ja valtio -komitean mietinnön valmisteluun ja julkaisemiseen vuonna 1977. Keskustelua vauhdittivat etenkin poliittisen vasemmiston ja työväenliikkeen piiristä nousseet soraäänät, jotka kärkevimmillään vaativat kirkon ja valtion täydellistä erottamista. Tilanne vei Simojoen kasvokkain etenkin työväenliikkeen kanssa, jota hän oli jo ennen arkkipiispaksi valitsemistaan halunnut lähentää kirkon kanssa. Simojoki halusi nähdä vasemmiston ja työväestön kirkkoon kohdistaman arvostelun rakentavana ja pyrki sen kautta löytämään keskusteluyhteyttä kirkosta etäänntyneisiin kansanosiin. Tähän Simojokea ajoi hänen käsityksensä kirkosta kaikkia kansalaisia varten olemassa olevana kansankirkkona. Tällainen ajattelu tulee ehkä selvimmin ilmi Simojoen toiminnassa vuoden 1964 kirkkolakiuudistuksen yhteydessä ja hänen paljon kohua herättäneessä vuoden 1974 kirkolliskokouksen avajaispuheessaan, jossa hän toivoi työväenliikkeen edustajien aktivoitumista tulossa olleissa seurakuntavaaleissa.

Mainittujen asiakysymysten lisäksi Simojoen arkkipiispakauden ajan yhteiskunnalliset ilmiöt heijastuivat ennen kaikkea kirkon keskushallinnon uudistukseen, joka pitkällisten valmistelujen jälkeen toteutui viimein vuonna 1974. Uudistusten keskeisimmäksi syyksi voidaan nähdä koko kirkon piirissä koettu tarve ja halu nopeuttaa kirkollista päätöksentekoa ja lainsäädäntötyötä rakenteellisilla uudistuksilla niin, että kirkko saattoi paremmin vastata nopeasti muuttuneiden yhteiskunnallisten olosuhteiden synnyttämiin ongelmiin ja haasteisiin, jotka kohdistuivat osaltaan kirkonkin elämään.

Kirkon piirissä koetut tarpeet kirkon hallinnollisesta uudistamisesta näkyivät Simojoenkin näkemyksissä ja toiminnassa vahvasti. Ihmisten asia oli hänelle aina myös kirkon asia. Kirkon tehtävä oli Simojolle selvä: sen tuli todistaa Kristuksesta evankeliumia julistamalla ja sakramenteja jakamalla. Kirkon järjestysmuotoa ja lainsäädäntöä tuli Simojoen mukaan uudistaa uskon ja tunnustuksen lähtökohdista käsin niin, että kirkko saattoi mahdollisimman laajasti ja tehokkaasti tavoittaa ihmiset elävän elämän keskellä ja toteuttaa todistajantehtäväänsä alati muuttuvassa yhteiskunnassa. Simojoki näki kirkon järjestysmuodon toissijaisena Raamatun sanasta ja kirkon tunnuksesta nousevaan todistajantehtävään nähden. Luterilaisen tunnustuksen pohjalta saattoi hänen mukaansa päätyä erilaisiin kirkollisiin rakenteisiin ja järjestyksiin aina sen mukaan, mikä palveli ja edisti parhaiten kirkon tehtävän toteutumista kunakin aikana ja kulloisessakin yhteiskunnallisessa tilanteessa. Kirkon järjestysmuoto ei kuitenkaan ollut Simojolle yhdentekevä asia, vaan kiinteä osa kirkon julistusta. Simojoki käytti tästä käsitettä ”kirkon rakenteen todistus”. Kirkon tuli olla rakenteeltaan ja toimintamuodoiltaan sellainen, että sen piirissä voitiin tulla uskoon ja elää uskossa.

Vaikka Simojoki katsoikin, että kirkkoa tuli uudistaa vastaamaan muuttuviin yhteiskunnallisiin oloihin, hän oli alituisesti varuillaan sen suhteen, ettei uudistustyössä mukauduttaisi arvostelukyvottomästi ajan uudistusmieliseen henkeen. Liian innokkaan uudistusmielen vallitessa saatettiin hänen mukaansa hävittää monia aikojen saatossa hyviksi ja kestäviksi koetuja tapoja ja käytänteitä. Uudistusmyönteisyydestään huolimatta Simojoki korostikin maltillisuutta ja harkintaa muutoksia tehtäessä. Monia hänen puheenvuoroistaan leimasi huoli kirkon tunnustuksen säilymisestä puhtaana sekä pelko hengellisten ja eettisten näkökulmien jäämisestä käytännön tarpeiden varjoon kirkon uudistustyössä.

Tutkimukseni perusteella voidaan sanoa jotakin myös Simojoen toiminnasta kirkolliskokousten, piispainkokousten ja kirkollisten komiteoiden vaikuttajana. Kirkolliskokousten avajais- ja päätössanoissa Simojoki käsitteli yleensä niiden asialistoilla olleita konkreettisia asiakysymyksiä. Useissa puheistaan hän pyrki selvästi vaikuttamaan tapaan, jolla ongelmia ratkaistiin. Hän ei kuitenkaan juurikaan tuonut esiin sitä, millaiseen lopputulokseen hän kulloisessakin asiassa toivoi kirkolliskokouksen päätyvän. Useimmiten hän myös pidättäytyi arvioimasta kirkolliskokouksen päätöksiä niiden synnyttyä. Vaikeidenkin päätösten ja neuvottelujen jälkeen hän kiinnitti huomionsa lähinnä siihen, miten yhteisymmärrykseen oli päädytty sekä pohti työskentelyn sujuvuutta ja osapuolten kykyä ja halukkuutta ratkaista ongelmat hyvässä hengessä. Näin Simojoen ei voi suoranaisesti katsoa halunneen vaikuttaa kirkolliskokouksen työn tuloksiin tai toimineen mielipidevaikuttajana tai painostajana.

Joissakin kirkolliskokoustyöskentelyn vaiheissa tilanne oli kuitenkin toisenlainen. Etenkin vuoden 1968 kirkolliskokouksen käsitellessä Simojoen johtaman kirkon lainsäädännön ja hallinnon uudistamiskomitean mietintöä hän puuttui kirkolliskokouksen työjärjestyksestä poiketen voimakkaasti keskusteluun ja pyrki perustelemaan komiteansa näkemyksiä. Tällainen toiminta kielii hänen halustaan vaikuttaa kirkolliskokouksen työskentelyyn niissä asioissa, joiden valmistelussa hän oli itse ollut aktiivisesti mukana.

Piispainkokouksessa Simojoki kunnioitti sen roolia hengellisenä elimenä. Avajaispuheissaan hän ei juurikaan pureutunut konkreettisten ajankysymysten ratkaisemiseen, vaan pysytteli yleisluonteisemmalla tasolla ja nosti esiin hengellisiä näkökulmia ajankohtaisiin asioihin. Lisäksi hän pohdiskeli yhteiskunnallisia kysymyksiä usein laaja-alaisemmista näkökulmista kuin kirkolliskokouksessa. Simojoen toiminta piispainkokouksen työskentelyvaiheissa oli kuitenkin hyvin erilaista: hän osallistui keskusteluihin huomattavassa määrin ja toi mielipiteensä selvästi julki. Pöytäkirjojen valossa ja aikalaisten kertomuksen mukaan Simojoen esittämillä mielipiteillä oli useimmiten ratkaiseva vaikutus piispainkokouksen päätöksiin. Toisinaan hän ilmeisesti myös jatkoi keskustelua niin kauan, että sai piispainkokouksen taipumaan omalle kannalleen asioita ratkaistaessa.

Kirkolliskokouksen asettamien komiteoiden puheenjohtajana Simojoki vaikutti vahvasti komiteoiden työskentelyyn ja niiden mietinnöissään esittelemiin

johtopäätöksiin. Hänen kerrotaan jopa olleen komenteleva ja enemmän äänessä kuin johtaneen puhetta. Tämä näkyikin eittämättä hänen johtamiensa komiteoiden työn lopputuloksissa: ne ovat hämmästyttävissä määrin yhteneväisiä Simojoen puheissaan ja kirjoissaan esittämien näkemysten kanssa. Komiteoiden mietinnöissä myös eriävät mielipiteet loistavat poissaolollaan. Tästä on pääteltävissä Simojoen olleen johtamissaan komiteoissa toisinaan hyvinkin määrätietoinen ja vaikutusvaltainen mielipidevaikuttaja.

Tutkimukseni piirtää Martti Simojosta kuvan uudistusmielisenä, ajan hermolla pysytelleenä ja yhteiskunnallisesti avoimena arkkipiispana, joka oli linjauksissaan määrätietoinen, mutta kykeni mukautumaan ja hyväksymään omista ehdotuksistaan poikkeaviakin kirkollisia uudistuslinjoja. Aukkojakin kuvaan silti jää. Syvemmän ja kokonaisvaltaisemman käsityksen Simojoen näkemyksistä kirkon järjestysmuodon ja kirkkolain uudistamisesta saisi hänen henkilökohtaisen kirjeenvaihtonsa ja muistiinpanojensa järjestelmällisellä läpikäymisellä ja erittelyllä, jota tähän tutkimukseen ei ole sisällytetty. Tällaisesta Simojoen henkilökohtaisesta materiaalista voisi saada tarkennuksia moniin tutkimuksessani käsiteltyihin osakysymyksiin ja mahdollisesti erisuuntaisiakin viitteitä siitä, millaiseksi kirkkolain ja kirkon järjestysmuodon uudistajaksi arkkipiispa Martti Simojoki voidaan tulkita.

LYHENTEET

Diss.	Akateeminen väitöskirja
HYTTK	Helsingin yliopiston teologisen tiedekunnan kirjasto
Kkptk	Kirkolliskokouksen pöytäkirja
Kvsk	Kirkon vuosikirja
Pkptk	Piispainkokouksen pöytäkirja
SKHS	Suomen kirkkohistoriallinen seura
SKHST	Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia
SKSK	Suomen Kirkon Seurakuntatyön Keskusliitto
STKSJ	Suomalaisen Teologisen Kirjallisuusseuran julkaisuja
TA	Teologinen Aikakauskirja

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

Painetut lähteet

- Alaja, Osmo
1988 Kaitsijana kaakonkulmalla. Lapua.
- Juva, Mikko
1994 Seurasin nuoruuteni näkyä. Muistettavaa vuosilta 1939–82. Keuruu.
- Kirkko ja valtio
1970 Kirkko ja valtio. Laajennetun piispainkokouksen asettaman komitean mietintö. Pieksämäki.
- Kirkko ja valtio -komitea
1977 Kirkko ja valtio -komitean mietintö. Tampere.
- Kirkkohallituksen lausunto
1971 Kirkkohallituksen lausunto N:o 3. – Suomen evankelis-luterilaisen kirkon ylimääräisen kirkolliskokouksen pöytäkirjan liitteet. Liite III C. Pieksämäki.
- Kirkkojärjestyskomitea
1980 Kirkkojärjestyskomitean mietintö. – Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokouksen pöytäkirja. Kevätistunto-kaus 1980. Liite V. Pieksämäki.
- Kirkon järjestysmuodon tutkimiskomitea
1973 Kirkon järjestysmuodon tutkimiskomitean mietintö n:o 1. – Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kahdennenkymmenennenensimmäisen varsinaisen kirkolliskokouksen pöytäkirjan liitteet. Liite IV F. Pieksämäki.
- Kirkon lainsäädännön ja hallinnon uudistamiskomitea
1968 Kirkon lainsäädännön ja hallinnon uudistamista tutkimaan asetetun komitean mietintö. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kahdennenkymmenennen kirkolliskokouksen pöytäkirjan liitteet. Liite IV B. Pieksämäki.
- Kvsk
1964–1973 Kirkon vuosikirja. Vuosijulkaisu. Pieksämäki.
- Kkptk
1965–1978 Suomen evankelis-luterilaisen kirkon yleisten ja ylimääräisten kirkolliskokousten pöytäkirjat. Pieksämäki.

Leinonen, Hannes

1989 Moniaita muisteluksia I-II. Documenta historica septentionalia; 3. Jyväskylä.

Pelastus ja yhteiskunta

1972 Pelastus ja yhteiskunta. Kaksi Suomen evankelis-luterilaisen kirkon piispainkokouksen toimeksiannosta laadittua mietintöä. Alkusanan kirjoittanut Martti Simojoki. Mietinnöt valmistaneiden toimikuntien puheenjohtajat John Vikström ja Paavo Kortekangas. Helsinki.

Pkptk

1974–1978 Suomen evankelis-luterilaisen kirkon piispainkokousten pöytäkirjat. Pieksämäki.

Seurakuntahallinnon komitea

1973 Seurakuntahallinnonkomitean mietintö. – Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kahdenkymmenennenensimmäisen varsinaisen kirkolliskokouksen pöytäkirjan liitteet. Liite IV B. Pieksämäki.

Simojoki, Martti

1964 Uskonto vai Jumala. Avain 2. Pieksämäki.

1965 Mistä on kysymys? – Mikko Juva & Martti Simojoki, Tästä on kysymys. Porvoo.

1967 Kirkon ja valtion suhde oman aikamme ongelmana. – Kristillinen usko ja kirkko ajassamme. Suomen piispojen synodaalikirja. Porvoo.

1968a Kirkon tehtävä nykyhetken maailmassa. – Kirkko Suomessa. Toim. Aimo T. Nikolainen et al. Tapiola.

1968b Kristittynä moniarvoisessa yhteiskunnassa. Polttopisteessä 7. Porvoo.

1971a Kirkon tie. Porvoo.

1971b Kirkon hallintoa koskevien uudistusehdotusten perustelut. – Kotimaa 45/25.6.1971

1972 Kirkon rakenteet sen elämän edistäjinä ja ahdistajina. – Sana, kirkko ja yhteys. Professori Aimo T. Nikolaisen juhlakirja hänen täyttäessään 60 vuotta 10.7.1972. Toim. Kalevi Silvola & Eino Wilhelms. Forssa.

1973a Kanta-aottavaa puhetta. Joensuu.

1973b Kansankirkosta kirkoksi. – Kotimaa 74/12.10.1973.

1976 Kansankirkko ja armo. (Järvenpäässä 22.-24.9.1975 pidetyn Kirkon ulkomaanasiain toimikunnan kansankirkkoa koskevan seminaarin avaus). – TA 1976.

1977 Kirkon instituutio – hengellisen elämän koti. Iustificatio impii. Jumalattoman vanhurskauttaminen. Juhlakirja professori Lauri Haikolan täyttäessä 60 vuotta 9.2.1977. Toim. Jussi Talasniemi. STKSJ 103. Rauma.

Sanoma- ja aikakauslehdet

Kotimaa 1964–1978

Suomen Kuvalehti 1964–1978

Kirjallisuus

Antila, Jaakko

2008 Arkipyhät – osoitus kirkolliskokouksen asemasta ja toiminnasta Suomen poliittisessa järjestelmässä 1971–1982? SKHS:n vuosikirja 98. Vaasa.

Auvinen, Pekka

1988 Martti Simojoki kirkolliskokousvaikuttajana kirkkolain uudistamisasioissa 1943–1973. Käytännöllisen teologian pro gradu -tutkielma. HYTTK.

Jalovaara, Ville

2007 Kirkko, Kekkonen ja kommunismi poliittisina kriisivuosina 1958–1962. SKHST 200. Diss. Helsinki. Vaajakoski.

Jokela, Kristiina

1999 Paimenen ääni. Tutkimus arkkipiispa Martti Simojoen julistuksesta. Käytännöllisen teologian pro gradu -tutkielma. HYTTK.

Junkkaala, Timo

2004 Osmo Tiililä – protestantti. Hämeenlinna.

Juva, Mikko

1976 Kirkon parlamentti. Suomen kirkolliskokousten historia 1876–1976. Pieksämäki.

Kansanaho, Erkki

1976 Suomen kirkon hallinto. Vaasa.

Lauha, Aila

2007 Martti Simojoki. – Suomen kansallisbiografia. Studia biographica 3:9. Hämeenlinna.

Malkavaara, Mikko

2000 Kirkko muuttuvassa yhteiskunnassa. – Kristinuskon historia 2000. Kirkko Suomessa. Toim. Eino Murtorinne et al. Porvoo.

- Murtorinne, Eino
 1995 Suomen kirkon historia 4. Sortovuosista nykypäiviin 1900–1990. Porvoo.
 1997 Viisi vuosikymmentä kirkon keskushallintoa. Kirkon keskushallinnon synty ja kehitys vuoteen 1994. Saarijärvi.
- Mustakallio, Hannu
 2007 Vikström, John. – Suomen kansallisbiografia. *Studia biographica* 3:10. Hämeenlinna.
- Nevakivi, Jukka
 2003 Jatkosodasta nykypäivään 1944–2003. – Suomen poliittinen historia 1809–2003. Vantaa.
- Nieminen, Heikki-Tapio
 2008 Piispainkokous. Piispainkokouksen synty, tehtävät ja toiminta 1908–2008. Jyväskylä.
- Nieminen, Markku
 1973 Sanan kirkko – uudistuva kirkko. Martti Simojoen käsitys kirkon uudistamisesta. Dogmatiikan pro gradu -tutkielma. HYTTK.
- Niiranen, Pekka
 2000 Kekkonen ja kirkko. Tasavallan presidentti Urho Kekkosen ja Suomen evankelis-luterilaisen kirkon suhteet vuosina 1956–1981. Diss. Helsinki. Jyväskylä.
 2008 Martti Simojoki – kirkon ääni. Hämeenlinna.
- Pirinen, Kauko
 1977 Kirkon oikeudellisen aseman ja järjestysmuodon kehitys. – Kirkko suomalaisessa yhteiskunnassa 1900-luvulla. Toim. Markku Heikkilä & Eino Murtorinne. Hämeenlinna.
- Ripatti, Jaakko
 2004 Mikkelin hiippakunta jälleenrakennusvaiheesta nykypäivään. – Kaakonkulman kapituli. Savonlinnan, Viipurin ja Mikkelin hiippakunta 1897–2004. Toim. Ouri Mattila & Tuula Mäkitalo & Esa-Matti Peura. Jyväskylä.
- Ryökäs, Esko
 1993 Tvåfald och enhet i Martti Simojokis kyrkosyn. Diss. Åbo Akademi. Turku.
 2005 Kansan valta Suomessa ja kansankirkossa. Martti Simojoki suomalaisen kirkkokäsityksen yhteiskuntariippuvuuden esimerkkinä. Joensuu.

- Salo, Satu
1995 Arkkipiispa Martti Simojoki kulttuurikeskustelijana 1964–1970. Suomen ja Skandinavian kirkkohistorian Pro gradu -tutkielma. HYTTK.
- Seppo, Juha
1999 Kirkko ja itsenäinen Suomi 1917–1998. – Uskonto ja nykyaika. Toim. Markku Heikkilä. Juva.
- Talonen, Jouko
2005 Leinonen, Hannes. – Suomen kansallisbiografia. Studia biographica 3:6. Hämeenlinna.
- Tarkka, Pekka
1973 Salama. Helsinki.
- Toiviainen, Kalevi
2000 Kirkon kaapin päällä. Sata vuotta – 50 vaikuttajaa. Helsinki.
- Virkkunen, Sakari
1977 Arkkipiispan muotokuva. Jyväskylä.